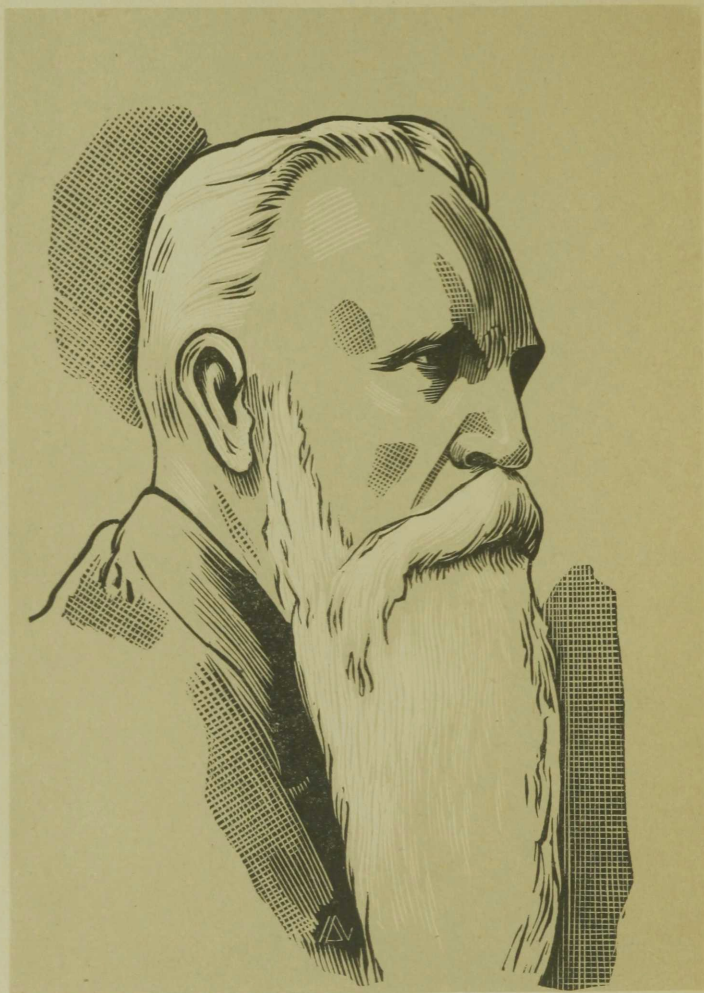

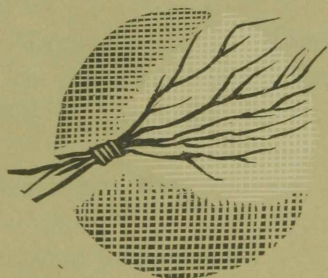
Ernst Särghava
PAISED

PAISED

ERNST SÄRGAVA

PAISED

RK

>ILUKIRJANDUS JA KUNST<

ÜHE HÄRJA ELULUGU

*„Pikisilmi ootab loom Jumala laste au
ilmumist,“ ütleb Paulus.*

1.

„Härja elulugu? Taga paremaks! Nüüd ei ole neil muust kirjutada? See asi on enam kui inetu! Rumalatest loomadest kirjutavad nad! Nii kaugele alla on kirjanikkude maitsed langenud!“

Nõnda arvab ehk naaber, võib-olla ka mõni muu, kui ta selle raamatu pihku võtab.

Palun vabandust: ma pole kirjanik!

Mul mõlgub aga ammu ajast meeles ühe härja elulugu. See lugu näib väga igapäevane olevat ja sellepärast ma tast just kirjutun; kirjanikud aga otsivad iseäralikke lugusid, et nendega lugejaid huvitada.

Hakkan kohe peale, et aus lugeja rutemini lõpule saaks ja mõnd paremat peale võiks lugeda. Tutvustan teda siis oma jutu kangelasega.

Kirjukannu Eeva, keda meie nurga keeles lihtsalt Iba'ks kutsuti, oli ta Uuemõisa härra käest toonud.

Noh, kohe tuleb eksitus sisse: kuidas võib Iba härra käest härja tuua? Meie härra seesuguse asjaga tegemist ei teinud!

Härjad, vasikad — niisugune tõprakraam jäägu teiste hooleks!

Meie härra elas välismaal, siis vahel Riias, Peterburis, kõige rohkem aga Tartus. Tema oli rikas, väga rikas härra. Räägiti, et ta Riias, alles poissmehena, kord õige heas tujusal raha pildunud ja teinekord terve linna voorimehed enesele palganud ning kõik saksad jalgsi lasknud käia.

Nüüd, kui ta enesele rikka proua oli võtnud ja ka pere juba suuremaks oli kasvanud, — nüüd elas ta Tartus. Ta armastas oma lastele head haridust anda, ja seda võis üksnes Tartust saada, kus on tarku mehi niisama palju kui külakoolis koolipoisse.

Peale selle oli meie Uuemõisa härra hea härra. Kuidas ta talupoegi armastas! Iga kord, kui koju tuli, pidas ta peo oma valla rahvale. Selleks valiti enamasti jaanipäev. Siis kutsuti vald kokku, anti peremeestele priiõlut ja süüa, lasti mängu teha ja tantsu lüüa, et kas küll saab! — Niisugune ta oli.

Mõni noorem peremehepoeg, kes oli linnas juba katsuda saanud „riia õlut“, mida ta oma keeles „valtslesjen'iks“ kutsus, ütles mõisaõlle päris soga olevat ja tal ka haput maiku juures tundvat, aga seda ei pandud tähele. Pea-asi, et õlu oli aga prii.

„Kas head härrad meid siis vasikateks peavad, et nad haput õlut annavad?“ hurjutas teine, vanem mees, „pane ikki tähele, mis sa räägid! Saavad härrad kuulda, et nende toitu laidad, siis oota, et nad veel jaaniõhtut teevad.“

Meie vanemad talumehed olid harjunud härradele ikka „nemad“ rääkima. Seda oli õnnis proua teoorjuse ajal talurahvale õpetanud. Juhtus siis mõni härra kohta küsima: „Kas „tema“ ka kauaks ära jääb?“, parandas vanaproua ikka: „Ui, kullakene, ütle ikki: kas n e m a d ka kauaks ära jäävad, ikki nemad, — ega nemad talupoeg ei olevad!“

Sealt jäigi meie rahvale see teoorjuse-aegne mitmuse kolmanda isiku tarvitamine vanemate meeste ja naiste suhu här-

raste isiku tähendamiseks alale — ja seda juhtud praegugi veel kuulma.

Alati ei tarvitata seda „nemad“ ka just mitte, küll aga niisugusel korral, kui härrad seda ise juhtuvad kuulma. Kuid nooremad on läinud häbematuks ja julgevad härraste eneste kuuldes „tema“ rääkida, mis enam kui inetu on, sest „ega nemad kellegi talupoeg ei olevad“.

„Mis sest,“ puhusid nooremad vanematele vastu, „kas meil tema jaaniõhtut vaja! Küllap me mõistame omaski kodus haput õlut juua ja nalja teha!“

„Ütle ikki n e m a d!“ irvitas teine, noorem, kõrvalt, kes ka juba uuest ajast rikutud näis olevat.

„Sinu nali, mis on sinu nali, mis nalja sina mõistad?“ küsis vanem kõrvalt.

Ja päris õige: mis oli talupojanali meie mõisanalja kõrval?

Mõisas roniti masti otsa, mis searasvaga libedaks oli määritud; mõisas käidi mööda palki, mis veeres ja mille alla lina nelja posti külge oli kinnitatud, et kukkuja haiget ei saaks (lina ise oli aga jahu täis, nii et langeja kui mölder üles tõusis); mõisas peksti üksteist (niisamasuguse veereva palgi seljas) kõlka-kottidega, aga palgi alla oli tahma riputatud; mõisas lasti lapsi kotis joosta, et hästi palju kukkumist näha saada; mõisas püüti kaldpinna pealt puu otsas rippuvat kringlit suuga, käed selja taha seotud, ja juhtus mõni ninali maha kukkuma ning haiget saama, siis naerdi, et kas küll saab: nali on enam kui pisuke pauk; mõisas püüti suuga jahuroka-pütist 20-kopikasi, mida helde härra ise püüti „panid“ ja püti vett hästi täis „kaskisid“ panna, et püüdjal ka tööd oleks püti põhjast õnnetukateid leida!

Niisugused olid jaaniõhtu naljad, mida härra laskis toime panna — rahva rõõmuks! Ta ise ütles: „Nad istuvad seal kodus ja hakkavad haisma; las nad tuulutavad endid natuke!“

Niisugustel kordadel olid ka mõisasaksad ise kõik väljas, olgu nad härrased või prouased. Lapsi ei tahtnud proua küll mitte välja lasta, üteldes: „Siis tulevad need talumemmed mu laste juurde ja kiidavad ja vaatavad neid, aga mul on nõnda hirm: nad on mustad ja ropud!“

„Ah, lapsed saavad nalja näha, kuidas talupoisid jooksevad. Las nad tulevad!“ vastas härra.

„Aga maarahval on ju palju haigusi, ja kirikhärra proua rääkis veel eile, et talvel olnud lastel kurguhaigus. Ma kardan neid vanamoore!“ puikles proua ikka veel.

Härra naeris. Vist tegi see talle nalja, et proua ainult maarahval arvas nahahaigusi olevat! Kes teab! Ju siis härra enam teadis kui proua, et mehele järele andis ja laskis lapsed jaanitulele minna.

Peale pidude andmise armastas härra talurahvale veel uut seltsi ehk saksamaa tõugu vasikaid kevadel jagada, s. o. tema ise küll ei andnud, vaid lubas valitsejal neid inimestele müüa, kui need tahavad saada: rubla päev.

Esiotsa ei tahtnud peremehed vasikaid. „Kallid!“ arvasid mitmed, „ja surevad kätte ära! Näha ikka, et on peenemat tõugu!“ Siiski hakati neist pärastpoole enam lugu pidama, kui mõnel korda läks vasikat üles kasvatada ja kui laadal 50 rubla asemel nüüd 70 ja 80 saadi.

Sellel põhjusel, et sääraسته eest rohkem saab, tõi siis ka Kirjukannu Iba mõisa opmani käest endale härgvasika, ja pani talle Punu nimeks, — oli teine ju tõmmukasapunane.

Vaevalt oli Eeva Punuga lauda ukse ette jõudnud, kui ka peremees Jaan sinna ruttas uut seltsi vasikat vaatama. „Ena sõgedat,“ rääkis Jaan bassihäälega, sest niisugune oli ta hää, „sihukesamane, nagu teisedki meie tõugu loomad; ma arvasin teisel kuus jalga all olevat!“ Eeva pidi vastama, aga Punu vaatas uue peremehe otsa ja laskis õrna lapselikku häält kuulda.

„Vaata ikka, vaata,“ arvas peremees Jaan, „mõistab niisama möögida nagu meie taluvasikad!“

„Väetikesel kõht tühi!“ vastas Eeva kaastundlikult; „mõtle ikka, tükk teed juba käidud!“ Vanamehe poole pöördudes rääkis ta: „Aita nõõrid lahti võtta, viime väeti lauta!“ Ta hääl läks ikka pehmemaks, just nagu vahel emal lapse vastu, kui ta „mis sul pisukesel väetil viga on?“ asemel küsib: „mijddu pijdukedel väetil vijga on?“ Jaani pahameel oli Eeva vastu kadunud. Nobedasti avitas ta nõõre päästa, ja vasikat oma tugevasse sülle tõstes ütles ta: „Noh, saame näha, mis tõugu sakslane sa siis ka oled?“ ja viis ta juba enne selle tarvis tehtud sõime.

Vasikas ajas sõimes enese jalule, tuigerdas ühelt küljelt teiselt, katsus pead üles tõsta, aga et kael alles nõrk oli, siis laskis selle jälle norgu ja ammus haledalt, mille järel küljeli õlgede peale maha vajus. Teised loomad vastasid pisukese hüüu peale; see tõstis pea püsti ja hüüdis uuesti. Kui jälle vastust sai, lõi ta „saps, saps!“ sabaga rõõmu pärast vastu õlgi, — ta polnud ju võõraste seas. Ta möögis veel korra, aga rõõmsamalt, mille peale ka teised sõbralikult vastasid.

Sõna lausumata olid perenaist-peremeest seda pealt vaadanud. Jaan hakkas vasikaga nagu ära leppima; oli ju teine päris ilus, suur loom. „Ja siis kuus rubla andsid ikka ära?“ küsis viimaks Jaan.

„Jaa-ah!“ oli Eeva kindel, aga ka tore vastus. Ta võis uhke olla, et tema laudas oli mõisast toodud saksamaa tõugu vasikas.

„Aga kui läheb vett vedama?“

„Jumala ristike olgu minu ja mu vasika juures! Kas sa peast ära oled!“ tõreles Eeva. „Mina toon looma enestele ikka kasuks, aga sina mõtled kurja. Häbene ikka!“

Jaan sai Eeva ägeduse läbi jälle uskmatu pessimisti vaate.

„Jah, küllap see ikka hea oleks,“ vastas ta, „kui oleksime oma koha peal. Rendikoht, mis sa teed ära...“ Neist sõnust kostis enam kurbust kui rõõmu.

„Ja sa näed ju ometi, et me sedaviisi oma renti kuidagi ei jõua ära maksta. Viie aasta eest, kui ma siia tulin, oli mul 300 rubla raha isa pärandust. Paljude on nüüd veel alles?“

Ehk Eeva küll teadis, et kõigest 180 rubla alles oli, küsis ta seda siiski Jaanilt, nagu kinnituseks, et niimoodi elu enam edasi ei lähe, vaid vaesus majja tuleb.

„Kuule, Iba,“ vastas Jaan: „aga mis siis, kui härra jälle renti juurde tõstab, kui ta näeb, et Kirjukannu Jaanil on nii ilusad loomad? Minu isa oli 60 rublaga selle koha peal pere-mehe oma poole eluaega. Siis maksis ta 75, siis 100 rubla. Mina hakkasin sajaga peale, ja nüüd pean oma 80 igal sügisel ja igal kevadel mõisa viima!“ Ja nagu järele mõteldes rääkis ta tasa nagu vasikale, kes sõimes pikutas: „Nüüd maksa iga vakamaa pealt oma rubla ära . . . Seal on sul veel vallamaksud, kirikumaksud, koolimaksud, oma tarvitus, iga riidehilp, iga silk su tonnis maksab kallist raha; Jumal teab, kui kõrgeks see asi kõik veel aetakse!“

„Ja-aa!“ hüüdis pisuke Punu Jaani juttu kinnitades.

„Kuule, Iba, anna ometi Punule süüa!“

„Kuhu sa hingega lähed?“ rääkis Eeva.

Ta läks tarest kappi tooma, et lehma lüpsa ja vasikale juua anda.

Jaan hakkas hobust lahti võtma ja latrisse panema. Hobuse-talitamisel tõusis talle endine ja praegune elu silmade ette. Ta tundis enese nagu metsas olevat, kust võimatu oli välja pääseda.

Jaan oli ainus poeg. Isa oli Kirjukannu koha saanud oma isalt, kes ta põlisest Jumala metsast oli üles juurinud. Vanaisa ei maksnud kellelegi kopikatki, püüdis metslinde ja viis vahel mõisa. Ja sellest oli küllalt.

Siis lasti vanaisa priiks, nagu räägitakse, aga tõepoolest hakkas Kirjukannul nüüd alles orjapõli peale. Enne olid nad priid olnud. Umbes esimestes aastates pärast priikssaamist las-

kis härra kõik uuekohamehed — nõnda nimetati neid, kes metsadesse uute maade peale olid asunud — mõisa kutsuda ja rääkis: „Teie maad on metsas ja väga vesised; on tarvis kraavid võtta, et vesi sealt ära jookseks; ka on mets karja söödmaaks väga halb; ka sinna on tarvis kraavid võtta. Kas te tahate võtta — iseeneste kasuks? Mõis aitab teid.“ Nõnda oli vanaisa härra sõnade järgi rääkinud ja edasi seletanud: „Talupojad olid väga nõus. Mõis palkas hulga saarlasi ja hiidlasi — ja kraavikaevamine algas. Talumehed tegid aga ainult kesa-aegadel ja vahel hilja sügistel, kui aeg oli kuiv. Viimaks, aasta 10 järel, olid metsal kraavid sees. Selle järel algas kraavide puhastamine, mis tükkaaval metsatalude kätte jagati. Jälle aasta kümne järel rääkis mõis, kui kõik olid kraavikaevamisega juba harjunud: „Iga aasta ei ole tarvis metsakraave puhastada, vaid selle asemel tulevad talupojad mõisa kesa-kraave puhastama. Aegamööda jäigi see mõisapõllu kraavide puhastamine ning kaevamine talupoegade tööks.“

Vanaisa oli juba ammu surnud, kui Jaani isa, vana Kirjukannu Mihkli ajal kraavikaevamine raha peale arvati. Töö asemel pidi see ju suur kergendus olema, oli aga tõepoolest esimene rent koha pealt. Korruga tuli maamõõtja. Tõmmati raja mõisa- ja vallamaa vahele, kuna enne kõik maa ühte oli arvatud, ja talud aeti „kruntidesse“, nagu maamõõtja seda armastas nimetada. Jaani isa rääkis alati: „Küll me naersime: Miks need vahed aetakse! Kas see kriips kahe maa vahel peab nüüd inimest kinni? Ega ta aed ole! Aga ei midagi! Maad aeti ikka taludesse; maamõõtja võis teha, mis tahtis. Üteldi: kuningas käsk!“

„Kõige naljakam oli aga see,“ tulid Jaanile isa sõnad meelde, „kui kroonuvallad ära kärbiti. Taari vald oli kroonu oma ja käis vanasti Uuemõisa alla. See polnud maamõõtjale meelt mööda! Pool Taari valda aeti Uuemõisa külge! — Kuningas käsk!“

„Eks ela veel mitmed vanad mehed, kes endist piiri mäletavad,“ arvas Jaan, „aga mis sa teed ära!“

Siis algas Jaani oma lapsepõline mälestus: isa pidi uue koha „krundi“ eest renti maksma — 60 rubla panku, või mine kohast välja! Peale selle üteldud, et kohad, mida nemad peavad, olevat mõisatalud; neil ei olevat vallamaksu, ei teede tegemist, ei postimoona ega midagi.

„Sellega hakkas orjus pihta! . . . Ja nüüd maksa 3 korda 60 rubla sama tüki eest!“ Jaani meel läks üsna kurvaks. Mida võis uus rendikontrahi tegemine tuua? Vist 200 täis? Ja kui kaugele viimaks?!

Ta ajas enese sirgeks ja sügav ohe tungis ta rinnust.

Selle aja sees oli Eeva tarest lüpsikuga tagasi jõudnud.

„Kuule, Jaan, tule õige siia! Vaata ikka, mis vasikas teeb,“ hüüdis ta meest.

Mees ruttas pikil sammel sinna.

„Vaata ikka,“ rõõmutses naine, „vaata ikka, ajanud enese juba püsti, vaata ikka, missuguse kondiga! Küll sellest tuleb aga sirgats! Küll sa näed, meie maksame sellega poole rendiraha ära; siis hakkamegi loomi pidama. Jaan, eks?“

Jaan oli ajanud käe üle sõime ääre vasika poole, kes pere-mehe kätt hakkas püüdma. Jaan laskis parema käe pika sõrme rusikast välja, et vasikas selle enesele suhu saaks. Varsti oligi Punul sõrm suus ja ta lutsutas seda. „Too ruttu piima, — tahab sõrme otsast ära venitada!“

Varsti oli Eeva kapaga kohal, ja üle sõime ääre küürutades anti Punule esimene roog Kirjukannul.

Vasikas pistis pea põhja. Et ta aga joomisega harjumata oli, tõmbas ta pea varsti välja ja raputas, tänutäheks ninasõõrmeid keelega puhastades.

„Rikkus vasika roa sõrmeimetamisega ära!“ pahandus pere-naine, pani ise sõrme vasikale suhu, ja nõnda teise pead alla-poole meelitades õpetas vasika jooma.

Rõõmsa meelega vaatasid peremeest-perenaist oma uut kasvandikku, kes isuga sooja piima neelas.

2.

Õhtul oli Kirjukannu perekond kõik koos. Ja paljude neid siis oli? Kui palju võib enesel peret pidada peremees, kel on pisuke koht ja suur rent?

Seal nad istusid kõik söögilaua ääres: peremees Jaan, tema Iba, ristinimega Eeva, ja vanapoolne peremehe pooltädi Kadri, vana Mihkli poolõde. Päeval oli Kadri veskil jahvatusel käinud; võeti ju uus kasulaps „Punu“ koju, kellele perenaise arvamist mööda võimalikult ruttu pidi jahurokka andma: olevat kergem talitada, kui vasikas saab rokka. Ja peale selle on terve pere korraga toidetud: saavad inimesed ja saab loom...

Praegu helbitigi uudsejahust halli rokka; et piimatilk oli kasin — sai ju Punu viimase endale —, siis läks rokk ilma valgustuseta alla. Selle kõrvale hammustati leiba ja silku südametahenduseks, muidu oleks paljas rokk väga vesine olnud võtta.

„Ja siis viskasid sa vasika eest ikka kuus rubla ära?“ oli ka Kadri imestav küsimus, kui ta kuulis, et Eeva oli vasika eest tõesti kuus rubla andnud. „Kas tal hõbedast jalad all on võeh?“

Eeva nägu läks kurvaks, ja ohates ütles ta, uut silku pikast puuvaagnast võttes ja leivatüki peale pannes:

„Pole tal küll hõbedat ega kulda, aga mis sa teed ära? Mitte poolt kopikat ei jäetud alla!“

„Kas sa siis pidid niisuguse võtma? Ega's mõni kroonukäsk pole?“ pahandus Kadri.

„Mis ta nüüd kroonukäsk on,“ õiendas perenaine, „aga kuidas sa edasi saad? Me jääme viimaks pankrotti! Kiidavad tei-

sed neid uut seltsi vasikaid ja saavad suurt raha. Eks me katsu ka! Näeh, minu isa kasvatas hobuseid, sai ikka midagi, aga meie — mitte midagi! Näed ise, missugune põld on: ei kraavi sees, ei midagi! Vesi võtab orased, rukis lustjaid ja kasteheina täis... ei tule enam omaga välja!“

„Aga kas tead ka, kui palju niisugune sakslane sul piima nahka paneb?“ vastas Kadri kibeda näoga. „Näeh, juba täna rokk must nagu seasööm: kõik vasika nahas! Mina küsisin täna Oja Tooma käest, — ka tema oli veskil — tema kasvatab neid; Toomas ütles: „Nemad ju sihukesed põrgulised: jääb kord sööm või joom halvemaks — täid seljas, kõht lahti ja vaata, et ei hakka lõpma!“ Või pole tema neid matnud?! Need reod ju maiad! Või sina omast paremat saad! Vaat, vii varsti ree peal rappa!“

Säärast juttu ei kannatanud Eeva.

„Kohe olete teie vana Jaaniga kahekesi minu ninas kinni,“ seletas Eeva ka juba paha meelega. „Teen mina midagi, siis ikka kohe sant. Aga kes teie kohta on üleval pidanud kui mitte mina! Kus on minu 180 rubla? Ma olin rikas tüdruk, kui Jaan mu võttis. Ma oleksin kesteab missuguse mehe saanud, nüüd näe nälga ja lõhu tööd teha nagu ori, just kui neeger!“

„Sina — neeger!“ vingus Kadri; „no mis siis mina olen? Sina ka kedagi! Sina vedeled kodu, aga mina... ole alati platsis! Kes mulle kopikat on andnud? Saa sõimata veel pealegi, ja kelle käest? — va Rebase Iba käest.“

„Mis Rebase Iba? Kes on Rebase Iba?“ päris Eeva sätendavil silmil. „Rebase“ oli tema isa sõimunimi ta punase pea ning habeme pärast. Ka Eeval enesel olid juuksed natuke punased. „Sina vana konts, niisugune narakas!“

„Nonoh!“ hurjutas peremees, kes südame ja loomu poolest va pikaldane inimene oli. „Täna ikka, täna! — Mis sõimamine see on? Kas ei mõista ilusasti olla?“ See pidi tema keeles tähendama: „Pidage suu!“

Sõimamise nimetamine ajas Kadri harja päris punaseks.

„Oled päris vana Rebane ise, päris mustlase tulikahju!“
sähvas Kadri.

Nüüd kargas ka Eeva süda täis. Ta ähvardas Kadrit lüüa, aga et Jaan käe vahele pani ja kaks riidlevat naist ära lahutas, pistis ta nutma:

„Nõnda käiakse minuga ümber,“ nuttis ta; „oma mees la-
seb sõimata!“

Küll noomis Jaan: „Näeh, näeh, mis see nüüd olgu!“, aga naised olid vihased ja jäid täna selleks.

Eeva läks toast tagakambrisse ja ulgus seal; Kadri jäi tuppa ja põrnitses.

Peremees Jaan istus lõuka otsale, pani piibu suhu ja vae-
valt nähtavat mahorkavingu suust puhudes andis ta oma mõ-
tetele voli.

„Selle va tühja vasika pärast pean mina riidu kühulma? Katsu
mul asja! Homme päev —“ Ta ei teadnud isegi, mis ta selle
sõnaga tahtis ütelda. Ta meel läks õige pahaseks. „Tühi toob
tüli majja! Oleksin ma rikas, kas oleks ka siis vasika pärast
riidu mindud?“ Ta sai aru, et Eeval ja Kadril oli mõlemail
õigus: üks tahtis kohta aidata, teine koha vara hoida. Ja oha-
tes puges Jaan lavale, mis ahju kõrvale seina äärde oli tehtud:
kaks pulka seina sees, välimised otsad teivaste küljes, mis ühte
otsa pidi laes, teisega savipõrandas seisid, pulkade peal laudad,
laudadel õled, pea all õlgpadi — ja Jaani ase oli valmis. Siin
armastas Jaan magada, kui ta oli tööst väsinud. Suuremalt
jaolt magas ta küll tagakambris, seal, kus Eeva, mustuse- ja
lutikarikkas puuvoodis, mis ka niisama õlgi täis oli ja mille
sisu iga kuu uuendati; aga täna oli tal isu jälle laval piku-
tada. See lava oli endisel ajal küll palgaliste jaoks tehtud,
aga nüüd polnud Jaanil jõudu aastasulast pidada; ta ajas ise-
enese jõuga läbi, suvel vahel karjapoissi appi võttes. Siin
pikali asemel vastu musta toalage vahtides, mis pisut halli-

kirju paistis olevat (kuue aasta eest, Jaani pulmaks, oli ta lubjatordiga üle lapitud, et vähe ilusam, kirjum oleks), — siin oli Jaanil hea praegu pikutada ja tuba vaadelda. Jah, tuba oli, kui hoolega vaatasid, veel pisut kirju, aga suuremalt jaolt võttis ta endale jälle selle ilusa süsimusta pigiläike, mis on suitsutoa palkidele harilikult omane.

Ahjurinnas pisut punaselt virvendav peerg andis toale tõsise ning haleda näo. Toa tagaseinas asus suur kerisega ahi, nagu mõni sõjapatarei; see andis toale küll sooja, nõudis aga selle eest hästi puid. Jaan toetas jalad vastu ahju — tallaalused läksid pikkamisi soojaks. Ta tõmbas jalad pisut tagasi ja pööras enese küljele. Ta ees paistis eessein uksega ja eeskojaga. Peatsi pool oli toasein, kust üks rehealusele läks, kus praegu lambad ulu all olid; teisest küljeseinast läks üks kambrisse. Nõnda oli elutuba igast neljast küljest muude ulualustega täidetud: eespool eeskoda, taga — ladu, kõrval — kamber ja rehealune. Niisugune talutuba oli Jaanil. Ilma akendeta suur tuba, just nagu loomalaut; vahe seisis ainult selles, et siin oli suur ahi ja keset tuba laud söögijätistega ning ahjurinnas peerg vilkumas. Toa tühjus ja must vaikus tekitasid Jaanile samasuguseid mõtteid.

„Kui kaua ma orjan? Mis on mu rõõm, mis on mu lõbu? Kõik pime ja must nagu see tuba. Ja kellele ma orjan? Ene-sele? Paljalt, et kõht täis saaks. Ja mida täis? Jahurokka ja silku!“

„Ptüi!“ sülitas ta üle lava ääre.

„Ela nagu härg! Tee tööd, et kõhtu hädavaevalt täis saada, ja vea ja vea päevast päeva, aastast aastasse just kui künnihärg! . . . Ja sa oled vana! . . .“

Oh kui kergeks läks ta meel! Ta silme ees seisis: Ta oli vana, hall mees; kõhis sama lava peal; ta ees oli ta oma Iba ja veel keegi noorem mees, ja ta suri! Oh, kui kerge! Ta pööras enese selili . . . Ta oli noor: käis karjas, veised magasid läge-

dal aasal, ise seliti sealsamas. Oh, kui hea oli taevasse vaadata ja näha taeva servas läikivaid õhuke si pilvi nagu valgeid tallekesi! Oh, kui hea! . . . Ja jälle asus ta silme ette midagi muud: Ta oli noor mees, oli praegu isaga heinamaal. Õhtu. Hulk heinu on koos. Kuhi valmis. Väsinud, puruväsinud! Oh, kui hea! Mis hea tundmus! . . . Ja jälle nägi ta, kuidas ta oma Eevaga, Ibaga, pulmas tantsis. Ta oli Ibale küll alles vööras, polnud veel saanud Ibaga hästi rääkidagi, sest ema oli talle naise võtnud, ütelnud: „Jaan, võta naine, — ma jään vanaks!“

„Kelle?“ naernud Jaan.

„Kas sul pole kedagi hinge peal?“

„Pole!“

„Tõesti?“

„Päris tõesti!“

„Noh, ega sul siis midagi selle vastu pole, kui ma sulle Hundiselja Iba koju toon?“

„Ah Rebase Iba?“ oli Jaan küsinud.

„Jah!“

„Ei ole!“ oli Jaani ükskõikne vastus.

Siis tulid kosjad, kuhu veeti Jaan ja kästi tal üht kui teist teha; siis laulatus, kuhu ta niisama veeti, ja siis pulmad, kus ta Ibaga tantsis, mitte ei tantsinud, ei, hüppas, hullupööra hüppas . . . Ja kui hea see oli! Oh kui hea, just niisama hea, nagu ta kord jaanipäeva õhtul mõisas oli joobnud olnud ja siis kodu magades näinud enese härra olevat, tõllas sõitvat: kutsar pukil, ja hulk preilisd-prouasid kummalgi pool kõrval, tal endal aga suur viinapudel ja suur suhkrutükk teine teises käes, ja saia kõik tõld täis, ja kõik niisugused ilusad ning kollased! . . . Oh, kui hea!

Ta tahtis (praegu nägi ta seda), tahtis hammustada, aga keegi jooksis järele: ilus puhas mees, puhas manisk kaelas, lakksaapad ja klantskindad käes, ja kisendas: „Härg, Punu, Punu, . . .“

kuhu sa viid mu vara! . . .“ Jaan vaatas ennast ja nägi, et ta oli härg, aga pisuke, justkui see Punust vasikas seal aiakeses, laudas . . . Ja see puhas mees ajas teda taga, tõmbas tema tõlast, pani maha ja langes ta peale, esiti jalgade, siis põlvede, siis kõhu peale. Ikka kaugemale langes ta. Jaan aimas, et see oli luupainaja . . . Ta püüdis kisendada, et lahti saada. Pealelangeja ütles aga: „Ütle, et oled Punu, siis pääsed!“ Jaani süda läks täis: ta ei tahtnud Punu olla . . . Aga luupainaja vajuks ikka edasi: oli juba rinna peal, juba kõri peal, juba suu peal, juba nina peal, juba silmade peal . . . ja surus nõnda kõvasti silmamuna peale, et Jaan, nagu see ikka ja alati silmi pitsitades paistab (mida igaüks järele võib katsuda), nägi mitte ühte luupainajat, vaid kahte, kolme ja nõnda edasi; nende valged kurgualused paistsid eemaltvaatajale nagu pääsukesed, kui need kõrges lendlevad . . . Ja Jaan tundis enese surevat! Surmahirmus hakkas ta ennast ometi Punuks sõimama: „Punu! Punu!“ hüüdis ta, aga see oli nii kole, nii inetu ja nii hirmus raske.

Korraga torkas keegi talle külge ja hüüdis: „Jaan, Jaan ae! Mis sul viga on? Mis sa röögid?“

„Oh-oh-oh-hoo!“ läks Jaani hääl lahti.

„Mis sa Punust karjud?“ küsis Eeva, kartlikult Jaani lava ees seistes. „Mis sul viga on?“

„Luupainaja-naru käis kallal!“

„Mis sa Punust kisendasid?“

„Mind kästi nõnda karjuda!“

„Oh Jumal, Jumal,“ ohkas Kadri nurgas kanakongi otsas magades. „Küllap vist Alttoa vanaema käib kallal! Vana viha, — Jaan ei võtnud ju tema tütretütart Madlit!“

„Ma arvasin, et sa surema hakkad,“ ütles Eeva; „tule, lähme kambriisse magama.“

Eeval oli pisuke suitsulamp käes; peergustus ammu.

Jaan läks Eevaga magama.

„Pagana Punu!“

Aga Punu magas rahulikult juba puhtate õlgede peal ega võinud uneski arvata, mis lugu majas tema pärast oli olnud ja missugust rumalat luupainajat peremees tema pärast oli pidanud kannatama.

*

Punu magas alles rahulikult hommiku-und, kui keegi teda üles hakkas ajama. Nagu lastel kõigil hommikuti uni ikka raske on, nõnda oli ka Punukesel: kuidagimoodi ei saanud ta silmi lahti.

„No tõuse, tõuse!“ hüüdis keegi, millest aga Punu kõige vähematki aru ei saanud. Ei tea, kuidas pidigi ta nõnda palju keelt mõistma: vaevalt nädalapäevad vana!

„No tõuse, tõuse!“ hüüti jälle; ja kui ta silmi ikka veel lahti ei saanud, tundis ta, et keegi veab teda kõrvust.

„Pime, näeh — säh, võta, rumal, jook vastu!“

Perenaine Eeva oli hommikust puhku tulnud loomi talitama ja pisukesele vasikale ka juua andma.

„Või sinu pärast pidin ma tapelda, sõimata saama? No, no, pista ikka, rumal, nina sisse!“ seletas Eeva vasikale, kes, ei tea kas aukartusest perenaise vastu või et keegi teda kõrvust vedas, üles oli tõusnud ja saba sorgu ajades ringutas.

„Just kui inimene,“ arvas Eeva: „tõuseb üles ja ringutab! Küll sellest saab tark loom!“ Ja iseäraline armastus tekkis tal loomakese vastu. Ta silitas vasika pead, kui see raputades jõi, pead püti põhja surus ja puristas; ta kõdistas teda tasa kõri alt ja häälikut „n“ õige pehmelt ja venivalt välja rääkides kõneles ta: „Punukene, Punukene, joo ikka, joo; kasva suureks härjaks, õige, õige suureks! Punukene, pisi-Punukene!“

Punuke oli perenaise sõrme suhu saanud ja hakkas seda lutsutama.

„Oh sa pisuke väetikene!“ kõneles Eeva armastuses. „Näe teda: pisukesel kahju ema järele, imeb paljast sõrme! Oh sa väetikene!“ Ja Eeval oleks varsti võinud pisarat näha; nii haledaks, täis armastust looma vastu, läks ta süda. Korraga kuulis ta selja taga peremehe hääle:

„Sa enam ei mõistagi mujal olla kui vasika juures!“

Jaan oli tulnud hobust ette rakendama, et metsa minna puid tooma.

„Mis sa teed ära,“ vastas Eeva, „ta just kui inimese laps.“

Jaan oli vasika sõime juurde tulnud. Ka tema meel läks haledaks. Talle tuli meelde, et tema just samasugune härg oli olnud, just niisamasugune! Ta mäletas väga selgesti: samasugune punakastõmmu karv, samasugune pea ilma sarvedeta, samad poollontis kõrvad ja isegi samad hallikad silmad. Ta pani imeks, kuidas unes iseenese silmi võib näha!

Korraga hakkas tal härjast hale meel. Ta tundis, nagu kasvataks ta härga selleks, et tast hulka raha saada; seeläbi oleks hõlpsam oma vaevast lahti pääseda ja rikkaks saada; niisuguseid härgi tuleks rohkem ja rohkem kasvatada. Ta tundis, et tema ise oligi see luupainaja, kes härja seljas lamas!

Vasikas oli Eeva sõrme õige sügavale suhu tõmmanud, ajas selja nõkku, liputas saba, ja Jaanile tundus, nagu oleks tema pisukest vasikat vajutanud ja nagu oleks vasikas valu pärast saba liigutanud!

Jaanil oli loomast kahju, ja see ühendas teda loomaga. Ta tundis, et loom tahab aidata tema saatust kergendada, et ta kannatab tema pärast ja et ta pikisilmi ootab Jumala laste au ilmumist, nagu tema isegi.

Kui Eeva ikka veel pehmelt „Punu, Punukene!“ lausus, sosistas ka Jaan tasa: „Punu, Punukene!“ ja läks.

Eeval oli hea meel, et Jaan tema kasulapsega nii õrnalt oli rääkinud, ja ta tundis sellest tulevikule suurt kergendust.

Missugune taluinimene eestlane ei peaks loomi armastama, iseäranis veel lehmi ja hobuseid?! Hakka pisukesest karjapoisikesest peale ja lõpeta viimase vana inimesega majas, loomi armastavad nad kõik. On küll ka taluinimeste seas mõni kuri inimene, kes loomi piinab, hobuseid peksab, neile pähe virutab, aga niisuguseid põlgavad teised väga.

Pange tähele, kuidas ema pisukese poisi või tüdruku karja saadab, kuidas talle pisukese vitsaraokese kätte annab ja kuidas ta ise ceskujuks muidu lehelise oksaga Mustikut või Päitsikut ajab, mitte niipalju vitsaoksaga kui sõnadega: „Viss, viss, ennäe, kas lähed, viss, metsa!“

Jah, taluinimene eestlane armastab tõesti loomi; ta kasvab nende külge elu ja südamega. Ta ei põlga neid sugugi; külmal ajal toob ta oma lamba isegi tuppa sooja. Ta tooks sinna suuremadki loomad, aga kuhu need kõik seal mahuksid! Ja siis üteldakse: eestlane on must, elab loomadega ühes! Ah, et kõik inimesed nii mustad oleksid, et nad oma vendadest, kes on nende pärast külmas ja näljas, hädas ja viletsuses, vaesuses ja haiguses ja kes juba ammu pikisilmi ootavad Jumala laste au ilmumist, umbes niigi palju lugu peaksid, kui eestlased oma loomadest: neid tuppa sooja võtaksid, neid eneste sarnasteks peaksid! Oh, oleks nii ropp terve maailm!

Mida rohkem päike kevade poole veeres ja lume veena jõgedes veerema ajas, seda enam kasvas ka armastus peremees Jaani ja perenaise Eeva südames Punukese vastu. Üksnes vana Kadri vaatas ta peale natuke pahase näoga, aga riidu nende vahel küll enam ei olnud.

Lihavõttepühade järel pidi perenaine pisut tuppa jääma: kevadised kured ei olnud mitte ainult üle Kirjukannu toa lennanud, vaid üks vigurimees oli käinud päris toas ja kinkinud Eevalle pärast kuueaastast ootamist pisukese pojakese.

Vanal Jaanil oli nõnda hea meel, et laskis esimesel õhtul tuua endale pool toopi pärisviina, naisele aga pudelitäie punast kirssi, mida valmistatakse iseenesest mõista mustikaist ja pihlakaist, mis aga uhkuse pärast niisama kirsi nime kannab, nagu mõni meie mees inimese nime. Kaup oli küll 75 kopikat maksma läinud, aga mis vana Jaan sinna võis parata: ta tahtis ka ise kord rõõmus olla; ja eks tahtnud ju ka titeputru toovad külanaised midagi tipsuks saada. Jaan oli nõnda rõõmus, et selle suure rahakulu peale sugugi ei vaadanud. „Ah, maksku, mis maksab, aga rõõmus peab kord olema.“ Ja Jaan oligi rõõmus; ta tipsutas ja tipsutas. Silmad läksid ikka hallimaks, ta ise hakkas urisema ja laulma. „Ena, meie Jaan ka kord jälle rõõmus!“ naeris Eeva. „Jaan, kas sa oma poega ei tulegi vaatama?“

Ja Jaan julges tagakambrisse minna. Eeva ulatas pisukese punase näoga, nüri ninaga poisikaika, kes oli mähkmesse mähitud, Jaani kätte ja küsis: „Noh, kelle nägu?“

Jaan vaatas ja vaatas ja pistis naerma.

Vana Tiiu, Eeva ema, vahtis hea meelega kõrvalt ja osatas: „Eks ikka Jaani nägu!“

Jaan vaatas ja muiutas mokaodega ikka edasi; ta oli väga liigutatud.

Korraga hakkas ta pisukest poisikaigast enese käes üles ja alla upitama, õõtsutama. Iga õõtsu puhul ajas poiss silmad suuremaks, ja Jaan ujus rõõmus. Siis surus ta poisi oma suurte mustade, kortsus kätega oma rinna vastu ja ütles: „Kasva, kasva kangemaksi, sirgu, sirgu suuremaks! Vaata, kui suvi tuleb, siis läheme välja; siis läheb Juku (see nimi tuli tal üsna kogemata üle huulte) õue vaatama, mis mööd ja määd teevad ja —“

Ta tahtis edasi fantaseerida, kui Eeva järsku küsis:

„Aga Jaan, kas sa vaatad ka järele, mida Kadri Punule annab? Kui ta enam niipalju piima ei anna, siis vaata järele!“

Jaan nagu ei pannudki seda tähele; jaatas ja rääkis edasi: „Jaa — jaa, siis läheme ja vaatame, mis Punu teeb, pisukene Punu!“, kusjuures ta ise Punu moodi mürama hakkas.

Järsku jäi ta aga vait, andis lapse ära ja läks rehetuppa, kus ta lõuka otsa maha istus ja mõtlema jäi. Talle tuli järsku endine unenägu, poja tulevik meelde. Mis pidi pojast saama? Mida võis ta pojale anda? Miks oli talle poeg sündinud? Ta silmi mattis pimedus, rinda vajutas jällegi luupainaja, ja kuidagi ei jõudnud ta mingile otsusele.

Jaan hakkas üsna iseeneses oma poega pisukese vasikaga võrdlema. Poeg pisuke, niisama rumal, niisama armetu. Aga nad kasvavad; Juku kasvab, härg kasvab... Härja müün ära, Juku —?! Juku hakkab peremeheks?“ Jaan naeris. „Jälle Kirjukannu kohta ümber tustima, et kuidagi ainult kõhtu täita!... Ja muud midagi?“

„Muud midagi?“ küsis ta enese käest.

„Mitte midagi muud!“ vastas ta iseenesele.

„Ei,“ ohkas ta siis, „härg on enam! Härg sünnib, talle on rohutükk Jumala käest valmis kasvanud, aga minu Jukul ei ole rohtu, ei midagi! Ja tüki rohtu, mis ta saab, selle eest müüb ta oma naha veel odavamalt kui Punu!“

Ta võttis viinapudeli ja tühjendas selle paari lonksuga. Veel tukkus ta, vajus siis ikka enam ja enam külje peale, ikka enam küljeli, kuni lõuka otsa norinal magama jäi.

„Ena, Jaan jäänud magama!“ ütles rõõmsalt vana Tiiu.

„Ta on ju nõnda rõõmus poja pärast!“ vastas Eeva, ja taevalik rõõm paistis ta silmist.

4.

Eestlane armastab looma ja ka loodust. Seda ta teeb, sellega on ta harjunud. On varrud, peod või mõni muu koosolek talumajas, siis käiakse ikka vilja ja loomi vaatamas.

Seda tehti ka Juku, Jaani poja Juku varrude ajal.

Lumi oli läinud, põld parajasti paljas, rukkiorased väljas. Minda oraseid vaatama.

Aga siit puudus tükk, sealt teine; siin oli vesi vöörsil käinud, seal külm kärpinud, lumehang ära hautanud. Vaatajate seas oli mitmesuguseid mehi: küll päriskoahamanikke, küll moonakaid, rentnikke ja pooleteramehi; kõikide otsus oli: rukis on kehv.

Jaan hakkas seletama, et paremini ei saavat.

„Pagan, mis seal siis viga on, et paremini ei saa!“ kinnitas üks kohaomanikest; „võta kraavid sisse, aja kivid välja, muretse head sahad, äkked — vaat, kui läheb!“ Sellega olid vaidlejad kahte jakku langenud: kohaomanikud arvasid, et saab, rentnikud, et ei saa.

„Issand Jumal,“ seletas üks, kes ise rentnik oli, „ei saa, ei saa! Minu maks on nõnda suur, et ma kohast enam ei jaksa korjata, kui et kõht täis saab. Teen ma koha paremaks, siis... ei,“ kinnitas ta kõvasti, „kellele? Seal oli Rohusaare Andres! Mitmes koht on tal praegu käes?“

„Kolmas!“

„Neljas!“

„Kolmas, neljas,“ kinnitasid teised läbisegamini.

„No vaata,“ kõneles esimene edasi. „Asutas ühe koha, tuli vööras, ostis ära; asutas teise — jälle ära; asutas kolmanda — seesama lugu! Kurat,“ vandus ta, „ei tea, millal ma maailma jõuan soojaks kütta. Pole muud kui pista plehku, mine Samaarasse!“

„Ja seal ootavad sind inglid!“ pilkas teine kõrvalt.

„Ehk on parem?“ arvas esimene.

„Pole, pole sugugi parem,“ teadis jälle teine ütelda. „Kus hea on, see on kroonuvallas; seal müüb kroonu kohad paraja hinna eest ära ja kõik on hea.“

„No vaata, siis maksab tööd teha!“ ütles peremees Jaan ise.

Siis rääkis jälle keegi, et kroonu tegevat varsti niisuguse seaduse, et kõik peavad maad paraja hinna eest ära müüma.

„Seda ei ole!“ kinnitas esimene peremees. „Mina müün oma kuue nii kallilt kui aga saan!“

Meeste jutt lõppes õige kurvalt. Ei osatud midagi paremat leida.

Põllult mindi karjaaeda. Vaadati ka uut mõisavasikat.

„Pole suurem asi!“ kähvas jälle endine kohaomanik.

See oli Jaanil valus kuulda. Siit lootis ta ometi kiitust saada.

„Pole vasikal viga midagi!“ andis Jaan vastuseks; „vana'ks ta siis on?“

Peremees ei kuulnud sellest aga midagi.

„Hoiab na kõssi,“ seletas ta edasi; „sellel on vist mõni viga.“
Ja ligemalt vaadates ütles ta: „Hee, tal ju täid seljas!“

Teised astusid ligemale ja kinnitasid sedasama.

„Kuule, kuidas te teda joodate, vist juba jahurokaga?“ küsis uuesti pärisperemees.

Jaan kutsus Kadri välja otsust andma.

„Vasikal on täid seljas?“ küsis Jaan.

Kadri astus ligemale ja vaatas hoolega.

„Ah, teie kurjad inimesed,“ hüüdis ta, „need ju selga pandud!“
Ja hakkas siis arutama, kes selle tembu võis teinud olla. Tema söötvat teda küll ilusasti, andvat nõnda palju, kui loom aga ise tahab.

„Rokka või piima?“ küsis Jaan.

„Noh, kes talle siis piima võib anda!“ rääkis Kadri; „annan rocka ja panen piima peale. Sa Issand Jumal, rokk ikka seesamane, mida isegi sööd! See nüüd söögist! Pärís pealepandud täid, kurjast silmast!“

„Miks sa siis piima ei anna?“ päris Jaan uuesti. „Iba ise käs-kis puhast piima anda.“

„Iba ka kedagi!“ hakkas Kadri korrutama. „Kas ma pidin siis varruvõi ostma! Paljukes sul enesel raha on?“ Jooda piim

„sakslase“ nahka (sakslaseks kutsus Kadri vasikat), ei tea, mida sa siis ise sööd, mida seapõrsastele annad! Teie tahate kohe pankrotti teha!“ Ja nõnda läks jutt tal edasi.

Viimaks hakkas Kadri nutma, luges kõik oma heated koha kasuks üles ja lubas homme päev ära minna, kui temaga seda viisi ümber käiakse. „Kas seda veel tarvis, et ühe vasika pärast mind, vana inimest, terve kihelkonna ees peab teotatama?“ lõpetas Kadri.

Vasikas oli selle vahe sees külje vastu seina ajanud ja vaevles ning oigas.

Vaene Punukene! Täid seljas, sest et koht sind ei jõua toita!
Vaene Punukene!

5.

Pärast varrusid hakkas perenaine Punut tohterdama. Juba siis oli mõni naine Eevat õpetanud: koort ja püssirohtu, kailuvarte vett, lahjat seebikivi libedat ja viimaks veel lambi- ehk „põletuseõli“ peale panna.

Eeva pani aga lambiõli peale — ja mõne päeva pärast langesid söödikud maha. Perenaisel oli ütlemata hea meel, isegi Kadri meel oli rõõmus, et ta sai vasika pealepandud nuhtlusest nõnda hõlpsasti lahti. Üks asi oli aga siiski halb: vasika ilus, punakastõmmu karv kadus ühes loomakestega.

Terve suve otsa põdes loom veel haiguse järel, aga sügiseks oli ta juba ilus härjavärsike. Arstimise ja kõige selle hoolekandmise läbi kasvas aga Punuke Eevale ikka enam ja enam südame külge. Ja teisel kevadel, kui pisuke Jukuke juba kõndis ja karjapoiss Jukule alati oma libedat Punut näitas, kerkis Eeva süda: ta tööd looma kallal oli taevas õnnistanud.

Kolmandal kevadel, kui Punu juba „luike lüües“ — nagu karjapoiss nimetas —, s. o. mõirates laudast välja hüppas või

jälle joru ajades vaikse sammuga, täie kõhuga õhtul koju tuli, ja kui siis pisuke Juku ütles: „Ema, kuule, kuidas Punu lau-lab!“, siis oli Eeval, nagu viibiks ta mõnes muus maailmas. Nii hea meel oli tal.

Ja kui sellel sügisel rendimaksmise ajal jälle pisuke puudus kätte tuli ja Jaan ütles: „Iba, tänavu võtan veel sinu rahast kümme rubla ära“, siis ohkas Eeva: „Võta aga peale, küll fuleval aastal maksab Pūnu tagasi!“ Ja sinna juurde lisas ta: „Noh, Jaan, kas toon tuleval kevadel veel mõisast vasika?“

„Eks ole oma vasikas juba Punu poeg, aga sa võiksid ju küll ikka tuua; Punu on ilus loom!“

Oh kui hea meel oli Eeval!

Ja see tulev aasta jõudiski kätte. Punu oli oma 3¹/₂ aastat vana, ja seepärast pidi ta oma naha turule viima. Laat oli sügisel. Veel toitit Eeva Punut omast pihust. Ja laadale minnes oli härg nagu pall: ilus ja pikk, nõnda pikk, et Jaan vahel naerdes arvas: „Punule sünniks üks paar jalgu veel keskpaika alla panna.“

Laadahommikul mindi Punuga varakult teele. Esiotsa pun-nis teine küll vastu, aga läks ometi, vankri taha sarvist kinni seotud. Ei pääsenud kuhugi! Karjapoiss andis vitsa takka järele.

Kõrgel koorma otsas istus Jaan Eevaga. Jaanil oli suur kuub seljas, kindad käes: eestlane ei jäta juba sügiselgi enesele kindaid kätte tõmbamata. Vaiksel istusid nad koorma otsas ega lausunud teineteisele sõnagi. Eeva mõtles: „Peaks head hinda saama!“ Jaanil olid aga koguni teised mõtted. Temale näis see väga imelik olevat, kuidas Punut viidi ja kui-das Punu läks. „Nii on see elu!“ võrdles Jaan. „Sarvist oled sa kinni, peremees ja perenaine istuvad vankris ja juhivad, ja karjane, kuivetu, pika tühja kuue sees, pastlad jalas ja pikk vits pihus, just kui nälg, takka järel, ja lööb kord tasemini, kord kõvemini, kui sa järele ei taha minna. Mis kena pilt! Ja sina ise, see härg Punu, muudkui mine, ja nälg ajab takka!“

Ta nägi vaimus, kuidas ta siis Punuga ümber käiks, kui see ei läheks. Ei tea, kes looma peale halastaks!

„Tappa! Karjane, anna valu!“ Ja karjane, nälg, annab valu!

Tal hakkas enese üle nii halb, et ta laadaleminekut kahjatses. Nad jõudsid suurele maanteele.

Oh seda kellakõlinat, oh seda liikumist! Vaata aga, et alla ei jää! Jaanil oli tegemist, et saaks hobust ilusasti juhtida.

„Hei, külamees, mis härja eest tahad?“ kuuldus korraga kiunuv hää Jaani kõrvalt. Talupojapüüdja oli tee peal vastas.

„80 rubla,“ vastas Jaan rahulikult.

„He-heeh-hee!“ naeris tee-äärne, „kas sa hull oled?“

Jaan sõitis edasi.

„60 rubla!“ pakkus tee-äärne.

„80!“

„65!“ hüüdis lihunik.

„80!“

„70 rubla!“ karjus see järele joostes; „võta raha! Kas sa hull oled? 70 rubla! Hee, vanamees, pea, pea! 70 rubla!“

Jaan laskis edasi.

„75! Kuule, siga, pea kinni!“

Jaan ei pannud tähelegi.

„90 rubla!“ kisendas lihunik ja pistis siis suure häälega naerma.

„Anna ära!“ sosistas Eeva.

„Kuule nüüd juttu: see narrib muidu,“ vastas Jaan.

Jõuti laadale. Siin alles algas päriskauplemine.

Küll paksu ihuga ja jämeda ninaga, küll õhukese keha ja pika ninaga, küll roheliste mütsidega, küll kaapkübaratega mehed, küll naised käisid, põimisid vankrite vahelt läbi ja valisid loomi.

„Kas „Punane“ on müüa?“ oli harilik küsimus, ja kui järgnes vastus: „müüa“, siis algas kauplemine.

80 tahtis Jaan. Mõni pakkus 75, mõni 70, mõni koguni 60 rubla.

Keegi pika kasvuga noorhärna käis mitu korda Punut vaatamas. Tema oligi see, kes 75 pakkus.

„Kuule, mees,“ ütles ta jälle vankri ligidale tulles, „ole ometi mõistlik ja anna ära!“

„Ei või, härrad!“

„Miks?“

„Vaadake, rent on kallis, ei tule kuidagi välja,“ algas Eeva; „just härjast peab pooleaastane rent tulema.“ Ja siis hakkas ta lugema, kuhu raha tuleb anda: kirikule, koolile ja vallale, sepale ja rätsepale — igale poole; vili ei maksa midagi... Hirmus vaene lugu!

Selle aja sees oli härra Punu, nagu hea tohter haige, igalt poolt hoolega järele katsunud, isegi saba läbi pihu lasknud.

„76 rubla, ja see on viimane!“ ütles härra tõsiselt.

„Ehk lubab härra juurde?“ küsis Eeva paludes.

Härra silmad läikisid.

„Kuule, vanamees, kas sa sant oled?“ ütles ta vihaselt. „Ma olen sulle juba rubla rohkem pakkunud. Kas tahad? Seda hinda sa teistelt ei saa. Solche dumme Menschen, diese Bauern!“¹⁾ lisas ta habemesse.

Jaan mõtles. Eeval hakkas kahju oma härjast.

„No ütle ruttu!“ kähvas härra; „mul on aega vähe!“ Ta ootas pisut.

„Ehk härra paneb saiaraha peale?“ palus Eeva.

„Mis sa siis ise maksad?“ küsis härra korruga, pöördus ümber ja läks; mis ta saksa keeli rääkis, seda ei kuulnud vankristujad.

Korruga aga pöördus ta ümber ja küsis ilusat hänga nähes vihaselt: „76 rubla?“

¹⁾ Niisugused rumalad inimesed, need talupojad!

„Olgu!“ hüüdis Jaan.

Eeval kippus vesi silmi. Ta vaatas hoolega härrat, kes nii ihnus võis olla. Vasemal palgel oli tal arm ja paremal silmakulmul must soolatüügas. „Mis see sul nüüd on 80 täis panna?“ mõtles Eeva, aga ütelda ei tohtinud ta midagi, et kurja härrat mitte pahandada.

Härra lõikas kõverate otstega kääridega härja seljale L ja XXXV, millest Jaan ega Eeva midagi ei mõistnud arvata. Iga käärirõnksuga läks Eeva süda haledamaks. Talle tuli härja kasvatamine meelde.

„Kas elu peale?“ julges Eeva küsida.

„Läheb nuumale ja tapale!“ vastas härra põlgavalt.

Eeva ohkas.

Ja kui Punu lahti võeti ja Jaan karjasega minema läks, siis astus Eeva koorma otsast maha, silis oma härga ja pööras silmad teisale.

„Siis Punu läks!“ ohkas ta ja alumine huul tõmbus pisut kõverasse. Eeval oli väga kahju.

Koju minnes oli Jaan joobnud.

„Kuhu Punu jäi?“ küsis Juku kodus.

„Härra viis Punu ära!“

„Enesele?“ küsis Juku ja tegi samuti kõverad mokad.

„Ära nuta, ära nuta!“ trööstis ema; „meie saime ju raha!“

Ja ema andis Jukule kompvekki.

„Raha, raha!“ poolis Juku, „meie ilusa Punu raha!“

Eeval oli veel enam kahju.

6.

Teise päeva hommikul läks Jaan mõisa renti maksma. Nii oli seatud, et peremehed värskel rahaga kohe võisid renti maksta. Ühtlasi peeti ka teist laadapäeva, kus peremehed siis liiku võisid võtta. Härra sai oma, kõrts oma.

Hilja õhtul tuli Jaan koju ja oli kaunis purjus. Vihaselt põrutas ta kohe sisseastumise järel:

„Iba, too süüa! Kurat võtku sind ja su härga!“

„Ole ikka mõistlikum!“ noomis Eeva; „täditütar Mariia tuli siia.“

„Kas ta on lahti?“

„Ei ole.“

„Või tuli ta vaatama, kui suured härjad meil on?“

„Tere ka, Jaan!“ hüüdis mõisa toatüdruk, Eeva täditütar Mariia, Jaani juurde astudes.

„Tere!“

„Vaata ikka, mis ilusad asjad Mariia Jukule tõi!“ naeris Eeva. „Juku, tule siia!“

Juku tuli kambrist püssi ja pasunatega välja.

Jaan vaatas ja sülitas.

„Mis sul viga on?“ päris Eeva.

„Mis mul viga?“ õiendas Jaan. „Härra ütles: Noh, Jaan, tuleval aastal on viimane selle kontrahi aeg, siis teeme uued!“

„Küll kuluks uued teha!“ arvasin mina, „küll kuluks renti pisemaks panna: ei tule kuidagi välja!“

„Aga sul on ilusad härjad müüa!“ vastas härra; „ma kuulsin, sa oled oma härja eest 76 rubla saanud! Sa kasvata kaks, kolm härga!“ — Kurat, mu süda kukkus täis. Mina kasvatan, ja sina...? Aga ma ei lausunud midagi.“

„Siis lähen ära!“ vastasin ma. „Ehk härrad jätavad maha!“

„Ei, ei, seda ei ole!“ rääkis härra, „ajad on väga kasinad, ei tule läbi!“

„See on nüüd sinu tegu,“ rääkis Jaan Eevale, „see on su härjajaht. Jumal teab, kui kõrgeks nüüd rent läheb. Ikka suurt tõugu, suurt tõugu; maksa nüüd!“

Jaani meel oli pahane.

Nüüd hakkas ka Mariia rääkima, kuidas nende härrased

elavad, kui kokkuhoidlikud nad on, kuhugi kopikat muidu ei anna!

„Praegu perega,“ rääkis Mariia, „oh sa Jumal, kui kokkuhoidlikud! Räimed, kõik loetakse ära, niisama antakse leiba kindla aru järgi: iga hing saab söögiks ühe räime, päeva peale 3 naela leiba.“

„Mis sest räimest saab?“ naeris Eeva.

„Mis tast saab?“ kinnitas Mariia sekka. „Eks hiljuti olnud veider nali. Tuli uus pesutüdruk, va Tamme Anu tütar Kadri. On sel aga ka lõuad peas! Tema ütleb peremamslile, et see üteltu prouale: „Temale ei saa ühest räimest midagi!“ See räägib. Proua laseb küsida: „Kuupalju Kadri tahab?“ Kadri ütleb: „Viis tükki“. Proua paneb käed kokku; annab, aga läheb ise peremamsliga vaatama, kuhu pesutüdruk need viis räime paneb. Kadri sööb nende silma ees kõik need 5 kalakest ära, joob toobi taari takka otsa ja ütleb: „Noh, nüüd ikka sai teisele poole kõhusoppi!“

Proua laseb peremamslit tõlkida, mis Kadri rääkis; saab siis vihaseks ja läheb.

Kadri lasti aga varsti lahti; proua ütelnud: „Niisugune võib mõisa vaaseks süüa!“

Eeva hakkas suure häälega naerma.

Jaan aga tõmbas viinapudeli taskust ja pakkus Mariiale. See kärsutas mokki — ei tahtnud.

„Mis sa nüüd temale pakud, — eks ta mõisas küllalt saa!“ arvas Eeva.

„Oh, ei saa,“ vastas Mariia, „või olgu siis harukorral, nagu eile õhtul, kus onupoeg härral külas oli ja ka teisi saksu palju. Siis saab!“

„Kas teil oli siis pidu?“ küsis Eeva.

„Ei, just mitte pidu, aga külalised,“ vastas Mariia ja hakkas kõike kirjeldama, kuidas nad söövad ja joovad.

„Mida nad siis joovad?“ päris Eeva.

„Joodavat veini! See on õige magus!“

„Sihuke, nagu kirsiviin!“ arvas Eeva.

„Kirsiviin!“ naeris Mariia. „Nad joovad ikka sihukest viina, mille pudel maksab kuus või seitse rubla!“

Eeva kohkus.

„Mis sa ütlesid?“ küsis ta.

„Niisugust viina, mis maksab kuus, seitse rubla pudel!“

„Oh sa Jumal! Ja kui palju siis sihukesti ära juuakse?“

„Kümnete kaupa!“ arvas Mariia.

Nüüd hakkas aga Mariia alles rääkima, mis ta teadis, kuidas kaarte mängitakse ja kuidas eile õhtul üks noorhärri, nende härraste onupoeg, pikk, ilus mees, arm palge peal (saanud tudengipõlves mõõgaga lüüa), eile õhtul 800 rubla raha ära mänginud.

Eeva kiljatas!

Jaan rüüpas viina!

„Kas sel härral ei olnud parema silma peal must soolatüügas?“ küsis Eeva.

„Jah!“ vastas Mariia.

„Oh sa suur Jumal! Ja meie Punu . . . !“

Pisuke Juku kuulis Punu nime ja ütles: „Meie ilusa Punu raha!“

Jaan rüüpas viina ja sülitas . . .

Kõikide jutt oli otsas.

Eeva käis ringi, muretses süüa ja mõtles: „Meie Punu, meie Punu!“ Vist oli pisuke Juku Punu jälle meelde tuletanud. Eevale tulid kõik need päevad meelde, kuidas ta seda looma oli kasvatanud ja selle viimaks nii pisukese raha eest ära andnud, — ajad olid ostjale ju vaesed!

Jaan sõi vähe, jõi rohkem ja heitis viimaks pikali lava peale, jalgu jälle vastu ahju toetades.

Ta oli küll purjus, aga rendiasi seisis ta meeles. See äranee- tud Punu! Ta silmad vajusid; pea käis ringi. Ta nägi enese

mõisas olevat; härra ajas välja, sest ta oli joobnud. Jaan läks. Korruga oli ta Eedeni aias, kus talle öeldi: „Harige maad ja saatke eneste alla!“ Ta läks, võttis labida; seal oli aga teine ees, kes ütles: „See on minu, ära siit puutu!“ Ta läks teisale — seal samasugune lugu. Viimaks nägi ta kõik maa vaiu täis olevat; ei pääsenud kuhugi! Hakkas jooksuma. Jookseb, jookseb . . . korruga peetakse kinni ja keegi ütleb: „Kuhu sa, härg, jooksed!“ Võetakse kinni ja viiakse laadale: Eeva istub vankris, karjane ajab takka — ei pääse kuhugi. Korruga tuleb lihunik ja hakkab teda lõikama; lõikab ja lõikab, ikka sügavamale, ikka sügavamale. Jaan tunneb hirmsat valu, ta hakkab karjuma: „O-o-oo!“

„Mis sa lõugad!“ hüüab korruga Eeva ja raputab Jaani üles. „Vist jälle luupainaja!“

Pead väristades, vihaselt tõuseb Jaan.

„Mis sul viga on?“ küsib Eeva.

„Mind müüdi härja pähe ära!“

„Oh sa Jumal!“ ohkab Eeva, „mida sa kõik kokku ei soni! On ometi hea, et seda ilmsi ei sündinud!“ püüab naine naljatada.

„Jah, eks ta ole,“ vastab Jaan. „Niisugune on härja elulugu!“

Ta tuli lavalt maha.

*

Jah, eks see ole küll hea, et niisugused halvad asjad ilmsi ei sünni ja et säärased sandid lood üksnes härgadega juhtuvad, nagu sellest härja eluloost võis näha.

1898.

MARJAD SILMAS

ehk

50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus.

„Nad on kõik pimedad, nad ei tea ühtigi. Nad magavad norinal, armastavad tukkumist. Nemad on, kes ei mõista midagi ära tunda. Nad vaatavad oma tee peale, kõik hoopis oma kasu peale,“ ütleb Jesaja.

1.

Suure isuga luges kirikhärra Weitling täna uut saksakeelset ajalehenumbrit. Tükk oli tõesti huvitav ja ühtlasi ka õpetlik. Keegi doktor G. v. H., nagu neid paari tähega ajalehetarku alati leidub, andis aru siitmaa tervishoiuseltsi uurimustest. Tohtri aruanne oli sellepärast väga põnev lugeda, et ta mitte üksi arvusid ei pakkunud, vaid oskas nad ka ilusasse õpetlikku, pisut sentimentaalsesse, ühes sellega luulelisse kujusse kududa.

Jah, sedaviisi nad nüüdsel ajal kirjutavad. Osavasti, mõjuvalt ja luuleliselt, — muidu ei panda nende töid ju tähele. Ja on ka parem, sest mis paberist määrida, kui seda keegi ei loe! Muidu tuleb ju Libedaoja Madise lugu kätte, kes iseenele luuletanud, neid ise lugenud, naernud — ja jälle lugenud. Kahjuks on aga niisuguseid Libedaoja Madiseid alles vähe, mida tuleb väga kahjatseda.

Dr. G. v. H. kiri oli ka osavasti kokku seatud. Mõjuv! Seda võis kirikhärra kuivetanud näost näha: Ta silmad hakkasid

hiilgama, mis tuli sisemisest liigutusest; palged lõid pisut punaseks, — selge tunnistus ärritusest, ja sügav ohe tõusis rinnust, — see on enamasti tunnistuseks, et lugeja peatselt valmis on midagi head ette võtma. Kõike seda oli tohtri-härra kiri teinud.

„Oh, kui palju elu läheb asjata kaduma,“ ohkas ta, „oh, kui palju, kui palju!“

Ohates võttis ta kirikuraamatu kätte, et järele vaadata, kas ei peaks see lugu ka tema koguduses nõndasamuti olema.

Et tööle head hoogu anda, pani ta sigari põlema. Kirikhärra Weitling armastas üksnes sigareid suitsetada. See oli juba tema verre läinud. Noores eas, Tartu ülikoolis õppimise ajal, oli ta küll paberosse suitsetanud, — oli odavam —, aga nüüd ei teinud ta seda enam tükil ajal. Selleks oli tal oma põhjus, ja mõne meelest näis see ehk pisut ka imelik olevat, aga paberosse ei võtnud ta enam oma suhu. Mõni arvab: ehk oli tal selleks mõni usuline põhjus? Ei, seda mitte. Aga asi kujunes nõnda:

Noor Otto Weitling oli väga suur rahvamees, rahvamees läbi ja läbi. Rahva eest oleks ta oma hinge andnud. Just sel ajal, kui ta Tartu ülikooli oli lõpetanud, tulid meie kodumaale suured muudatused. Mujal oleksid seesuguseid asju kõik nagu ühesugust kohust hea meelega vastu võtnud, aga siin oli lugu natuke teisiti. Suuri nutulugusid peeti mitmel pool, ja südikamad, kes kõike seda näha ei tahtnud, et nad kõigiga ühise kohtu ette pidid ilmuma, ühises keeles, mis nii vastikult kõlas, õpetust saama, — need läksid meie maalt lihtsalt — ära! Säärane südikas oli ka noorhärra Weitling. Ka tema läks ära Saksamaale.

Oli ta ju saksa soost; ehk emad küll neli põlve eestlased olid olnud, ometi muutis see väga vähe või mitte sugugi perekonna puhast verd. Sel ajal leidis eesti mehi küllalt, aga veel mitte ühtegi eesti naist. Ja kuis pidi esimene just Weitlingi

perekonda sattuma!? Saksa keel täiesti suus, saksa ülikool läbi käidud, mis keelas siis Weitlingi seal ujumast, kus sügavam? Peale selle lootis ta, et temasuguste meeste peale Saksamaal iseäranis hea meelega vaadatakse.

Head tunnistused ja kirjad endiste tuttavate professorite käest taskus, rändas ta rõõmuga üle piiri. Masin suitses, Weitling tõmbas paberossi — ja paha maa oma muudatustega oli seljataga!

Kirjade mõju ei jäänud ilmsiks tulemata: Weitlingil oli õnn varsti koht saada Reini jõe maakonnas. Weitling tundis aina rõõmu: haritud maal, haritud rahva seas, haritud keeles jutlust pidada — paljude on niisuguseid õnnelapsi päikesepaistel! Nädalatega läks tal aga meel teiseks. Ja juba esimese aasta järel kirjutas ta oma sõbrale parun Hammelthalile:

„Ma olen Saksamaaga petta saanud! Kogu mu sissetulek ei ole suurem kui ainult paar tuhat marka. Kõik söögikraam on ülikallis! Jook on küll odav, aga (ta tegi sõbraga nalja) paljude inimesel veel vaja on, kui ta juba küllalt on turdunud! Mõtles Tartu peale! Ja mis kõige hullem: see maa on täis vanemateteotajaid ja uskmatuid. Ma pean siin jutlust üksnes naistele, ja veel vanadele naistele; mehed ei luba enestele seesugust lõbu! Ja mis veel häbematum: Mind kutsus keegi kaupmees enese juurde külla. Ma lähen. Tuba talupoegi täis. Minu prouat, sündinud landrat von Eisenhammeri tüdruku, tutvustatakse Gretl Müllerile, Liesl Schultzele, Hannl Lehmannile ja teistele säärasele külamooridele, keda meie pool, s. o. teie pool, üksnes mõne haritud mehe põrsaid lastakse vaatama minna. Lõbustelgu nüüd minu proua Louise säärestega! Ma ütlen: siin ei ole mingisugust enamakspidamist! Seda saab küll sellega vabandada, et need kõik on sakslased, aga mina ega mu proua ei ole säherduse eluga sugugi harjunud.“

„Ohoo!“ naeris sõber, kui ta kirja oli läbi lugenud, „see mees hakkab aru saama, et kõht on keskpaigas!“

Ja kui vana kirikhärra koguduses suri, kus von Hammelthal patrooni-härraks oli, siis kirjutas ta Weitlingile, sest selle kirjad olid ikka haledamaks läinud:

„Sa kaebad, et Sul olevat seal vähe austajaid ja kuulajaid. Siin on küllalt niisugust kraami, kelle ees Sa ennast võid laiutada. Kas tahad tagasi tulla? Siitmaa alamaks võid varstigi jälle saada. Mul on häid tuttavaid, kes asja aitavad ajada. Mõtlege oma endiste aegade peale ja tule tagasi! Koht on keskmine: 6000 rubla ümber sissetulekut. Tule aga peale tagasi! Meie maal hakkab lugu ka narriks minema. Siin peab juba mehi kuulama, kelle isad alles meie isade käest rookida said ja kes ise alles palja jalu mööda külatänavaid sigu taga ajasid ning kevadel lepa-pargise lõuaga tee ääres hobuseid hirmutasid. Oh, selleks läheb enam südant tarvis kui Tartus rebasepõlvel proovikarika tühjendamiseks. Sa pead asja ehk naljakaks, aga lugu on tõesti põlastamisväärne! Meie naaberkihelkonnas on kiriku peal keegi Jüri Madisson, kelle naine on sündinud Madli Muru! Mõtlege ometi: Madli on kirikhärra naine! Mul on üsna hirm, kui siia niisugune peaks sattuma. Nad kutsuvad teda küll Mathildeks, aga kes ei tea, et ta Madli on! Aga ma usun, lugu võib ometi nõnda minna: talupojad saavad aru, et ka kõht maailmas midagi tähendab, kui ta hästi täis on, ja veri on paksem kui vesi! See pärast ütlen ma sulle veel kord: tule!

Tervisi!

Sinu Franz.

P. S. Kirjuta mulle pea! Kas Sa ikka veel paberosse ei suitseta?“

Vastus tuli:

„Sinu kirja, armas Franz, olen ma nutuga lugenud. Mis peame tegema? Aga hoidkem tuli puhas Jehoova altari peal ja ärgem laskem seda teistest solkida, — siis jäta-
vad nad selle maha.

Mu Louise on just kui meelest ära! „Kuju, armas Otto, koju läheme jälle!“ Ma võtan Su kutse vastu ja tulen varsti kodumaale.

Sinu alandlik sõber
Otto.

P. S. Paberosse ma ei suitseta, küll aga sigareid; põhjus on Sul teada.

Seesama.“

Ja Otto Weitling sai ka tõesti kodumaale.

Kogudus tahtis küll Priidu Edenpärki. See oli kord seal abiõpetajaks olnud ja meeldis kõigile, aga koguduse liikmeile rääkis Hammelthal konvendil: „Priidu Edenpärk ei kõlba siia kirikhärraks. Te mõistate, ajad on rasked! Meile läheb meest tarvis, kes kõva kui teras, kes on harjunud. Te mõistate, ajad on rasked! Meie peale langevad me vaenlased, nad tambivad meid jalgadega maa põhja! Te mõistate, ajad on väga, väga rasked!“ Ja kõneleja ohkas väga sügavasti.

„Ma kõnelen teile ühe loo,“ sõnas Hammelthal edasi, „mis mu sõber mulle rääkis: Priidu Edenpärgi püksid olevat naise jalas. Suurt kogudust ei jõua see juhatada, kel omas kodus sõnaõigust ei ole. Ei, Priidu ei kõlba meile, Priidu on väga pehme mees. Ja siis veel üks asi: Priidu käis Tartu kooli väga ruttu läbi; tema on vaene mees, ta pidi ruttama, seepärast ei tea ta midagi! Meie Priidut ei taha!...“

Siis rääkis kõneleja, et neil olevat väga tark kandidaat Saksamaal: samuti eesti soost, mõistab keelt väga hästi ja on väga tark ja sõnakas mees ning kange käsivarrega ja on Saksamaal elanud.

Kõne mõjus. Talupojad soovisid veel oma Priidut, aga juba seisis mõned saadikud Saksamaa kandidaadi eest — ja Otto Weitling oligi koha peal.

Naised kaebasid küll, et nad oma ilusat Edenpärki ei saanud: „Oli teine ilus, valge „laia, laari“ näoga mees nagu Jeesus, aga ennäe, see — must nagu kaubajuut“, aga kes seda tähele pani! Ajad olid ju vaevalised.

Nõnda sai Weitling koha peale, kus talupojad enam oma naistega ei saanud õpetajaprouat pahandada.

Ta oli rõõmus, niisama ka ta naine. Nad tundsid endid jälle endises vees olevat. Üks muutus oli aga mehes endise ajaga võrreldes siiski sündinud: paberossi asemel suitsetas ta sigarit. Ta ise oli sellest omal ajal von Hammelthalile kirjutanud:

„Ma olen endiste aegade peale nõnda vihane, et ma neid meeldegi ei taha tuletada! Midagi ei taha ma sellest maast enam teada! Isegi paberossi viskasin ma ära, sest ka see on sealtmaa väljamõeldis. Ma olen saksa mees ja suitsetan sigarit!“

Ja see sai talle üheks suureks koha saamise põhjuseks.

Kui vana õnnis oli surnud ja sõbrad olid Hammelthali juures koos aru pidamas, kust jälle uut saada, kes tööd vanas vaimus jätkaks, siis olid kõik vait, kellelgi ei olnud kohast meest soovitada.

„Ja, ja!“ rääkis üks vanemaist sõpradest, „vana õnnis oli väärt mees, suurte vaimuannetega ja kange käsivarrega. See on küll väike nali, osalt ka veider nali, mida vanale võib andeks anda, aga ta meelsusest annab see selge tunnistuse. Kui meie maale muudatused tulid, kiskus ta ühel päeval kõik sibulad oma aiast üles, üteldes: „Niisugust harjuskikraami ma oma maa peal ei salli!“ Ega polegi sellest päevast alates seda kraami oma majas sallinud, et värskaid haavu mitte lahti kiskuda!“

Naerumuie lendas üle kuulajate paalete; siiski panid nad vana õnnist imeks.

Nüüd kõneles von Hammelthal oma sõbrast, kes selsamal põhjusel paberosse ei suitsetavat, vaid sigareid, ja see huvitas kõiki.

Kui Hammelthal veel sõbra headest omadustest üht-teist oli kõnelnud, siis tehti otsuseks: „Selle mehe eest tuleb sõdida!“

Ja löödigi lahinguid, ja pärast olid kõik rahul, et olid vahva mehe — selle Otto Weitlingi saanud.

Täna oli härra Weitling jälle vahvasti ametis. Ajaleht oli huvitava sõnumi toonud, ja seda tuli järele proovida.

Hoolega luges härra Weitling ja hoolega suitsetas ta kallist sigarit, mille saja eest enam kui pool kümnet rubla tuli maksta.

„Tõsi,“ ütles ta edasi lugedes, „sel mehel on õigus; aga eks me näe!“ Ta pööras lehte ja ütles: „20“.

„Aga Otto!“ hüüdis korraga proua Louise tuppa joostes ja mehel suure hooga ümber kaela hakates, kusjuures ta mitu korda talle suud andis, „kas sa tead ka, Otto?“ ja proua hakkas laginal naerma, kusjuures ta väike näoke veel enam kokku ning pisemaks läks.

„Mu inglíkene, mu tuvíkene!“ sõnas kirikhärra, sunnitult laheda nägu tehes ja naeratades. Talle oli vastumeelt oma tööd pooleli jätta. Kirikuraamat vajus kokku. „Mis on, mu tuvíkene, mu rotíkene?“ Seejuures pani ta pahema käe rotíkese piha ümber ja suudles naist.

Prouake hakkas veel enam naerma. Kogu ta pikk, peenike keha näis naerust osa võtvat.

Kirikhärra pidi uuesti küsima: „Noh, mis on?“

„Mõtle ometi!“ jõudis rotíke viimaks ütelda: „tohtrihärra Davidsohn naeris, kui ta meie Herbertit vaatas.“

„Kas juba käisite seal?“

„Jaa!“ vastas proua; „ta ütles, et need pisukesed punased nupud tulevat soojast!“

„Ja ei muud midagi?“

„Mitte midagi! Tohtri-härra Davidsohn naeris, et katki taitis minna, ja ütles: „Tal pole ju palavikku! Oh, oleksid kõik lapsed nõnda terved!“ Ja proua tegi enesele uhke näo.

„Seda arvasin ka mina,“ seletas kirikhärra; „niisuguse asja pärast ei maksa tohtri-härrat vaevata.“

„Aga mõtle ometi, Ottokene,“ rääkis proua, „ega ta pea meilt ometi muidu 200 rubla aastas palka saama! Iga tööline peab midagi tegema, kui tahab süüa saada!“ Ja häält mahe-damaks tehes kõneles ta edasi: „Aga, Ottokene, kui tore ilm on täna väljas! Lähme täna Päräjõeale kalu õngitsema, ja võtame lapsed kaasa!“

„Aga pärast lõunat hakkab Herbertil külm. Ma lugesin täna ühe väga tõsise tüki.“ Nende sõnadega näitas ta kõrvalseisva ajalehe peale.

„Tervishoiuseltsi aruanne — kirjutanud dr. G. v. H.,“ luges proua ilma järele mõtlemata.

„See on väga tõsine tükk,“ seletas kirikhärra; „siin seletab dr. G. v. H., et meie maal, sellega ühtlasi tervel Venemaal, sureb 50 protsenti lastest ja kõigist haigetest inimestest rumaluse tagajärjel, s. o. sellepärast, et alam töörahvas ei mõista väikeste lastega ja haigetega õigesti ümber käia! Mõtle ometi, missugune Jumala õnnistus sellega hukka läheb! Kui palju tööjõudu ei lange selle tagajärjel üsna muidu hauda!“ Ja tasemini jätkas ta: „See oli ikka väga hea, et sa Herbertiga tohtri-härra juurde sõitsid.“

„Ja muidugi!“ vastas rõõmus abikaasa, nüüd aga pisut tõsisemalt. „Kas läheme täna Päräjõeale? Tore, ilus ilm!“

„Ei,“ vastas mees; „Herbert võib enese ära külmetada.“

Proua nägu läks tusaseks, siis aga ütles ta: „Mis jõulukannikest tahad sa tast kasvatada?! Mis külm nüüd on? Vaata ikka, kuidas talulapsed jooksevad! Ma võtan ju suured riided kaasa! Kui me nüüd ei lähe, millal siis see parem aeg tuleb?“ Ja arm-

salt mehe näkku vaadates ütles ta: „Ma ütlen kutsar Hansule, et ta hobused pealelõunaks valmis seaks? Meie mustad jooksevad nõnda ilusasti, et väike Herbert aina hüppab hea meele pärast ja laulab: prrrr sõita, ja prrrr sõita, papa, prrrr sõita!... Lähme!?“ Ta silitas mehe palet.

„Aga kui õhtul vilu ei hakka?!“

„Mine ikka!“ vastas abikaasa, ja ilma et mees luba oleks andnud, sai ta aru, et mehel selle vastu enam midagi ei ole. Ta andis mehele suud.

Naine läks. Mees asus aga jälle kirikuraamatu kallale ja hakkas eestotsast uuesti peale.

2.

Lõunalaua, kus vähisupp Leipzigi mitmekesisega, noore nepi praad kurgisalatiga ja järgnev sõstrakissell vanillisous-tiga võitu ajasid, kus proua lapsi — neid oli tal kolm: vanem poeg Johannes, tütar Johanna ja noorem poeg Herbert — enam käskis süüa, sest papa lubas neid peale lõunat kalaõngitsemisele Päräjõe kaasa võtta; lõunalaua, mida proua alati kõige paremini armastas katta, sest muidu võisid perekonnaliikmed seesugusel raskel ajal varsti otsa lõppeda, nagu seda mitmest ajaloolisest mehest näha võib, kes tühja kõhu ja peavarjuta oleku pärast mõne aasta järel oma vaenlaste pihku sattusid; lõunalaua, kus punane viin ja pudel õlut ei puudunud, hakkas kirikhärra loetud tükist prouale jälle kõnelema:

„Siin võib Kolumbus Ameerika üles leida,“ rääkis ta isuga süües. „Hiljuti kirjutas aus ametivend Pasknäär meie ajalehtedes ja soovis töolistepuuduse paranduseks taluinimesi maade, nimelt mõisamaade külge siduda, — muidu langeb meie kõrge kultuur, maa jääb vaeseks ja siis tuleb lõpp! Aga nii õige, kui see mõte ka on, on ta siiski ka pisut ülekohtune: orjapõlve ei

või ometi avalikult tagasi kutsuda, ehk priius rumala rahva käes küll suur asi ei ole! Priius olgu targematele... Iisraeli rahvas läks piima- ja meemaale üksnes Moosese kupjakepi najal, ja see kepp valitses nende seas 1000 ja 500 aastat!

„Siis on pastor von Mockschitzil päris õigus, kui ta kord ütles, et kurat olevat meie maarahva priiks lasknud?“ küsis proua.

„Ja mis mõttes?“ vastas mees. „Et priiuse läbi rumala talurahva seas kurjus on tõusnud, ütleme: hobusevargus, aitade lõhkumine, ööhulkumine, siis võib seda küll kuradiriigi laienduseks ja tööks kutsuda. Ma olen sellega ühes mõttes, ja ta aluseks on piibel, aga minu meele järgi säärane ütlus ei ole. Me ei tohi suuri maailma põhimõtteid karjapoisilikult ümber virutada, me peame sellel kultuurihisoorilisel alusel edasi sammuma ja katsuma aega nõnda parandada, et uusi teid üles võtame, aga mitte vanu kolikambriid välja ei kisu. Meie abi tuleb mujalt. Siin on selge tõde: meie rahvas kaotab rumaluse läbi palju tööjõudu; rumalust on tarvis vähendada; surma suu on tarvis kinni siduda! Ka oma kogudusest olen ma seda asja mineva-aastaste surnute varal järele katsunud ja pean ütleva: G. v. H-l on õigus. 50 protsenti on meie rahva seas rumalust. Seda rumaluseprotsenti tuleb vähendada, ja siis on meil töölisi küllalt. Selle 50 protsenti vähendamine on niisii kasulik ja ühtlasi kultuurihisooriline töö.“

Proua ei pannud seda juttu aga suurt tähele. Temal oli oma laste kõhutäitmisega enam tegu kui mehe kasuliku haridusajaloolise tööga.

Söömne lõppes ja kirikhärra pidas pisukese söögitanupalve.

Hüpates jooksid vanemad lapsed välja kutsar Hansule teada andma, et see hobused ette rakendaks: „Meie läheme kalu õngitsema!“

Hans sülitas ja hakkas ametisse. Varsti seisiski puhas kahehobusekaless, mis läikis ja säras, saksatrepi ja ootas härraseid.

Silmapilk olid ka Johannest-Johannat tõllas ja istusid, selga tahapoole toetades, teine teisel pool tõlla nurgas.

Herbertit kuuldi toas nutvat.

Mõne minuti pärast tulid saksad oma kimpsude ja kompsudega välja ja kogunesid tõlla juurde.

Toatüdruk kandis väikest Herbertit, proua — tagavarariideid õhtuks laste tarvis; köögitüdruku käes oli söögitagavara korb, kirikhärra enese pihus toobine plekist kompvekipurk söötadega, ussidega, mis aednik oli korjanud.

„Missugused vallatud lapsed!“ kiunus proua vanemaid lapsi noomides. „Tulge maha! kas papat-mammat lubasid?“

Lapsed ronisid maha. Johanna mokad läksid pikaks.

„Fui, missugune paha laps! Ma jätan su koju,“ noomis proua tütart.

Vastu tahtmist tegi tütar ilusa näo.

„Kuule, Hans,“ rääkis kirikhärra kutsarile, kuna teised asju tõlda hakkasid pakkima: laste tagavarariided vilu õhtu puhuks pandi tõllakummi kortsude vahele, söögikorv ette kutsari juurde, lastetüdruk Kata istus Herbertiga ette tõllaistmele, kusjuures ta Johannat paremal pool hoidis, köögitüdruk läks kutsari kõrvale pukki ja võttis Johannese sülle, kes mingisugusel tingimusel tõlda ei tahtnud minna, härrat-prouat istusid taha tõlda, „kuule, Hans, sa sõidad Särjesonni alla! Kas sa tead, kas vana Kalda Jüri peaks kodu olema?“

„Ah Ahvenas või?“

„Mis Ahvenas?“ taples kirikhärra, „kas sa ta õiget nime ei tea? — Jüri Kalda!“

„Kust mina seda, härrad, tean?“ vastas kutsar tormilt, osalt noomimise pärast pahaseks saades, osalt sellepärast, et tõld nõnda täis tuubiti. „Kas köögi-Liisu ei võiks maha jääda?“ küsis ta; „hobustel on raske, kaheksa versta, ja härra tahab head sõitu!“

„Jah, ma jään küll koju, hobustel on tõesti raske kaheksa

inimesega,“ aitas köögi-Liisu järele, kes hea meelega koju oleks jäänud, — kärner Madisega oleks nüüd ju hea olnud juttu ajada!

„Aga me ei saa ju läbi!“ pirises proua. „Sina pead sööki muretsema, ja Kata vaatab Herberti järele. Ei, meie läheme kõik!“

„Sõidame aeglaselt!“ kinnitas härra; talle tuli jälle see rumaluse 50 protsenti meelde.

Liisu nägu lõi tõsiseks, toatüdruk aga naeris trepilt.

„Nõõ-eh!“ hüüdis kutsar paha meelega, ja tõld veeres.

Päev oli ilus ja palav, nagu tihti juulikuu lõpul. Tükeldatud, halli sisuga ning ilusate valgete äärtega pilved ujusid laialisel taevavõlvil nii rahulikult, nii tõsiselt.

Ja all vuras tõld 8 inimesega mööda tolmukat maanteed, õrna halli tolmuauru enda taha maha jättes. Tõlla kodarad läikisid päikese käes, nagu oleks nende vahel tuliseid süsi olnud; hobused puristasid ja traavisid koormatud tõlla ees, mille vedrud olid raskusest üsna kokku vajunud, sõbralikult edasi. Illus sõit, ilusad sõitjad, ilus meelelahutus raskes töös.

„Kust sa tulid ometi, kallikene,“ küsis kirikhärra proua käest, „niisuguse ilusa mõtte peale: täna kalale minna?“

„Ah, ma tean ju, et sa seda nõnda armastad!“ vastas proua.

„Jah,“ rääkis kirikhärra, „see on väga armas meelelahutus töö vahel! Ma küll ise ei armasta õngega jõe ääres istuda, seda teeb hea meelega Kalda Jüri; tal on hea meel, kui ta nii hõlpsasti võib paarkümmend kopikat teenida. Aga see Ahvenas on üks veider mees,“ naeris õpetaja: „missugused naljakad sõnad!“

„Ah,“ naeris proua, „mis ta sulle kord vastas? Ma olen selle sootuks ära unustanud!“

Kirikhärra vaatas üle tõlla ääre rataste peale ja ütles siis: „Ma küsisin ta käest: „Jüri, mida sa armastad priiaegadel aja- viiteks teha?“ Ta vaatab oma rumalate silmadega, — nagu

sa tead, mu tuvike, on tal ju trahoom (marjad) silmas, ja need on ta silmalaud üsna väljapoole pööranud; kui inetu ta on!“

Proua ohkas.

„Ta vaatab mu otsa ja küsib kavalalt: „Aga mida armastab kirikhärra priiaegadel ajaviiteks teha?“ Ma vastan: „Lugeda, kalu püüda või suitsetada või mõelda?“ Ta naerab. „Aga mida siis sina teed?“ küsin ma uuesti. „Te teate, et olen veel sepp,“ vastab ta ja naerab, „ajaviiteks taon ma priiaegadel rauda!““

„Ja-jaa,“ naeris proua, „sa rääkisid sellest mulle kord, aga ma olen selle ära unustanud.“

„Jüri on mulle üsna meele järgi; ta on nii naljakas, ja ühtlasi ka nii rumal. Hea, et ta on poissmees; muidu oleks ta halb laste isa. Aga,“ seletas härra edasi, „ühtlasi tuletab kalapüük meie suurt õpetajat meelde, kes armastas tubli Peetrusega ka kalu püüda. Ja-jaa, see tubli Peetrus, teda läheks nüüdselgi ajal tarvis!“

Ja nagu teise tublidust kinnitades lükkas ta pahema käe nimeta matsiga, millele tubli jäme kuldsõrmus vööks ümber oli aetud, sigari otsast tuhatüki maha.

Vurinal sõitis Peetruse järelekäija ilusa ilmaga ilusas tõllas ilusa naise ja lastega kalale meelt lahutama, seda tublit meest meelde tuletama, kes omal ajal ka kalamees oli; aga maantee kummalgi pool kõrval, siin ja seal, küürutas rahvas selga, rukkilõikust lõpetades. Särgiväel, olgu mehed või naised, higist nõretades painutasid nad oma valutavat selga, vist ka priiajal ajaviiteks, meelelahutuseks, nagu rumal Ahvena Jüri. Korraks tõtsid nad pead üles. et möödasõitjaid vaadata, ja jälle: praoh ja praoh tungis kõver sirp niihästi tugevast kui ka nõrgast käest juhitud läbi rukki. Mida pidi see pilt meelde tuletama? Vist Vana Seadust, Eedeni aeda, kus Aadamale üteldi: „Palehigi sees...“ ja needsinatset teised sõnad.

Läikivail rattail kadus varsti maa, ja peagi oli Särjesonni küla läbi ja küla lõpul Ahvena Jüri saun käes, mille värasse kutsar hobused kinni sidus.

Varsti tuli vana Jüri saunast välja ja teretas saksu õige aupaklikult, mütsilotti mitu korda maha võttes.

Seljas oli tal ainult must, lahtiste käistega särk, mis kurgu alt sõltusega hooletult kinni oli tõmmatud; jalas kandis ta määrdinud takuseid pükse, mille põlvede otsa vist sajad paigad olid aetud, nõnda et nad kohati nagu soomustega kaetud olid.

Jalad olid tal Aadama mundris ja veel mustemad kui seljariided. Imesuured näisid nad olevat, nagu karu käpad; nii paistis see võibolla sellepärast, et jalaküüned lõikamata olid ja suure varba sisemised kondid väga kaugele väljapoole ulatusid. Silmanägu oli Jüril üsna hall ja täis musti täppe, mida tekitasid täisumbunud higiaugud. Ta haiged, punased, väljapoole pöördunud laugudega silmad andsid talle koguni inetu näo, mille ilu veel enam rikkus kangest tubakanuuskamisest must nina. Tubakat nuuskas Jüri silmade parandamise otstarbel. Et aga päevavalgus liialt silma ei paistaks, kandis ta mütsi ees enesetehtud suurt, pikka ning laia nokka. Jüri teadis väga hästi, et ta silmad olid koledad; seepärast tahtis ta neid kõnelemise puhul naeruletõmbe läbi ilusamaks teha, kuid tegi neid veel vastumeelsemaks. Säärane oli Ahvena Jüri, küla endine sepp. Nüüd sepistas ta aga väga vähe, muidu ajaviiteks, nagu ta ise kirikhärrale oli ütelnud, sest silmad ei kannatanud tulepalavust. Suuremalt jaolt elas ta aga kalapüüdmisest. Peale selle oli tal suur kalakast jõe kaldas, kus ta ilusaid kalu üleväl pidas ja neid sakstele viis, teenides nende eest vahel hea kopika.

Elus oli Jüri palju näinud ja kuulnud. Ja miks ep võinud ta siis näinud ja kuulnud olla, kui tal oma 65 turjal oli? Oma üksiklase-elu ja veidrate torkesõnade pärast kutsus külarahvas teda „ahvenaks“. Ta pärisnimi oli aga Jüri Kalda.

„Tere, tere ka, vana Jüri!“ hüüdis kirikhärra, „Tere, jumalime, kallis Jürikene! Mis kalad teevad?“

„Fui, kui hirmus ta on!“ sosistas proua saksa keeles, kui Jüri teretades oma näo jälle muigele oli tõmmanud.

„Eks nad uju ikka, ausad saksad!“ vastas Jüri.

„Noh, kas neid kätte ka saab?“ küsis proua.

„Eks saksad ikka saa!“

„Kas sul aega on täna püüda?“ küsis jälle kirikhärra.

„Kui saksad soovivad, eks pea siis ikka aega võtma!“

„Vaata, Jüri,“ kõneles vaimulik, „ole nõnda tubli mees ja katsu mulle täna natuke õngitseda; lapsed ja proua tahavad näha saada. Ma pole sind ka mitte ära unustanud, — kalamehed on ju sihukese asja peale maiad!“ Ta nikutas peaga köögitudruku poole.

Jüri naeratas; pani käed silmade peale, mütsinokale veel jätkuks, ja vaatas ilma.

Selle aja sees oli tüdruk millegagi, mis paberisse oli mässitud, õpetaja juurde astunud.

„Anna see Jürile!“ käskis ta, ja Jürile sõnas ta: „Seda armastavad kalamehed; siis on parem õnn.“

Jüri vaatas õpetaja otsa, siis pakkuja tüdruku poole, siis pakikese peale, mille ümbert paber ära oli tulnud, nii et viinapudel välja paistis, ja tõrkudes ütles ta:

„Ei, ei tea, head saksad, kulla härrad, ega seda tarvis pole, küll vana Jüri leiab sakstele kalu ilma selletagi!“

Tüdruk hoidis ikka veel viinapudelit pihus, mille ümbert paber üsna alla oli vajunud.

„Võta, võta,“ käskis viimaks õpetaja, „võta, kui sulle antakse!“

Jüri võttis pudeli vastu.

„No katsu ka, mis maik tal on!“ käis kirikhärra peale, kellele teise vastutõrkumine nalja tegi.

„Ei tea, kas maksab,“ arvas Jüri; „jätan õige pühadeks!“

„Võta, võta!“ naeris köögitudruk.

Jüri pööras selja sakste poole, vaatas pudelit, nagu häbeneks, nagu kahtleks ta, pani siis pöidla umbes toll maad allapoole pudelikaela kõverust, ja köll, köll, köll! . . . Jüri puristas: esimene särakas oli tehtud. Pudel pandi aia äärde nõgesepõõsasse.

„Olge terved, saksakesed, see jumalaviljaveeke kulus üsna ära. Kondid päris valutasid.“

„Ma ütlesin!“ kinnitas kirikhärra, ja Jüri tõeliselt head meelt nähes võttis ta taskust sigari ja ulatas Jüri poole: „Säh, Jüri, siin on sigar!“

„Ei, ei, kulla saksad,“ tõrjus Jüri, „see läheb liiale!“

Weitling naeris. Tüdrukud surusid ninad alla ja irvitasid.

„Võta aga peale, Jüri!“ käskis proua, kellele see mäng just mitte ei meeldinud.

„See on ju kui seal leivatükk suus!“ arvas Jüri. Ta mustjashall nägu lõi veidi punetama.

„Võta aga peale,“ käskis proua üsna sõbraliku häälega, „ega härra teile halba paku!“

Jüri andis järele, ja samasuguse suure punnimise peale pani ta selle ka suitsema.

„Ei, ei, kulla saksad,“ urises Jüri habemesse, „seda võib enesele ainult suurtel pühadel lubada! Aga kui saksad soovivad, eks siis pea ka!“ Nende sõnade järel muutus ta nagu kord inetumaks, kord ilusamaks, ja ei tea, kas Jüri oleks sigari suhu pannud, kui ta enne särakat ei oleks saanud.

„Eks mine ikka vana ea sees veel kerglaseks!“ urises vana Jüri ja läks kalapüügiriistu korda seadma.

3.

Ahvena Jüri saun seisis üsna Päräjõe kaldal. Ülevalpool oli suur Särjesonni küla. Vähe allpool tegi jõgi suure kääru, milles olid altküla meeste aasad, kuhu ka täna mindi kalu õngitsema.

Lapsed ja tüdrukud olidki juba sinnapoole läinud, härrat-prouat hakkasid järele minema, ootasid aga Jürit. All aasa kohas üle jõe oli kõrge kallas, kus asus muist küla põldusid, millel ka parajasti rukist lõigati.

„Maarahvas on tõesti rumal ja must ja, ma arvan, ka laisk rahvas,“ arvas proua.

„Seda küll just mitte kõik, aga . . .“ sõnas härra.

„Fui, mul tuleb üsna jälkus peale, kui näen Jürit,“ ütles proua. „Ma arvan, et lapsed teda päris kardavad. Vaata, mis-gugune särk tal seljas on; ta katsub sõrmedega nii tihti särgi kuklatagust; ma pean lapsed tast eemal hoidma.“

„Ja-jaa,“ kinnitas mees, uut sigarit põlema pannes; „laisad peavad nad olema, — muidu ei saa nii must olla.“ Ta jäi pisut mõtlema, siis ütles ta edasi: „Seda rahvast peab alles tööle õpetama; näha on, et nad tööd veel sugugi ei armasta.“

„Aga ometi karjuvad ju nende ajalehed, nagu sa tihti räägid, et nad olevat juba liiga palju tööd teinud?“

Härra hakkas naerma.

„Need on lihtsalt rahva üleshässitajad. Need mehed teavad, kust kasu saab ja kuidas. Need lubavad rahvale kõik-suguseid kergendusi, söimavad saksu . . . Ja rahvas? Nagu rumalad lam-bad soku järele, kasvõi mäest alla!“ Härra Weitlingi nagu läks õige tõsiseks, nagu tunneks tema seda asja läbi ja läbi, ja ütles siis: „Tulgu needsamad rahva häälekandjad maale ja elagu siin, nagu meie, ja salaku oma rahvus ära, nagu meie seda teeme, ja käigu nad selle rahvaga läbi, nagu meie, siis alles näevad nad, et sellele rahvale veel teist niipalju orja-aega ära kulub! Need peaksid alles õppima tööd armastama, sest kui inimene armastab tööd, siis on ta niikaugel, et teda priiks võib lasta! Aga nüüd jooksevad nad ära Samaarasse, Saraatovisse, Suhhum-Kalesse, Krimmi ja jumalteab kuhu! See tuleb kõik laiskusest, tööpõlgamisest, rumalusest!“

Kirikhärra oli päris vaimustusse sattunud. Oh, oleks tal pühapäeval oma fantaasiaga seesugune õnn!

„Jah, need on mehed, kelle kohta ütleb Jesaja oma 56. peatükis: „Tema vahimehed on kõik pimedad . . . Nad on karjased, kes ei mõista midagi ära tunda . . . Nad vaatavad oma tee peale, kõik hoopis oma kasu peale!“

„Siis on von Mockschitzil päris õigus?“ küsis abikaasa.

„Õigus!“ kinnitas teine. „Me tunneme rahva elu, me teame, mida talle tarvis läheb. Talle läheb tarvis kooli, elukooli läheb tarvis. Nende sees on liiga palju rumalust, laiskust!“

Ta oleks edasi rääkinud, aga Jüri läks mööda. See vaatas sakste poole naeruse näoga. Olal kandis ta kaht pikka õngelatti, mille ümber olid nõörid kokku mässitud. Sakstest mööda minnes võttis ta mütsi maha.

„Söötasid ei ole tarvis otsida,“ ütles kirikhärra, „need on minul juba ligi . . . Too ussikarp siia!“ käskis härra tüdrukut.

„Suur tänu!“ vastas Jüri, ja võttis karbi vastu, ei teadnud aga, kuhu panna, sest vasaku käega hoidis ta kuuetaskut kinni. Kui ta käe pealt ära võtaks, paistaks viinapudel välja. Jüri löi vähe kokkuma, aga pani siis õngelatid kaenla alla ja võttis plekkoosi pihku.

„Seal ta on,“ sõnas jälle kirikhärra, kui Jüri kaugemale oli läinud, „seal ta on! Ta ei saa endale paremaid riideidki selga! Ma ei saa aru, mis teevad nende ajalehed, et nad oma rahva vigu üles ei näita! Aga neil puudub seks süda ning julgus!“

„Ja seesugune rahvas peab meile isegi kirikuõpetajaid andma!“ rääkis proua ja näitas Jüri peale.

Jüri läks nende ees oma pikkade õngelattidega, mille eespoolded otsad käigutakti löid ja millele parem rüühõlm oma-soodu kaasa hilpsas. Rüü oli tal niisama must, paigatud ja peale selle veel auklik nagu püksid.

„Kahjuks on see tõsi!“ seletas kirikhärra. „Aga parem oleks, kui säärane lugu lõpeks. Tuleb aeg, mil need hakkavad

sama joru ajama, mida rahvas ja nende lehed, ja siis on sellel mitmesaja-aastasel haridustööl siin ots, ja kõik senine töö on maha visatud! Seda ei või juba põhimõtteliselt lubada! Mis ütleb su süda, kui sa oled õunapuu kasvatanud ja peaksid ta siis enneaegu hooletusse, see on, ta enese hooleks jätma? Ta läheb hukka — ja su töö on maha visatud! Ja seda sünnib ka eesti rahvaga, kui meie oma käed küljest peaksime võtma!“

„Aga nad ometi tahavad seda!“ lausus proua.

„Rumal laps tahab palju!“ rääkis härra edasi. „Kui inimene endale juba riiet ei jõua selga saada, siis on ta laisk, rumal või hooletu. Jaa, 50 protsenti on ta sees tõesti rumalust, see on mulle selge; aga ma ei või veel ütelda, mis see muist on, kas laiskus või mõni muu patt. Siin on suur haridus-ajalooline töö alles ees...“

Nad jõudsid kaldale. Niiske ning külmem õhk puhus tuli-jaile vastu. Kirikhärra ja proua tundsid enestes vähe argust, suurt ning laia veekogu nähes, — harilik tundmus igale mais-maa inimesele!

„Sa võiksid neilt ometi järele küsida, mida nad mõtlevad,“ õpetas proua, „ja neid juhatada.“

„Niisugust!?“ ja härra näitas Jüri poole, kes õngi püüdmi-seks valmis seadis.

4.

Natuke maad Jürist eemal võttis kirikhärra aset. Toominga-põõsas varjas teda päikesekiirte eest. Suure villase rätiku oli ta alla laotanud, ja magusat sigarit suitsetades andus ta aja-viitelisele mõtlemisele. Lapsed jooksid tüdrukute ja proua saatel eemal puhtaks niidetud aasal, — proua hoidis neid meelega Jürist kaugemal. Toomingast eemal kasvava väikese pajupõõsakese all seisis söögikorv, mis ootas lahtitegemist.

Härral oli toominga vilus hea pikutada ja mõtiskella. Ta

mõtted viibisid maarahva juures. Nagu terav nuga lõikas ta südant sees, mis ta oma ametiajal siitmaa rahvast oli näinud.

„Ja-jaa,“ arvas ta, „tõesti, pool rahvast on siin rumaluse pihus, oma osa on siis veel laiskust, aga... mis on üle selle?“

„Täna on härradel vist sant õnn,“ salvas Jüri härra mõtete sekka: „kala ei taha hammustada!“

„Eks me katsu ja oota!“ vastas härra. „Kas sul tagavarakalu ei ole?“

„Ah minul võeh?“

„Sinul jah!“

„Eks neid ikka nüüd sugu ole ka, aga kes teab, kuipalju siis saksad soovivad?“

„No vaata, see on ju väga hea: kui õng ei anna, siis annab jälle Jüri!“

Jüri naeris.

„Aga siin on hea olla,“ rääkis õpetaja natukese aja järel. „Meie oleme nüüd kui omal ajal jüngrid mere ääres.“

„Jah, eks ta ole ikka,“ vastas Jüri. „Mina olen Peetrus ja teie olete Jeesus!“ Ja Jüri vaatas härra peale, kes sigarit näpu vahel hoidis ja villasel rätikul külitas. Härra nägu tõsines. Vist ei meeldinud talle see vastus. Siis ütles ta aga: „Säh, Jüri, suitseta see sigar veel ära!“

„Olge terved, head saksad,“ tänas Ahvenas ja võttis sigari vastu, hammustas ta otsast tüki, tegi suus ümberringi ilaseks ja pani põlema.

„Aga õpetaja-härra,“ küsis ta, „ega neil omal ajal suitsu ei olnud, ja siis ka mitte nõnda kallist, nagu see on?“

„Ei, see on uuema aja pruuk. Tubakas on Ameerikast ja see tubakas, mis sealt tuleb, on väga kallis.“

„Jajah, eks saksad tea. Ma usun, ega sihukest asja, nagu see siin, siitmaalt ei saa; sellel on just kui meemaik juures. Kes teab, mis sihuke õige peaks maksma? Ega viiega teda vist kätte saa?“

„Jah, kes ta sulle viiega Ameerikast ära toob? See toomine on ju väga kallis!“

„Jajaa,“ jaatas Jüri, kes Ameerika nime jälle kuulis; „tubakas ja kartul on siis ühelt maalt! Kena küll! Ja vaata, kui palju kartuleid selle raha eest oleks saanud, terve kõhutäie, ja nüüd läheb muidu õhku!“ Jüri puhus magusat suitsu välja. „Aga öeldakse,“ rääkis ta edasi, kes teab, kas see õige peaks olema, et tubakasuits tegevat silmadele kahju? Vana Tõllasaare Andres jäi pimedaks; laskis oma 2 naela tubakat nädalas läbi nagu midagi, suitsetas teine öösigi!“

„Jah, tubakas on kahjulik,“ kinnitas kirikhärra.

„Aga,“ küsis korraga Jüri, „ka tohtrid suitsetavad ju?“

„Jah, mis sa teed ära, oled harjunud — ja natuke ei tee ju viga . . . Aga, Jüri,“ küsis korraga härra, kes juttu teisale taitis viia, „miks sa enesele naist ei ole võtnud? See kuluks sulle küll ära!“ Kirikhärra vaatas ta lagunened riiete peale.

„Aaa — hakkab, hakkab!“ hüüdis järsku Jüri; „kas noored härrad ja preilit-prouat ei tahaks näha saada, kuidas kala nüüd välja tuleb?“

Härra Weitling kutsus lapsed ligemale.

„Ärge nõnda ligidale minge!“ manitses proua lapsi ja hoidis neid kahe käega Jürist eemale: „te kukute jökke!“

Kui lapsed kõik juures olid, tõmbas Jüri õngelati järsku üles: ilus ahven rippus ja siples otsas.

„Kala, kala!“ kisendasid lapsed.

Jüri päästis vaeskese õnge otsast lahti ja viskas eemale rohule maha, kus kala seda enam hakkas siplema ja lõugu pikaldaselt lahti ajama. Lapsed jooksid kala juurde. Kirikhärra käskis aga kala varsti kotti panna, ja proua viis lapsed jälle aasale jooksma ja mängima.

Selle aja sees oli Jüri juba uue sööda jökke visanud ja istus vagusi, õngelati ots pihus. Selja taga põõsa ääres oli niisama vagusi tema seltsimees. Mõlemad vaikisid tüki aega.

„Küll vist kuluks sulle talitaja ära?“ küsis kirikhärra, et endist poolelijäänud juttu jätkata.

„Oh, mis mina vanainimene temaga enam teen?“ vastas Jüri külmalt.

„Aga seda oleksid pidanud sa juba ennemalt tegema!“

Jüri pöördus pooleldi kirikhärra poole. Märgates aga selle koguni tõsist nägu ütles ta:

„Oh, kulla kiriksand, ei ole kõik teha, mis inimene arvab! Ju see polnud siis Taevaisa tahtmine!“ Jüri hääl värises.

„Aga sa tahtsid ikka ka kord, omal ajal naist võtta?“

Jüri ohkas.

„Härra, ärge pange pahaks,“ ütles ta siis paludes, „ma rüüpan veel.“ Ja pikkamööda kiskus ta pudeli taskust välja.

„Aga sa jääd purju!“

Jüri peitis pudeli ära. Ta nägu läks kurvaks.

„Noh, võta ikka, võta!“

Jüri laskis pika lonksu. Kuuekäisega pühkis ta suu puhtaks.

„Missugune mustus!“ arvas vaimulik.

Nad vaikisid jälle.

„Oh õpetaja!“ jätkas viimaks Jüri. Oli tunda pisukest viina mõju. „Oh, õpetaja, miks ep tahtnud! Mul oli küll ka oma, aga mis sa teed ära: ei saanud võtta!“

„Siis olid ikka ise hooletu!“ vastas õpetaja kergelt.

Jälle ohkas Jüri.

„See oli raske aeg!“ rääkis Jüri. „Ma olin vaene poiss, Jaani-Tooimal“ — ta näitas üle jõe — „seal sulaseks. Paljuke maksti sel ajal palka! Ja Maret teenis siin tüdrukuna;“ ta näitas va-saku käega küla poole. „Nii see oli; seda on 45 aastat tagasi. Maret oli niisamuti vaene tüdruk. Kuidas sa lähed paari?“

„Aga paljud lähevad nõndasama,“ arvas kirikhärra.

„Lähevad küll, aga mida sa sealt saad? Vaesust! Siis tulevad pisukesed. Ole nendega kinni. Ja minul olid veel isa ja ema — vaadake, siinsamas saunas, niisamasugused vanad, nagu

mina praegu olen. Ei tahtnud neid kuidagimoodi maha jätta. Mõtlesin ka kõikepidi järele. Ei ühtigi! Mis vaene, see vaene! Mõtlesin: lähen, võtan mõisa käest metsast maad ja hakkan kohta asutama. Läksingi sinna taha laande. Pöörasin nagu karu metsa ümber, isa-ema aitasid ka, — olid küll vanad inimesed, aga kes meiesugusele armu annab? Vea, nõndakaua kui hing sees on! Aga kedagi, vaata, et aga süüa saad! Isa-ema ütlesid: „Võta naine!“ Ma rääkisin, et tahan Maretit. Kus nemad vastu: „Maret vaene, ära Maretit võta!“ Ei ma võtnud, ootasin. Seal tuleb seesamane Jaani Toomas ja ostab mu koha ära! Ei tea, millega mina ostan? Vaevalt aga kõht täis! Ei, mõtlesin: hakkan õige sepaks. Läksin sinna, alla, küla otsa; seal asus siis sepp. Teised naersid küll, et vana mees tahab sepaks õppida; aga ma hakkasin peale! Küll oli mul hale maast lahkuda! Ma päris nutsin, kui oma koha pealt ära tulin. Loomade ja majavärgi eest sain sel ajal 120 rubla panku. Õppisin oma aja sepa juures ära ja hakkasin siin sepaks; aga edasi mitte märkigi! Vaata, et aga süüa saad! Ikka veel ei tahtnud Maretit vaesusse tuua. Isa-ema elasid ka; ei võinud: lugu oleks veel halvemaks läinud!“

„Siis olid sa ikka natuke laisk,“ arvas kirikhärra, „et sa edasi ei saanud.“

Vana Jüri palged lõid punetama. Sõna „laisk“ kuulis ta enese kohta esimest korda. Ta viskas õnge pisut kaugemale jõkke, pööras kirikhärra poole ja ütles: „Olge head, tulge vähe siia!“

Härra tuli.

„Vaadake, härrad, siin on piik! Sähke, võtke see enese kätte!“ Õpetaja võttis. Talle tegi Jüri tegu nalja.

Imelik värin käis Jüril läbi keha; niisugust peenikest, libedat asja nagu kirikhärra käsi polnud ta veel elu sees oma pihku saanud! See oli nagu midagi jahusarnast, aga soe ja hoopis pehme.

„Vaadake,“ ütles siis ärritatud Jüri, „tõmmake üks selle käe sõrmedest õigeks!“

Kirikhärra katsus, aga kõik jäid kõverasse. Ta laskis Jüri käe lahti ja ütles imestudes:

„Need on ju kõveraks loodud!“

Jüri muigas: „Loodud! Kui ma karjas käisin, läksid mu sõrmed päris sirgeks, aga nüüd ei lähe! Mitte seismisest ei ole nad säärasteks läinud, vaid tööst! Hommikul, kui pisut valge, hakkasin ma töösse ja tegin tööd hilja õhtuni; vasaravarre ümber on nad seesugusteks kooldunud! Aga mida said sa selle eest? Süüa — ja mitte muud midagi! Siis surid mu vanemad. Enne isa, see uppus siiasamasse, ja ema pani ka varsti oma silmad kinni. Soo, mõtlesin ma (ma olin siis oma 35 aastat vana ja Maret oli ka juba vana tüdruk), soo, nüüd võtan naise! Aga säh sulle! Tulid rõuged ja Maret suri!“

Jüri pidas vahet, pühkis palet ja ütles: „Näeh, tuul ajab silmad vesiseks! Mul on vaesed silmad, õpetajahärra... Ja ei ma ole pärastpoolegi enam naist võtnud. Mis sest elust ikka saad!“

Lapsed olid kaugele läinud ja õpetaja soovi peale ei kutsunud Jüri neid enam enese juurde, ehk küll kala jälle õnge otsas oli.

„Sul oleks aga nüüd oma pere olnud!“ arvas Weitling.

„Jah, seda ehk küll, aga ju Jumal ei tahtnud. Mida oleks mul neile ikka anda olnud, peale vaesuse? Vaesel inimesel on raske elada!“ Jüri ohkas, ka kirikhärra ohkas kaasa.

„Aga ega's keegi pole vannutatud vaeseks jääma; sa pead püüdma, katsuma rikkaks saada!“ kinnitas vaimulik.

Jüri meelest paistis, nagu oleks tahetud teda meelega laisaks tembeldada.

„Oh kulla, pai õpetaja-härra!“ rääkis Jüri valusalt, „kust sa saad edasi? Põllutöö eest makstakse vähe, ja kui sul pere on, siis võitle aga viletsusega!“

„Aga eks katsu siis muud peale hakata!“

„Eks nad katsu!“ vastas Jüri; „või ei lähe nad linna või vabrikutesse või Venemaale!“

Kirikhärrat panid ta enese sõnad kokkuma, nagu sündis Sauliga, kui ta Saamueli vaimu nägi. Jüri ütles ju väga selgesti, et nad ära lähevad ja siitmaa jõu väheseks jätavad. „Õige, õige,“ arvas ta ise.

„Oleks inimesel kaks elu,“ seletas Jüri edasi, „siis ehk saaks midagi, aga seal tuleb surm — ja kõik on möödas.“

„Aga õpitagu mõnd muud ametit, kui põld kõiki ei toida!“

Jüri ei saanud sellest kohe aru. „Midagi muud?“ arvas ta siis; „kas nad ei õpi? Eks Tasase Mihkli poeg õppinud kiriksandaks — ei saa kohta ühtigi. Peab nüüd Saaremaal kuskil olema, peab niisama vaene olema, nagu mõni meie seast. Ei tea, mis see taluinimene ka on?! Aga eks nad hädaga tee kõik ära, lähevad teise usku ja kõik; kuhu sa, inimene, hingega lähed?!“

Härra Weitling tõmbas näo kortsu. Jutt oli asjata liiga sügavasse läinud ja Jüri niisuguseid sõnu ütelnud, millest ta kirikhärra arvamise järgi ise aru ei saanud. Kiriksand pani aga imeks, kui võõriti rahvas mõtleb. Tal oli maast ja rahvast kahju. „Aga ometi on ju mitmed saanud rikkaks?“ küsis ta etteheitvalt.

Kuidagi ei saanud Jüri lahti mõttest, et kirikhärra peab teda laisaks.

„Vaadake, seal on koguni teine asi,“ ütles ta; „see on niisama, nagu kaladega: üks hakkab, teine ei hakka!“

„Nüüd sa, Jüri, ajad lapsejuttu,“ arvas kirikhärra. „Kala on mõistmatu loom, aga inimesele puhus Jumal oma elava õhu sisse.“

„Aga kõht on kõigil keskpaigas,“ vastas Jüri, „ja teda ei saa ometi kerisekividega täita!“

Et lapsed jälle ligemale olid tulnud ja süüa peale ajasid, võeti korv lahti ja hakati õhtuoodet võtma.

„Aga Jüri,“ küsis proua sinna tulles, „sa ei saagi täna kalu!“

„Oh, kulla prouakene,“ palus Jüri, „oleks see minu tegemine, ma ajaksin nad kõik siia õnge otsa, aga mine tee rumalad targaks: igaühel elu kallis.“

„Ja-jaa,“ arvas proua ja tõi Jürile tüki võileiba.

„Olge tuhandeks terved, kulla prouad,“ tänas vana Ahvenas, „kui niisuguseid kannikaid surmani oleks, siis ma muud ei teekski, kui püüaks aga kallile prouale kalu!“

Kirikhärrale oli see vastus vastumeelt kuulda.

„See vastus on küll veidi rumal,“ seletas kirikhärra prouale saksa keeles, „aga sellest paistab kogu rahva hingeelu välja: ta tahab aga muidu saada! Ma ajasin Jüriga juttu, aga kõigest paistab, kui vähe meie rahvas elust aru saab. Ta on alles väga rumal: ta tahab oma põllutöö eest jumalteab mis suurt maksu saada! Ja laisk on ta! Kõht on neile jumalaks!...“

Selle aja sees oli korvi sisu puhta mahalaotatud lina peale välja võetud. Mis seal küll ei olnud! Praetud kana, pardipojad, keedetud munad, purk sardiine, saia ja saialeiba, võid ja vorsti, ja pudel veini ja paar õlut!

Jüri vaatas üle õla ja vaimustus oma rumalal meeles: „Just kui pood: — nõnda palju kallist kaupa!“

Parajasti, kui kirikhärra perekond sööma oli hakanud, ligines neile talumees.

Ta oli palja jalu, halliks määrdinud takused püksid, mis põlvede kohalt ja pisut kõrgemalt katki olid läinud, katsid ta õhuke siidi reisi, seljas kandis ta katkist rüüd; peas oli tal vana katkine müts, mille ääred olid küll veel musta karva, lagipea aga üsna valgeks luitunud.

„Tere, kirikusaksad!“ teretas ta poolkohkunud häälega, „jätka, Jumal, leiba!“ ja võttis mütsi peast, mis higist nõretas.

„Tere, tere, mu armas, jätku tarvis!“ vastas vaimulik.

Kõikide suud jäid söömisel soiku. Vana Jüri vaatas tulija otsa ja mõtles: „Ei tea, mis jätku siia enam tarvis läheb?“

„Tea’p, kas tohib saksu eksitada või?“ küsis jälle seesama kartlik hääl.

„Mis sul siis on, mu armas?“ küsis kiriksand.

„Et tulin kirikhärrat paluma või kuidas on,“ mees ei leidnud õigeid sõnu mõtteile, ta veeretask mütsi käes, „ma ei tea, kas kiriksand, või kuidas ta on... hingekirja või mis ta on, tunnistust või sedelit peaks ka laupäeval välja andma? Kirikhärra ütles, et üksi esmaspäeval...“

„Mida sa soovid, mu armas, kas ristimistähte või lauatumnistust või hingekirja saada?“

„See on,“ rääkis mees edasi, „tahtsin terve perega linna elama minna, siis oleks tahtnud ennast sinna kogudusse ka üles võtta.“

Weitling tõusis püsti.

„Miks sa siis, mu armas, tahad ära minna?“ küsis ta mehe käest. „Sul on ju oma koht? Kellele sa selle jätad?“

„Käisin üleele härra juures,“ seletas mees, „ei jõua enam intressi maksta, ei oodata ka enam, müüsin siis koha teisele, Hansu Villemile; lähen õige ära!“

„Lähme, istume sinna,“ ütles kiriksand, „ja räägime selle asja üle pikemalt.“

Nad läksid pisut eemale ja istusid jõekaldale, nõnda et nende seljad olid Jüri vastu pööratud. Kirikhärral oli peenike valgest toorsiidist kuub seljas. „Ena, ka kiriksandal on linane rüü seljas,“ arvas Jüri, „aga küllap see maksab ka niisama palju nagu Ameerika sigarid!“ Teise musta rüü kõrval paistis kirikhärra puhas kuub nagu mõrsjariie peiu kalevikuu kõrval. Kord oli Jüri kirikus niisugust laulatust näinud, kus altari ees seisis mõrsja valges ja peiu mustas ülikonnas. Jüri vaatas meeste poole, kes hoolega juttu ajasid, ja talle tuli koht

Testamendist meelde: „Ja ta heideti välja, sest tal puudus pulmariie.“ „Jajah,“ arvas Jüri, „Määru Hans läheb siit ära, sest tal pole ju kuube, pulmakuuest pole juttugi!“

5.

„Kas sa siis kohta enam ei taha pidada?“ küsis Weitling Määru Hansu käest.

„Seekord küll mitte enam.“

„Ja lähed linna?“

„Linna küll, härra.“

„Aga, mu armas, kas sa tunned ka linnaelu?“

„Mis seal siis suurt tunda?“

„Aga mõtle oma väikeste laste peale,“ rääkis Weitling osavõtlikult, „need lähevad seal hukka!“

„Oh Jumal!“ ütles Hans ohatas, „eks nad lähe niisama ka siin hukka; eks Jumal neid ise hoia.“

„Aga miks sa siis ära tahad minna?“

„Ei tule välja,“ vastas Hans; „ostsin koha pisukese rahaga. Tahtsin nii väga peremeheks saada, et mul ka tükk maad oleks, aga ei saa läbi!“

„Siis ära pilla, ole kokkuhoidlik! Tee tööd ja palu Jumalat, küll siis kõik korda läheb!“ noomis vaimulik südamlikult.

„Oh, õpetaja-härra,“ sõnas Hans väriseva häälega, „ei ma pilla ühtigi, ei suitsetagi, aga ei lähe ega lähe!“

„Siis ei ole sa oma Ülemat Saatjat tööle appi kutsunud, Tema õnnistus puudub!“

Hans jäi mõttesse. Ta silmad olid kalkvel pisaraist, aga ta jõudis neid tagasi hoida; ta oli ju mees, kes oli õppinud pealetungimise vastu võitlema.

„Siis mine koju ja tee tööd edasi! Küll sa näed, et asi läheb!“ lausus kirikhärra natukese aja pärast.

„Kust ta läheb!“ vastas Hans kibeda naeratuslega, milles enam pilget kui naeru oli. „Mõtelge, mu koht maksab 3000 rubla. Mul omal oli kõigest 500 rubla, kui ma koha ostsin, 2500 jäi veel võlgu. Maksa nüüd intressi 60 rubla tuhande pealt, see teeb oma 150 rubla aastas, siis maksa veel kõik muud maksud, tee võlg tasa . . . ei, seda ei jõua kuidagimoodi!“

„Miks sa siis oma koha eest nõnda palju maksid?“

„Ei saanud odavamalt! Tellisin küll müügi ajal alla, aga härra sai vihaseks ja ütles: „Kas ma oma kapitali nii odavalt pean ära müüma, et sina temaga teist niipalju mõne aastaga juurde saaksid teenida!“ Aga ma tahtsin nii väga peremees olla!“

„Sa tegid ehk vähe tööd?“

Hans vaatas enese peale. Pisar kukkus kogemata habemesse. Ta pühkis selle ära, sai aga sealte ühe rukkikõrre kätte ja ütles: „Kõrs läinud habemesse! . . . Ma olen teinud, niipalju kui mul jõudu on, olen enese ära tapnud, aga edasi ei saa!“

„Mida sa linnas tahad ette võtta?“ päris vaimulik kurvalt.

„Ma saan koha eest oma raha kätte, oma 500 rubla jälle tagasi,“ ja Hansu nägu lõi pisut rõõmsamaks; „ma lähen Pärnu voorimeheks, arvan, ega's seal ometi enam halvemini ei lähe!“

„Aga see ilus maaelu?“

„Oh Jumal,“ ohkas Hans, „mis sa teed ära, on küll kahju, aga ei ole midagi parata; siin tapab inimene enese üsna ära!“

„Ja-jaa,“ mõtles kirikhärra, „laiskus on teine peasi, mis meie rahvast kurnab. Ta jätab maa maha, et linnas paremat elu saada. Ta läheb voorimeheks, et seal linna-uulitsaid tampida, aga ilusa maalooduse jätab ta maha!“ Ja veel kord hakkas kirikhärra selgitama, kui kahjulik olevat linnaelu talle enesele ja ta perele. Aga Hans jäi kindlaks.

„Mis kangekaelne rahvas!“ ohkas õpetaja ja ütles:

„Hingekirja saadame meie ise ära. Aga sa tule veel kord kirikumõisa, — ma tahan sinuga rääkida.“

Hans läks.

Tusaselt kõndis kirikhärra tagasi. Tusane osalt, et kõht pooleli oli jäänud, osalt selle rumala, laisa ja kangekaelse rahva pärast.

„Ka see mees tahab ju ära minna?“ ütles Jüri küsides.

Kirikhärra ei lausunud sõnagi. Ta mõtted olid vangis, ta rehkendas ülesannet, mis kuidagi ei tahtnud välja tulla.

„Aga vaata ometi, Otto: mis seal üle jõe lati otsas ripub, seal põõsa ääres?“ küsis proua tagasituleva mehe käest; „ja üks naine käib vahel seal juures.“

Kirikhärra vaatas sinnapoole. Ta imestus tõusis: mingisugune piklik kott rippus poolkövera nookus lati otsas, mille üks ots maasse oli kinnitatud.

„Jüri,“ küsis ta korraga, „Jüri, mis seal üle jõe lati otsas ripub?“

Jüri vaatas.

„Seal on inimeselooma hakatus!“ vastas Jüri.

„Mis, mis seal on?“ päris proua.

„Oh, see on vist lapsekiik,“ vastasid tüdrukud tuimalt.

„Oh, mis hooletu rahvas! Nad veavad pisukesed lapsed põlule!“ hüüdis kokkunud proua; „sa pead tõesti vaatama minema.“

Kirikhärra ohkas.

„See rahvas on suust ja südamest ümber löikamata,“ ütles ta prouale; „ma hakkan teda üsna põlgama.“ Ta käskis Jüril õngelatid kinni siduda ja lootsiku päästa, et üle jõe vaatama minna, mis seal kotis ripub.

Aeglaselt täitis Jüri kirikhärra soovi. Jõeale minnes käskis härra lastele palitud selga panna, — hakkas vilu.

Jõel ei lausunud nad teineteisele sõnagi. Härra istus, Jüri seisis püsti ja sõudis.

Jõepind oli kaunis tasane, ainult pisukesed lainevirved rikkusid tasast pinda. Eemal lendasid pääsukesed vete kohal üles ja alla, õhuputukaid kõhutäiteks püüdes ja tiibu pikaks sügisereisuks harjutades.

Kirikhärta vaatatas lindude mängu ja talle tulid Önnistegija sõnad meelde: „Vaadake linde taeva all!“

Teisele kaldale jõudes rääkis õpetaja: „Jüri, võtke õpetust pääsukestest! Vaata, kui ruttu nemad lendavad! Ruttu, väga ruttu — ja selle eest toidab neid ka nende Isa! . . . Võtke siit õpetust! . . .“

Ta astus lootsikust välja ja läks.

Jüri aga mõtles: „Mis pääsukestel viga: putukate eest pole kopikatki maksta!“ Ja ta soovis tõesti pääsuke olla; siis teeks pesa just kirikhärta akna alla ja näitaks temale, kui kärmas ta on. Järsku läks Jüri nagu naerule: „Jah, kärner laseks vist pesa sinna teha! See lõhuks selle kohe ära; pääsukesed rikuvad ju aknad sootuks ära! Kes seda sallib!“

6.

Kirikhärta pidi pisukese ringi tegema, et oma eesmärgile jõuda. Kaldale üles läinud, nägi ta eemal kaht rukkilõikajat, üks mees, teine naine, kes pead üles tõstmata tööd tegid. Suur osa oli veel lõikamata; näis, et nad tahtsid õhtuks lõpetada. Õpetaja pool põllu ääres põõsa juures oli üks takuse riide tükk mõlemat vastuseisvat äärt pidi lati otsa kinni seotud, nõnda et pisuke kotike sündis; selle sees näis midagi olevat.

Õpetaja astus ligemale ja kohkus üsna ära: pisuke, vaevalt kahenädalane laps magas seal sees. Nii vana ta umbes võis olla, sest nagu oli üsna punakas ja pisukesi valgeid nupukesi täis. Kiriksand ärritus. Järsku pidi ta aga ümber pöörduma, sest selja taga hakkas üks lapsehääle hirmsasti lõugama. Enda ees nägi ta umbes pooleteiseaastast last. Katkine rätik oli lapsele ümber pea kukla taha kinni seotud, mislābi pea nuiakuju omandas; seljas oli lapsel hall toimne kehakate, — kas särk või jakk, seda ei suutnud kiriksand otsustada. Sellisena istus

laps kahe vihu vahel, kuhu ta oli pandud, ja lõugas, lõugas kõigest hingest, silmi kinni hoides; käes oli tal hapu leiva kanikas, mis ühest otsast juba ümmarguseks oli imetud.

„Kuss, kuss, ole wait, armas laps!“ vaigistas kirikhärra. „Kas ema jättis oma lapse üksinda?! Ole vagusi, väetikene!“

Ka lati otsas kotis olev väike hakkas vääksuma.

„Oh sa Jumal!“ ohkas Weitling, „missugune taevani kisen-dav rumalus ja laiskus!“

Lapsed hakkasid aga ikka enam kisen-dama, mis kuulus eemale nagu kahe emamesilase hüüdmine: üks jämedamalt: „tuut-tuut“, teine peenemalt: „piik-piik-piiks!“

„Juula, vaata, õpetaja on seal!“ kähvas mees; „vaata, lap-sed karjuvad!“

Naine, palja jalu, särgiväel, palja sassis peaga, teises käes sirpi, teisega seelikut eest kõrgemal hoides, tuli karme sam-muga kirikhärra poole.

„Mis te, põrgulised, karjute!“ vaigistas naine juba eemalt. „Kuss, kuss, olge wait!“ Ta kargas kättevibu kallale: „Ä-ä-äh, ä-ä-äh!“ kussutas ta pisukest. „Anni, Anni, Anni, ole ometi wait!“ hüüdis ta suuremale lapsele! „Ä-ä-äh!“ rääkis ta pise-male, ja nõnda edasi.

Kiriksand Weitling vaatas seda tõsiselt pealt. Selle aja sees lähenes ka mees.

„Jaan, Jaan ae!“ hüüdis naine, „võta Anni sülle; vaata, mis tal põrsal viga on! Röögib teine nii et —!“

„Tere, tere, kirikhärra!“ teretas Jaan. „Meie lapsed sihu-kesed rumalad: nii kui võõrast näevad, kohe lõugama!“

Ja Anni poole pöördudes taples ta: „No, mis sa, peletis, lõu-gad! Kes sind tapab! Wait, ligund!“

Last sülle võttes pööras ta selle näo kirikhärra poolt ära ja hakkas siis vaigistama. Juula oli vihu peale istunud, selg sa-muti kirikhärra poole, ja pakkus lapsele rukkilõikusest mustaks tolmunud rinda.

Tõsiselt seisis vaimulik nende, meie maa Aadama ja Eeva vahel, nagu omal ajal Looja, kui ta oli ütelnud: „Vaata, ma olen teile andnud kõik rohud, mis seemet kannavad, mis kõige maa peal on, ja kõik puud, kus peal vili on, mis seemet kannab, see peab teile roaks olema!“ Ja siis pidi see kõik väga hea olema, nõnda et Looja võis terve päeva rahus puhata!

Kui lapsed pisut vaiksemaks olid jäänud ja isa Anni näo jälle Weitlingi poole oli pööranud, märkas see, et lapse teine silm oli haige, üsna kinni ja rähmane.

„Kuule, Jaan, mis lapse silmal viga on?“ küsis ta.

Ilma et Jaan vastata oleks saanud, pöördus Juula vihu peal ümber ja ütles, last paljal rinnal edasi imetades: „Mis sa teed ära? Õpib teine käima, komistab! Eks kukkunud, põrsas, maha — ja rukkikõrs torkas silma!“

„Ta on ju nõnda kärsitu nagu elavhõbe!“ arvas isa.

„Silm on väga haige,“ seletas kirikhärra. „Kas sa tohtri juures oled juba käinud?“

Jaani-Juulat vaatasid kaheldes teineteise otsa.

„Nad on ju nõnda tüliks tööajal,“ kaebas Juula; „päris nuhtlus!“

„Kas te käisite tohtri juures?“ küsis Weitling uuesti.

„Tööaeg, kust sa saad na kaugele!“ sõnas Jaan. „Eks peaks pühapäeval kiriku poole minema; ehk saab mõnega kokku, kes niisugust asja teab.“

„Kelle mõnega?“ küsis kirikhärra juba pahaselt.

„Eks Kaie Tõnu ja Kihula memm mõista ikka niisugust asja. Aga ehk saab ise terveks?“ arvas Juula, ja siis rääkis ta, kuidas mineval talvel ka temale hork silma torganud; olnud esiti küll haige, saanud aga ise jälle terveks.

„Mis häbematu rumalus see on!“ kisendas Weitling. „Kas see on lastearmastus! Jumal annab sulle lapse ja sina ei viitsi tema eest hoolt kanda ja viskad ta jumalamuidu maha!“ Kirikhärra oli väga vihane.

Meest-naist ei teadnud, mida vastata. Naise silmad läksid vesiseks.

„Oh Jumal,“ kaebas Juula, „kust sa saad kõik, mida sa tahad! Tõusin ikka alles üles, ei saa veel igale poole! Mees käib ka peale: tule appi ja tule appi!“

„Mis mina võin sinna parata,“ laskis mees sekka. „Peremees tahab saunapäevi kätte saada, ütleb: rukkivakamaa pude neb sul kätte ära! Kui sa aega sedasi raiskad, siis ajan su saunast minema või lasen su vakamaa raha eest ära lõigata ja kaeban su kohtusse! Ma seletasin küll, et naine lapsega on kodus haige maas, Peeter aga naerab ja ütleb: ega's minu süü pole, et su naisel laps on! . . . Mis sa teed ära? See soome seltsi rukis on sihuke raibe: jääb vähe hiljemaks, enam kui seemne osa maas! Ma ei saa aru, mis sihukesest tühjast maha peaks tehtama! Muidu nuhtluseks!“

„Tule, Jumal, appi!“ ohkas kirikhärra ja näitas lapse peale, kes vibu otsas kiikus. „Kas see on siis alles üles andmata? Millal ta oli?“

„Mineval laupäeval, siis kui peremees vakamaa lõigata andis,“ vastas Jaan.

„Ja nüüd juba üleval?“ küsis kirikhärra kurjalt.

„Paar päeva olin ikka pikali,“ vastas Juula vabanduseks.

„Ma ei leia sõnu, mida siin küll ütelda!“ vihastus Weitling. „See on inimeste tapmine! Kuule, Jaan, sina oled oma naise, oma laste mõrtsukas, sa oled rahva tapja!“ Vihaga näitas õpetaja Jaanile sõrme.

„Kulla, pai õpetaja-härra!“ palus Jaan. „Mis sa teed ära? Ei saa! Peremees on kohe kaelas, ütleb: vargapesa!“

„Siis ära võta naist,“ kinnitas õpetaja, „kui sa teda toita ei jõua! Kas naine on sinu ori?“

„Juula, mine ruttu koju!“ käskis ta siis naist. „Küll ma vaatan! Öhtu läheb juba viluks, ja sina — rukkipoollul ja laps kiigub siin maa ja taeva vahel! Mine, mine koju!“

Kui Juula teise käsust nagu aru ei saanud, hakkas kirikhärra ta käest kinni ja aitas teda vihu pealt ühes lapsega üles. „Mine koju!“ ütles õpetaja nüüd lahkema häälega. „Ja sina, Jaan, vii laps kohe tohtri juurde; homme päev! Küll ma järele küsin!“

Meest-naist ei tahtnud ikka veel minna.

Siis sai õpetaja hirmus vihaseks.

„Minge!“ kisendas ta. „Missugune rumal, laisk ja kangekaelne rahvas!“

Meest-naist hakkasid vastu tahtmist liikuma. Rukkilõikusee ees jäid nad pisut peatuma ja vaatasid tagasi. Et aga õpetaja ikka veel kurjalt paigal seisis, läksid nad lastega edasi.

„Pime,“ pahandas naine natukese aja pärast mehele, „sihuke hirmutab mõnda kohta roosi!“ Kui Juula aga nägi, et mees midagi ei vastanud, ainult kurvalt naeratas, ütles ta: „Ei tea, mis sa muretsed! Las ta ikka ära minna! Sihuke talupojaelust ka midagi teab! Eks neil ole suhkur peal ja suhkur all, rohi ees ja tohter poomvillakoormaga taga järel! Ei tea, kust meie seda saame!“ Jaanisse mõjusid need trööstisõnad väga vähe. „Tema arvab,“ urises Juula edasi, „et meie saksanaised oleme, kes toitmist tahavad! Pole meid veel keegi santidekirja üles võtnud: meie toidame ise endid läbi ja läbi! . . .“

Ja kui kirikhärra kurvalt ja norgus peaga alla läks, tulid Jaani-Juulat jälle rukkiele. Lapsed pandi aga nüüd vihkude vahele, kes sinna varsti magama uinusid.

Niisama sõna lausumata, kuidas Jürit-kirikhärrat olid tulnud, läksid nad ka üle jõe tagasi.

Kui aga Weitling tagasi jõudes teisel kaldal Jaani-Juulat jälle töö juures nägi, pöördus ta Jüri poole ja küsis: „Ütle mulle, Jüri: miks olete teie nõnda rumalad, et te ka kõige paremat õpetust vastu ei võta? Ma rääkisin sellele mehele, kui kahjulik on väikese lapsega seal vilu käes rukist lõigata: ta võib oma lapse tappa, surma saata; aga see kõrvust ja südamest ümberlõikamatu rahvas ei mõista seda, ei taha seda mõista!“

Ta sülitab ka kõige parema õpetuse kui okse oma sisikonnast välja! Oi, Jüri, teie olete rumalad, laisad ja kangekaelsed!“

Õrn eha lendas Jüri tõmmust näost üle, aga kadus ka kohe. Häbelikult tõmbas ta lootsiku liivale ja viskas aeru hooletult sisse, kuna ta nagu vabandades enese ette pomises: „Mis sa teed ära!“

Kirikhärra nägi Jüri pahameelt, ja nagu asja vähe lepitades küsis ta: „Mis sa ütled selle kohta? Kas te ise saate sellest aru?“

„Eks saksad tea paremini, ... aga ...“ Jüri ootas, nagu ei tohiks ta ütelda.

„Mis „aga“?“ küsis kirikhärra; „miks te ei taha targaks saada, nagu kõik teised inimesed?“

„Vaadake, kirikhärra,“ ütles Jüri ja vaatas jälle endise rahuga õpetaja otsa, „see asi on nõndasama, nagu vankritega. Mina olen vana sepp. Nemad teevad ja ka ma ise teen vankreid. Rumm jookseb ümber telje; sa tõmbad pulgaga mäaret peale, paned koorma vankrile, aga lirinal jookseb määre kas telje otsast või rõukpaku juurest välja; lähed mööda — vaata, et ennast ära ei määri!“ Jüri hakkas kibedalt naerma: „Ei tea, mis see nukupulk peab! ... Jäta aga vanker määrimata, siis pane kõrvad kinni, — karjub, mis hirmus!“

„Mida sa sellega tahad ütelda?“ küsis kirikhärra.

„Oh, mis mina rumal inimene tean; või mõistan ma sedasi rääkida nagu saksad! Vaat, ega meie ajal kooli olnud. Aga ma tahtsin õpetaja-härra käest natuke küsida.“

„Küsi, küsi!“

„No vaata,“ jätkas Jüri, „siis hakkasid nad raudtelgedega vankreid tegema. Treivad teljed, teevad määre jaoks sooned, keerutavad kruvid otsa, aga ei ühtigi: määre jookseb ikka välja, kui hea koorma peale paned ja hästi sõita lased, nõnda et teljed palavaks lähevad.“

Kiriksand hakkas Jüri imeliku ja lollaka jutu üle naerma.

„Aga mida siis sina tahad?“ küsis ta Jürilt.

„Minu meelest on kõige targemad vankrid need vilupeetrid!“

„Mis vilupeetrid?“ päris vaimulik naeru kinni pidades.

Jüril hakkas ka pisut häbi.

„Või mina tean... mis minusugune rumal inimene teab?“

Ta pidas vahet, siis õiendas ta: „Need on rattad, kus saksad seljas sõidavad.“

„Ah velosipeedid!“ naeris vaimulik õige hea meelega.

Ka Jüri lõi naeratama. Mis vahe pidi nüüd „Peedi“ või „Peetri“ vahel olema? Eks tahtnud nüüd Jüri kord „Peedi“ asemel ka saksa moodi „Peeter“ ütelda, aga läks omaga kohe luhta.

„Ja mis seal siis oli?“ küsis Weitling naeru tagasi hoides. Ta tahtis hea meelega kuulda saada, mida Jüri velosipeedist peaks kõnelema.

„Vaata,“ rääkis Jüri häbelikult edasi, „kord tuli siia üks saks. Vilupeedil oli viga. Ma võtsin ta lahti ja vaatasin: seal ei käi rumm sugugi telje peal ega pitsita määret välja, seal ei puutu need kokkugi; selle asemel aga on... ah, mis mina rumal inimene tean!“ Jüri kartis jälle uut sõna välja ütelda.

„Mis seal viga on?“ päris härra Weitling uudishimuga.

„Seal on laager, või mis ta on, sihuke koht, kus soon sees on, ümberringi, ja selle soone sees jooksevad kuulid. Need on kõik ühesugused, nii siledad ja libedad, nii üksteise nägu, et kuidagi ei saa neile vahet teha.“ Jüri peatus. „Ja siis suruvad nad oma pisukeste küljeäärtega üksteise vastu — ja vanker veereb seeläbi nii kergesti, nii ruttu! Saks rääkis, et posthobused ei pidavat sugugi vastu saama!“

Õpetaja nikutas jaatamiseks peaga.

„No vaata,“ rääkis Jüri edasi, „niisuguseid vankreid peaksid ka meie sepad tegema.“

„Aga telg ja rumm jäävad ikka?“ küsis Weitling, tahtes Jürit nagu kotti ajada.

„Nad ei kao küll mitte ära, aga neil on teine tähendus, nad

on siis vankri kinnituseks; nende asemel on kuulid, nad on üheskoos ühesugusteks kuulideks saanud, ja peaasi — paned määret sisse, siis ei jookse see nõnda hõlpsasti välja. Ja kas see määre on? See on ju kõige peenem masinaõli!“

Õpetaja nägi, Jüri tahtis midagi rääkida, et sõnu kulutada, milles kõige vähematki mõtet ei olnud.

„Tilgub niisama, kui palju peale paned! Ja sina tahad, et seesuguseid vankreid ka siinsed sepad peaksid tegema. Välismaal on säärased juba moes,“ seletas õpetaja Jürile.

„Jajaa,“ ohkas Jüri, „seda olen ka mina kuulnud; aga ega meie maal sellest veel aru ei saada, et vanker sedasi hoopis kergemini edasi veereb!“ Vaikselt lisas ta otsa: „Rumalad, ei mõista kuule teha!“

„Siis annad sa mulle õiguse, et siitrahvas on alles rumal?“

„Päris rumal!“ vastas Jüri. Kui ta aga nägi, et kirikhärra tema jutust lugu ei pidanud ja temale selja pööras, siis ütles ta: „Aga ehk soovivad härrad mu kalu vaadata?“

Kirikhärra kutsus lapsed lähedale — ja nüüd mindi Jüri kalu vaatama.

„Missugused ilusad loomad!“ vaimustus proua. Laste rõõmul ei olnud otsa.

„Mis sa selle suurema eest tahad saada?“ küsis õpetaja ühe peale näidates.

„35.“

„Kolmkümmend viis on palju!“ hüüdis kirikhärra imetsedes.

„Ei ole palju,“ seletas Jüri. „Need pisemad müün ma 20 eest, aga suuremal on peaaegu poole rohkem liha.“

„Siis ei oleks mul, armas Jüri,“ naeris härra Weitling, „sugugi tarvis olnud kirikhärraks õppida, kui nõnda hõlpsasti raha võib teenida, nagu sina oma kaladega!“

Jüri ohkas kõigest südamest.

„Mis seal teha?“ vastas ta pikkamisi. „Õpetaja armastab nalja teha! Härrad on lahked, maksavad ikka õige hinna!“

Kirikhärral oli väga hea meel Jüri sõnade üle. Ta valis kõige paremad välja ja läks. Jüri sai raha kätte ja veel paar-kümmend kopikat õngitsemise eest pealekauba, võttis siis mütsi peast ja käis sakstel palja peaga järel.

Kui kirikhärra vankrisse oli istunud ja Jürile lahkesti pead nikutanud, tuli talle Jüri vilupeeter meelde. „Nii siis soovid sina, et kõik vankrid peaksid kuulide peal jooksma?“ naljatas ta.

Jüri tõmbas näo naerule.

„Aga, õpetaja-härra,“ küsis ta korraka, „kas need peaksid valatud või treitud olema?“

„Muidugi vist valatud,“ naeris härra Weitling ja sõitis oma perega minema.

Jüri seisis ikka veel palja peaga ja vaatas neile järele. Viimaks pani ta mütsi pähe, tõmbas selle sügavasti kuni kõrva-deni üle pea ja istus siis mõttes aia peale.

Kui tõld oli maanteele jõudnud, hakkas kirikhärra prouale rääkima, kui rumal, laisk ja kangekaelne on rahvas.

„Ma mõtlesin,“ kaebas ta, „et rahvas oma hariduses pisutki edasi on läinud, aga nad on päris metsinimesed.“ Ja siis rääkis ta, kuidas Juula last oli kiigutanud ja mis ta tohtrist rääkinud.

Proua ohkas. Pisar seisis ta õrnul silmil, — nii haledaks oli ta süda läinud. Väikese Herberti, kes tublidesse riietesse oli mähitud, võttis ta tüdruku käest ära ja surus vastu rinda, nagu tahaks sellega näidata, kuidas õige ema oma pisukest, väetit last peab hoidma, katma ja armastama.

Tõld vuras ja päike veeres.

Inimestel oli juba hulk rukist lõigatud ja higist auravate selgadega vaatasid nad igatseva pilguga ettepoole, millal küll lõpp tuleks!

Tööst auravat ja väsinud rahvast nähes läks õpetaja süda kergemaks. Nagu loomusunnil tundis ta haledust nende pärast

ja ka seda, et ta enam on, kui needsinased seal põllul, ja et temal tarvis ei ole nõnda küürutada, nagu nendel seal! See on sama tunne, mis on igal inimesel surnut nähes: haledus, et teine on surnud, ja hea meel, et oled ise veel elus.

Kerge aur hakkas juba madalamatele kohtadele tõusma. Jõgi ajas udu kõrgele, mis veevoolu kandel kergelt allapoole ujus. Tikutades lendas jõetilder mööda vett edasi, kiunuvat häält kaugele kuuldavale lastes; vahel harva lõi haua kohal mõni suurem kala sulpsu, ilusast õhtust rõõmutsedes. Tundis kalagi vees, et üks ilusamaist juulikuu õhtuist kätte on jõudnud, mis mõjub jahutavalt ning kosutavalt väsinud tööliste liikmeile, töölistele, kes ohtes, aga siiski rõõmsa lootusega ihu vaevavad, et kord rahulikku magamist saada!

Jüri aga istus aia peal. Ta suur, lai, endatehtud mütsinokk oli üle silmade vajunud.

Tema silme ette kerkis kalapüügi pilt: tema ise — Petrus, kirikhärra — suur õpetaja. Aga Jüri ei tahtnud aru saada, miks tema juhataja oli täna nõnda tusane, nõnda vihane; miks ei tahtnud kirikhärra tema jutust aru saada; miks ta karjane ei mõistnud seda, mida tema rääkis? Ta karjane oli nagu pime, nagu magaks ta norinal, nagu ei mõistaks ta midagi ära tunda, nagu vaataks ta üksnes oma tee peale, aina oma kasu peale!

Aga mida võis Jüri aru saada, see Jüri, kelle nimegi õigesti ei tarvitatud, see Ahvena Jüri?

Ja kirikhärral oli vist päris õigus, kui ta selsamal õhtul nõuks võttis pidada pühapäeval noomitusjutluse pealkirjaga „Marjad silmas“, ja tal oli küll sulaõigus, kui ta hommikul loetud ajalehe äärel kirjutas: „Selle rahva seas on 50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus!“

1898.

ISSANDA KIITUSEKS

„Kuulge Jehoova sõna, teie Soodoma pealikud; pane meie Jumala käsuõpetust tähele, sina Komorra rahvas! Mistarvis on mulle teie paljud ohvrid? Ärge võtke enam tühja annet tuua; ma ei või sallida nurjatut tööd, pühade pidamisi ühtlasi; kui teie ka mitu palvet loete, ei kuule ma mitte.“

Pühakiri.

1.

Juba mitu pühapäeva järgemööda, ja niisama ka täna, oli noor kirikhärra kantslist kogudusele rääkinud: „Kihelkonna kanter“ . . . Siin peab pisut vahele seletama, enne kui jutulõngaga edasi läheme, muidu võib ehk mõni terava aruga inimene arvata, nagu oleks ka vallal kanter olnud! See oleks liig! Meie nurk oli sel korral kantrite poolest rikas; üks oli päriskanter, teised enam-vähem rahvakalendri järgi selle ausa nime kandjad, aga „kihelkonna kantriga“ oli lugu järgmine:

Vana kanter, õnnis Ani — ta armastas oma nime küll Anny kirjutada, aga see oli enam ajast kui temast enesest, rahvas kutsus teda ikka vana kantri-isand Ani — oli juba aastat kuus mulla põues ja tema asemel noorsand Kopp, kirja järgi härra Gotthard Kopf, üks väikest kasvu mees. Kirikhärrade tähelepanu oli ta osava laulukoori-juhatamisega ja tubli oreli-mänguga enese peale tõmmanud. Tema läbi lootis vana kirikhärra koguduse peale nõnda mõjuda, et see tema sõna enam hakkab kuulma ning tema viimset maapealset soovi täidab.

Vana kirikhärra Theer oli nõrk ning haiglane. Nõrk tervisest, haiglane südamest: lapsed ja rumal kogudus said tema

kirstunaelaks. Mitmest pojast järgemööda ei õppinud keegi isa ausat ametit, nii hea meelega kui vana Theer seda tahtis. See ausa ameti põlgamine kurvastas vanakest väga. Tihti heitis ta poegadele ette: „Teie õpite küll tohtriteks, advokaatideks ja jumal-teab kelleks, aga“ — ta rääkis eesti keeles — „kes on seda kuulnud, et Jumal õige on maha jätnud?!“ See pidi tähendama: kirikhärra ametis on ka võimalik viletsat palu-kest leida.

Pojad ei kuulnud seda, ja nagu naljaks ütles kord vanem poeg: „Aga papakene, sa ei olegi na õige enam...“, kusjuures ta isakese vanadusest suureks läinud ja ettepoole vajunud kuhjas ihu peale näitas, mille turjal paks kuldne uurikett puhkava maona hiilgas, „aga näib, et ikka leiba on saadud!“ lõpetas poeg vallatu jutu. Niisugused jutud mõjusid vanasse Theerisse, ja ta võrdles ennast Eelia ja Saamueliga, iseäranis viimasega, sest ka kogudus ei võtnud tema häält tähele panna ega tahtnud vanakese väimeest, noort jalaparunit Stolbenit — keda rahvas sellepärast jalaparuniks kutsus, et tal peale paruninime, kirikhärra-ameti ja naise midagi ei olnud — endale hingekarjaseks. Vana Theer tundis talupoegade meelt väga hästi.

Korra oli ta üht kiriku „vöölmöldrit“ — nagu neid küünla põlemapanijaid, laululehtede müüjaid pikkade juustega ja sildate nägudega kirikuteenreid meie pool kutsutakse — küsinud:

„Mis sa arvad, vana Hans, kas teie „valitsete“ (kirikhärra ei võinud kirjakeele „valite“ sallida), kui ma kord ameti maha panen, enestele tubli Stolbeni-härra kiriksandaks? On üks väga hea ja armas mees!“

Hans vastas külmavereliselt: „Ei tea!“

Kirikhärra ohkas ja küsis haledalt: „Miks te ei taha?“

„Nemad tahavad,“ rääkis nüüd vöölmölder pisut segaselt, ilma et ta oleks seletanud, kes „nemad“ olid, „nemad tahavad mõnd teist!“

„Mõnd eestlast?“ küsis vana Theer ning ta silmad läikisid kurjalt.

„Ei mina tea,“ vastas Hans otsekohele: „nemad ütlevad, et Tolben ei pea hästi rääki oskama!“

Vana ohkas veel sügavamalt. Ta teadis küll, mis tähendas: „Tolben ei pea hästi rääki oskama.“ Seal ei olnud oskamisel süüdi, vaid eestlane hakkas kreeka meest juuda mehest eraldama ja omi soove „avaldama“.

„Nad on häbematud!“ vastas ta ärritatult. „Kuule, Hans, ütle neile, et nad on häbematud! Stolben on põlisest kirikhärra soost. Ta isa oli juba Lutheri ajal hingekarjaseks Saksamaal. Et nemad teda ei taha, ei ole mitte üksi tema põlgamine, vaid ka minu vastu näitate teie seega oma asjata viha. See on minu, teie ausa teenri headuste põlgamine!“

Hans vastas aga rahulikult ning lollakalt:

„Aga kirikhärra, mis seal pahandada? Ega nemad pole põlanud teid, vaid Issandat, et see ei pea nende üle valitsema, kes neile palju head on teinud! Nagu kiri ütleb: „Ja on minu maha jätnud ja teisi jumalaid teeninud. Nõndasama teevad nad ka sinule.““ Hans pidas vahet, et näha, kuidas tema kirjatundmine kiriksandasse mõjub.

Kirikhärrale ei teinud Hansu kirjatundmine sugugi head meelt. Ta teadis küll, et need Jehoova sõnad olid öeldud Saamuelile, ja nimelt sel kurjal ajal, kui rahvas endale kuningat tahtis, mil rahva hääl veel Jumala häälega ühte läks. Ta pöördus ümber ja saatis Hansu minema.

„Ka see vanamees hakkab nõelama!“ urises Theer. „Hakkan aru saama, kustpoolt tuul puhub!“

Ja ohates arutas ta edasi: „Mis teeb mu kogudus siis, kui mind enam ei ole? . . . Ta läheb häbematuks, tooreks, ropuks oma juhatajate vastu!“

Kuidas abi leida? Kuidas võis ta oma silmad julgesti kinni panna ja teada, et koguduse juhatus läheb ustavasse kätte?

„Vana Ani asemele pean ma mehe võtma, kes rahvast hakkab juhutama, teed mu väimehele valmistama.“

Ja kohe muutus plaan teoks, kui Ani oma silmad kinni pani.

Vana Theer kirjutas Gotthard Kopfile alandliku ning kiitva kirja, lubas talle suurema palga, rääkis siitnurga häda ja kutus teist misjonitööle evangeeliumi nimel.

Kopf võttis vanakese palve kuulda.

Tuli see nüüd uuest kantrist või muust, aga parun Stolben oli enne Theeri asemel, kui see elavate kirjast lahkus.

Kogudus näitas aga oma armsa Ani vastu lugupidamist üles ning pani tema hauakünkale toreda aumärgi. Vana Theer sai küll aru, miks seda tehti, ja nagu ette heites ütles ta kord ühele talupojale: „See sammas on väga tore!“ Seal vastas ärritatud talupoeg: „Noh, eks me pane siis teie ja teie väimehe hauale pisemad!“

Vana neelas need vihasõnad alla, andis aga kodus väimehele nõu midagi ette võtta, misläbi saaks koguduse armastust eneste poole võita.

Neid vahendeid leiti nõupidamisel mitu, nagu: kogudusele lugemistundide pidamine, armsad lastepeod ja viimaks — laulukoori asutamine kogudusele, kes suurtel pühadel ja tähtpäevadel laulaks kirikus Issanda kiituseks.

Viimase üle räägiti ka kõstriga. See oli nõus. Ka tema arust oli koguduses palju, mis sugugi hea ega haridust tõstev ei olnud. Iseäranis suure ebanähtuse leidis ta koguduse riitemoodidest ja välimusest.

„Need on siin nagu metsloomad alles,“ rääkis köster Kopf. „Mingisugune haridusekiir ei ole neid veel valgustanud! Meie pool oli lugu koguni teine! Meil olid oma laulukoorid; ka pasunakoori asutasin ma sinna. Siis oli ometi noormeestel koht koos käia. Nende silmade ees seisis parem siht. Seal võis noormeestele palju rääkida niihästi haridusest kui ka usuelusse puutuvaist asjust. Vana Ani on siin üsna maganud!“

Vanale Theerile oli säärane laidukõne natuke vastumeelt. Ta tundis, nagu oleks uus kõster ka teda sellega süüdistanud; siiski vastas ta:

„Oh, mu armas Kopf, vana Andres oli ju kingsepp!“ Vanal Theeril oli armas komme enesest madalamal seisvaid inimesi ikka ristinimega kutsuda.

„Kingsepp?“ küsis noor kirikuteener imestunult.

„Kingsepp!“ kinnitas Theer, kusjuures ta altkulmu kord kõstri, kord paruni otsa vaatas. „Ma räägin teile naljaka loo: Minu õndsale eelkäijale olnud Andres väga meelt mööda; ta olnud saksa kingsepaks mõisas, kus ta vahel, kui aega saanud, oma pisukese orelikesega, mille mõisaproua talle kinkinud, mängida armastanud. Naiseks võtnud ta enesele endise kirikhärra toaneitsi. Ja kui siis vana kõster ära oli surnud, saanud Andres asemele. Üks talumees olevat tol korral ütelnud: „Andres ei kõlba niisuguse ameti peale!“ Siis vastanud vana kirikhärra: „Las Andres peseb oma näpud pigist puhtaks, küll ta siis teile mängib!“

Pealtkuulajad naersid.

Kirikhärra lisis otsa: „See naljasõna on tänapäevani koguduse kätte jäänud... Siis võite ise arvata, missuguste raskustega oli mul säärase mehega tööd tehes võidelda!“

Ja jälle vaatas vana härra altkulmu kord Kopfi, kord Stolbeni otsa.

Mõlemad kuulajad ohkasid südamest, nagu tunneksid nad seda raskust, mis oli vanal olnud Andresega tööd tehes.

„Ja niisugusele panid nad veel mälestussamba?“ küsis kõster.

Vanale härrale oli ausamba lugu ikka vastumeelt olnud ja, et talupoegade tööd mitte liiga suureks pidada, ütles ta: „Noh, ta oli ju oma rumaluses nii nende sarnane. Tal oli küllalt, kui ta nende surnud võis matta ja lapsed ristida. Selle jätsin ma üsna tema hooleks. Ja mis muud tööd pidin ma talle veel andma või leidma?! Vahel oli mul temaga juttu ka laulukooridest,

aga ta seisis vastu. Ta oli väga vana ning uuemad vaated ei mahtunud tema pähe. Ta rääkis maakeeles ikka nõnda: „Mis nad pillitavad ja pasundavad seal? Aina enese kiituseks ja enese auks õpivad nad rumalusi tegema, jooma ja lakkuma. Issand niisugust asja ei taha!“

„Ta oli vist vagalane, pietist?“ küsis köster.

„Seda ei või ütelda, aga imelik mees ta oli,“ rääkis vana Theer edasi. „Vahel oli ta väga naljaka tujuga. Kõiksuguse ilmliku lõbu otsijaid nimetas ta „lõbuvorstideks“, ja vahel ajas ta niisugust veidrat nalja, et kuula aga, kuid ise ei naernud ta seejuures sugugi. Kõik tema töö oli ka niisugune: salajane, veider! Ta pidas inimestele iga kuu ühe korra piiblitundi. Seal mõistis ta jumalasõna seletusse ilmlikku tarkust põimida, nii et ime kuulda. Ta kõneles käimisest ümber maakera, mida ta vist kuskilt oli kuulnud, pea mesilastest, pea jälle põlluharimisest. Aga kõik see oli nõnda kena kuulda, et inimesed ammuli suuga tähele panid ja hullupööra tema tundidele kippusid, kõik, olid nad noored või vanad!“

„Aga see on ju jumalasõna narrimine?“ küsis noor kirikhärra Stolben. „Meie inimestele tuleb piiblitundides hoopis enam jumalasõna põhja, dogmat, seletada. Praegu ei tea suurem jagu mitte sugugi, kellest Püha Vaim välja läheb, kas Isast või Pojast, või jälle, mispärast usk niisuguseid suuri asju võib teha, jne. Ja ometi on see tähtsam kui tühjad õpetused kuust ja päikesest, sest et meie dogmadel, põhiõpetustel rajaneb terve meie kogudus ning selle tulevase põlve edu!“

Noorhärta tahtis edasi seletada, kui suur kasu inimesel just kiriku dogmade teadmisest on, kui vana edasi rääkis:

„Kust pidi Andres seda teadma? See on alles meie nooremate peäülesanne praegu. Andresel oli kihelkonna uudistega rohkem tegu kui dogmade uurimisega! Tema teadis kõik, mis kihelkonnas iganes tähtsamat oli. Siiski peab au andma: Kurja ta ei sallinud! Kuulis ta kuski mõne eksinud inimese, kohe oli ta

seal, ja mitu korda läks tal õnneks niisuguseid patuseid, kelle kohta mina kõik lootuse kaotas, ümber pöörata. Ja Andrese niisuguste reisude puhul käis köstriemand tihti minu proua käest leiba laenamas: vana viinud viimase kannika kottu ära ja jätnud maja üsna lagedaks! . . .“

Noored kirikuteenrid kuulasid imestudes.

„Aga ometi võib veel suuremat head teha,“ seletas köster, „kui neil oleks ka oma vaimne lõbu, nagu laulmine, mängimine ja muud.“

„Ta laulis küll ka, aga ikka lastega, koolilastega. Suuri ta selleks kokku ei kutsunud.“

„Oh, mis on laste laul neljahäälse laulu vastu!“ arvas köster.

„Siis olete teie nõus, kui ma tuleval pühal kantslist kuulutan, et kooriga peale hakkate ja et ma noormehi ja tüdrukuid üles kutsun?“ küsis Stolben köstrilt.

„Väga hea meelega!“ vastas köster.

Ja suure hea meelega kuulutas kirikhärra pühapäeval, et uus kantri-isand tahab kogudusele neljahäälset laulu õpetada, ja kutsus noori inimesi köstri-isanda juurde sellest osa võtma.

Aga pärast jumalateenistust tuli uus kanter väga ärritatult kirikhärra juurde ja palus, et kiriksand teda kantslist mitte enam ei teotaks ega „isandaks“ kutsuks.

„Aga nõnda kutsub ju terve kogudus kantrit ja vana õnnist Andrest veel praegugi,“ seletas vana Theer. Noor ei saanud köstri soovist arugi ega mõistnud esiotsa midagi vastata.

„See oli vanasti,“ seletas pahane köster; „isand on eesti keeles teotussõna ja temaga tähendatakse poolsaksikuid, aga mitte haritud inimesi!“

„Aga kanter ei ole ju kellegi härra ega tema naine veel proua!“ jõudis parunihärra nüüd vastata. „Das ist ja kolossal toll: Herra köster und proua,“ lisas ta naeratades vanale kirikhärrale. „Famos!“ naeris ta köstrile: „kes siis mina ja minu proua on?!“

Köstri viha lahutas imejärsk noore kiriksanda meelekindlus: ta tundis, kellega tal siin tegemist on, ja pehmemalt sõnas ta: „Härra nime ma ei taha, härraks ei ole ma sündinud, aga isandat ma ka ei salli!“

„Aga, kuidas pean teid siis kutsuma?“ pahvatas Stolben.

„Kutsuge mind lihtsalt kihelkonna kantriks,“ sai köster üle keele.

Ja sellest päevast peale kuulutas kirikhärra ikka: „Kihelkonna kanter.“

Sealt siis ka tuli, et kirikhärra tänagi kuulutas: „Kihelkonna kanter palub täna jälle mind kogudusele teada anda, et tema koori veel lauljaid vastu võetakse, iseäranis noorte tüdrukute hääli, nimelt pealthäält ehk sopraanot läheb veel vaja. Seepärast palun ma: võtke ennast kihelkonna köstrile üles anda, teie noored neitsid, kellele Jumal ilusad hääled on andnud! Teie ärge arvake mitte, et Jumal on võtnud teile ilusa hääle sellepärast anda, et seega ükspäinis rääkida; ei koguni mitte! Võtke lugeda meie orelil pealt, mis seal seisab kirjutatud: „Laulge ja mängige Issanda kiituseks!“ Seepärast andke endid üles! Ja teie, vanemad, ärge keelake mitte oma lapsi Issandale! See on patt! Meie peame mitte ükspäinis oma hääle, vaid ka terve oma keha andma Issanda kiituseks! Ma usun tõsiselt, et juba selle nädala sees kihelkonna kanter saab ütelda võima, nagu omal ajal templi ülesehitajad Iisraelis: nüüd saab küll! Tuleval pühal on esimene proov!“ lõpetas noor kirikhärra.

All koguduses käis vaikne kõmin läbi ridade, nagu oleks keegi tasakesi koputanud uinuva mesipuu pihta.

2.

„Noh, mis kirikusaks täna ka pahvas?“ küsis vana Mart Kodar oma kirikust tulevate naise Leenu ja tütre Miina käest,

kui need „kiriku poolt palju tervisi“ olid öelnud ja aida juurde hakkasid minema uusi kirikuriideid ära panema.

„Mis ta rääkis?“ poolis Leenu. „Eks ikka Jumala sõna!“ Ja läks aida poole, kuhu tütar Miina juba oli jõudnud.

Kui nad tagasi olid jõudnud, küsis vana Mart uuesti: „Kas raha jälle peale aeti või taheti lauljaid? See on neil nüüd sihuke uus mood! Sistõe sõgaane!“¹⁾

„Ei, raha sedakorda küll ei tahetud,“ vastas tütar Miina.

„Ometi ükskord neil rahast isu ära läinud, i slaava tebee Kospodi!“²⁾ õiendas vana Mart tütre jutu otsa. Aga ega nad ole veel „aitüma“ ütelnud! Muidu läheks ka kirikusse, aga see raha pealeajamine võtab isu nõnda ära, et päris hirm tuleb peale! Sina vaeva ennast ööd ja päevad — ja nemad: „Anna raha“ ja „anna raha“. Serti, atkuda moi tengi vasmjot?³⁾ Vana juut ka — tuleb talvel sisse, peksab piitsavarrega vastu saapasääri, virutab kontsasid teineteise vastu ja painab: „Noh, van Kedaras Märt, kas iks sileteis heinad saap!“ Serti, atkuda Kodaras Märt vsjo vasmjot?⁴⁾ Kas sa tead ka, mis see „sileteis heinad“ maksab?“

„Oh, jäta ometi kord oma jutt sellest rahast,“ seletas ema sööki lauale kandes, „nüüd enam raha ei taheta, nüüd tahe-takse lauljaid!“

„Ikka veel lauljaid?!“ pani Mart imeks. „Mis nad hakkavad surnuid üles hõiskama võeh? Koguvad neid juba terve kuu otsa!“

Ema-tütart naeratasid pisut, siis ütles ema: „Sul ikka oma lori: surnuid üles ajama! Mine ikka! Nemad tahavad kirikus laulda, et siis ilusam kuulata oleks!“

„Et tukk peale ei tuleks!“ pahandus Mart.

„Jäta ometi oma kiusujutt,“ noomis ema kurjalt, „nemad tahavad neljahäälseid laule õppida nagu teistes kohtades, teis-

¹⁾ Sula mustlased. ²⁾ Ja tänu Taadile. ³⁾ Kuramused, kust mina selle raha võtan? ⁴⁾ Kuramused, kust Kodara Mart selle kõik võtab?

tes kihelkondades, sedasi nagu ühekorra jõuluõhtul Altmaa koolmeister omadega laulis, ja pärast lauldud ka Tartus!“

„Ladna, ladna, eeta moi panimaajet¹⁾, aga mis sealt siis peab välja tulema?“ küsis Mart uskmatault.

Naised ei teadnud midagi vastata, mis sealt välja pidi tulema.

„Ju sealt siis ikka midagi ka tuleb,“ ütles tütar Miina, „et teised poisid ja tüdrukud endid sinna juba üles andnud...“

„Maltsat!“²⁾ põrutas korruga vanamees. „Kes sinu käest küsis? Ena tattnina, või vanainimeste jutu vahele!“

Miinakese pisuke ümmargune nägu muutus õhetav-punaäeks; ta lõi silmad maha ja kadus tagakambrisse, kuhu ta ohtes lahtise akna alla istus ja välja hakkas vaatama.

Õues oli täieline kevad juba käes. Värske õhk nagu vajus õuest kambrisse ja jahutas Miina kena nägu. Miinal oli enese üle paha meel. Kuidas oli ennist, natukese aja eest, Risu kõrtsimehe poeg Jaan Võlv teda tee peal tellinud ning palunud kõstri juurde laulma tulla: neil olevat puudus just esimese hääle lauljatest, ja Miinal olevat nõnda ilus, hõbeselge hääl; tast võiks hea laulik saada! Nõnda kõneles Jaan. — Ja nüüd? Nüüd käis isa temaga nagu mõne pisukese titekesega ümber!“ Miinale oli isa jutt täna iseäranis vali, ehk ta sellega väga hästi oli harjunud ja isa kombeid väga hästi tundis.

Aga Miina isa oli juba kord niisugune. Ta oli vana Nikolai-aegne soldat. Juba see tähendas midagi. Ungari ja Krimmi sõjad oli ta läbi teinud ja kolm rasket haava kaelasse saanud. 18 aastat oli ta teeninud, 7 kuud Krimmi sõjas olnud ja siis koju lastud, sest Krimmi sõja kuud loeti aastate pähe. Värske haava-armiga ja raudse ristiga, Georgi ristiga, oli ta koju tulnud, ligi nelikümmend aastat vana. Kõik see ei keelanud teda aga elama hakkamast. Paari nädala pärast olid tal endised

¹⁾ Tubli, tubli, küllap mõistan. ²⁾ Vait!

sugulased, sõbrad vaadatud. Selle ajaga oli Mardil ka tulevane eluplaan selge. Mõisalt rentis ta endale vanad täiskasvanud saviaugud, tegi sinna enesele onnikese, võttis varsti naise — ja Mart oli omaga niisama kaugel nagu väga paljud, kes polnud näinud Ungari ega Krimmi sõda. Ehk ta küll vanas eas raise oli võtnud, oli Jumal tema elu pikendanud, ja nüüd olid tal kaks täiskasvanud last, kaks tütart, kellest vanem oli Tallinnas ühel raudteeametnikul mehel, noorem aga kasvas kodus, kus avitas ema ja kippus juba vanaks jääma. Miinale tahtis vana Kodar mehe koju võtta, oma pisukesse saunakesse, millel kõigest kaks tuba, eeskoda ja selle kõrval söögikamber. Miinat olid juba mitmed soovimas käinud, aga nendest ei olnud veel ühtegi isa ega Miina meelepärast. Mart ei tahtnud tütart maha pillata; tema — Nikolai-aegne soldat — see ei olnud ju igapäevane inimene. Ja ei tea, kes igapäevastest inimestest sai 36 rubla linnast kroonukassast paiukit! Peale selle oli Miinal aega küllalt, — alles 18 aastat vana, õitsev, noor ja kena; kena näost, sõnadest, tegudest!

Miina oli väiklase kasvuga, pisukese roosa näoga, sõstrakarva silmadega ja mustade juustega. Mart kasvatas ta valjusti üles, ja et isa tujukas ning kangekaelne oli ja lastega õige tihti taples, siis paistis Miina näol praegugi häbelik jume, selle alatise taplemise tagajärg. Mis aga Miina üle valla kuulsaks tegi, oli tema ilus lauluhääl. Kui Miina vahel Saviaugult — nõnda kutsuti Kodara lossi — külakiigele läks ja teiste neiude seas laulu lõi, siis läksid poiste näod rõõmsaks, ja sagedasti kuuldi sõnu: „Saviaugu Miinal on saarekõri,“ see pidi tähendada: Miinal on kõva, selge hääl nagu saarepuu.

Miinat armastas vana Mart nagu oma hinge. Ta käis temaga alati ühes töös, kord mõisaväljal, kord talupõllul. Kirikusse aga läks Miina emaga või jäi temaga koju; sest kirikusse ronis Mart ikka üksinda oma vanas luitunud soldatisinelis; ju ta siis pidas kõlbmatuks, kui noor neiu soldatiga kõrvu sammub.

Isaga alati ühes elades ja isa käpa all kasvades sai Miinast täieline isa tütar: sõnades otsekohene ja kangekaelne, kus enesel arvas õiguse olevat.

Kord tahtis ema Miinat mõisa teenima viia; siis vandus aga Mart: „Winnji, ne naado¹⁾ mõisa; kas kodus tööd ei ole; läheb laia maailma, kas on see siis veel minu laps!“ Ja habemesse pomises ta omas keeles: „salka, salka, esli takaja tevka prapadjot srää!²⁾“

Vahel, kui vanal käed töö juures valutama hakkasid või selg haigeks läks ja vana põõsa ääres või kraavikaldal piipu hakkas põlema panema ning sealt hoolega töötavat Miinat tähele pani, ilmus vanale pisar teise silmanurka ja nagu enesele rääkis ta: „Oh, eslib maltsik põlaa; kinerall, mis kinerall, aga tevka, kuda teper tet!“³⁾

Aga Miinat polnud tarvis pakkuda! Saviaugu kõrval, ka mõisa põldude ääres, elas Annuse Mihkel, pisukese rendikoha peremees, kelle poeg Joosep Miinaga väga tihti magusat juttu ajas ja mineval laadaajal talle kaks suurt õuna ning peotäie kompekke oli kinkinud. Ja seda oli ta kõik vana Mardi enese silma all teinud! Miina pidas Joosepist suurt lugu ja vana Mart ei leidnud poisist ka midagi paha. Seda teadis noormees ja käis pühapäeviti tihti vana Mardiga sõjajuttu ajamas ja ajalehte lugemas, sest Joosepil käis ajaleht, mille sisu vana Marti väga huvitas.

„Noh, mis siis Ingeland ja Türk jälle teevad?“ küsis ta alati Joosepi käest kohe, kui see ajalehe taskust võttis, et lugema hakata. Siit kuulis vana sõjamees palju, mida ta enne ise oli näinud, ja tihti pidi Joosep peatuma ning kuulama, mida Mart Ungarimaalt, Poolast ja Austriast teadis rääkida; vahel läksid

¹⁾ Sead, ei ole tarvis. ²⁾ Kahju, kahju, kui niisugune tüdruk asjata kaob.

³⁾ Kahju, et ta mul poiss ei ole; kindral, mis kindral, aga tüdruk, kuhu sa nüüd ta paned?

jutud ka mujale, ja siis pidi muid raamatuid loetama, mida Joosep raamatukogust või mõnelt sõbralt oli saanud.

Joosep oli üks neist noormeestest, kes vaba aja raamatu-lugemisega mööda saadavad, et rohkem teada, suuremat silma-ringi omada. Luges ta ajalehest mõne kriitika, siis muretseti ka see raamat, et oma silmaga näha, kus pool tõde on. Oma teadmisesest andis ta hea meelega mõndagi Saviaugu rahvale, sest Joosepil ei olnud ükskõik, kas Miinat on maa peal või mitte. Sellest siis tuligi, et vana Mart oskas kiriku juures teiste vanameestele niisugustest asjadest rääkida, millest need undki ei olnud näinud. Seda teadis vana Mart ja seepärast pidas ta Joosepist lugu, ja salajas südames arvas ta ikka, et noormehest saab tema edaspidine väimees.

Joosep oleks ehk ka Miinaga juba peale hakanud, aga tema vanemad ei tahtnud hea meelega, et Joosep Miina oleks võtnud, mitte, et sellega mõnele romaanile toitu anda, vaid lihtsalt: Miina oli vaene, ja Annuse isa-ema oleksid hea meelega näinud, et nende poeg, nende tark poeg, oleks enesele mõne rikka valinud või mõnda rikkamasse kohta koduväiks läinud. Seda kõik oleks Joosep võinud teha; Joosep oli ju üle valla tubli, targa poisina tuttav. Joosep armastas aga Miinat, armastas teda südamliku, tõsise armastusega, mida tema vanemad väga hästi teadsid. Aga Miinale ta oma armastust ei avaldanud. Ja oli seda siis tarviski! Seda tunnevad noored ise kõige paremini! Joosep ootas. Ta arvas: „Kui asi vananeb ja vanemad asjaga harjuvad, küllap siis tuleb ka luba ning õnnistus!“ Ja nõnda oli ka väga hea elada! Oh, kuidas tuksus Joosepi süda, kui ta ajalehest luges, kus armastajad pikkade vaevade järel kokku said, siis Miina otsa vaatas ja see oma sõstrasilma-dega Joosepit puuris, nagu tahaks ta midagi salalikku, pühalikku noormehe südamest läbi torgata; siis tundis Joosep elul mõnu, eesmärgi ja sihi olevat. Niisuguste lugemiste järel tegi ta kodu seda suurema isuga tööd.

„Minu Miinakene!“ mõtles ta. „See Miina on minu! . . .“

„See Joosep on minu,“ mõtles ka Miina praegu akna all ja vaatas Annuse talu poole: kas Joosep peaks täna tulema? Korraga hõikas ema sööma.

Miina nägu oli tusane. Seda märkas Mart, ja et endist taplust pehmedada, küsis ta laua äärest üles tõustes, kui „aitüma“ oli ütelnud, sest Mardi laua ääres ei räägitud iialgi lori:

„Kas seal siis mõned peaksid juba laulmas käima, Miina?“

„Paljud on endid üles andnud, nagu: Männiku poisid, Tamiku Juulit-Annat, mõisa noor kärner, siis veel kiriku alt kingsepp, kirikhärra enese toatüdruk, köstri tüdruk ning suvine ja Risu kõrtsimehe poeg Jaan,“ seletas Miina.

„Risü Jants?!“ küsis isa.

„Jants jah!“

„Ja tahavad ka sind saada?“ päris isa.

„Jah! Jaan palus veel tee peal, et ma tuleksin.“

Vana Mart sülitas ja sügas kukalt. Ta nagu oleks tahtnud ütelda: „Või siis selle rikka kõrtsimehe poeg palus minu tütart!“

„Ja mida te seal siis laulate?“ küsis ta uhkelt.

„Kirikhärra seletas täna, et jumalasõna laule Issanda kiituseks,“ seletas ema.

Mart lõi naerma.

„Aga kui neil niisamasugune lugu kätte tuleb,“ rääkis ta pilkavalt, „nagu ennemuiste Rae meestel, kui ma alles poisike olin? Ka nemad kuulnud neljahäälsest laulust ja — tavai¹⁾ — surnut neljahäälse lauluga maha viima. Üks laulnud „Au-kiitust“, teine kõõrutanud „Jeruusalemma“, kolmas lasknud „Ma vaene muld“, neljas — olen ära unustanud, mida. Ja nõnda mindud aga peale, kuni takka metsast suure tee peale välja! Vot, seal seletanud keegi tark, vist Vanemuine, et ühte ja sama

¹⁾ Las käia!

laulu tuleb nelja häälega laulda; eks siis olnud meeste tarkus mokas!“ Ja vana Mart naeris kurjalt.

„Noh, eks kanter ja kirikhärra siis tea!“ seletas ema.

„Kanter?!“ küsis Mart, „ja kirikhärra! Jaa snaju¹⁾, neil on kõigil omad konksud sees nagu villakraasidel, ikka endi poole kõverad; nemad tahavad midagi uudist näidata, mida enne pole olnud! Ei, Issanda kiitust pole seal küll natukestki!“

„Ei tea,“ küsis Miina, „kas peaksin ka mina minema? Neil olevat tuleval pühäl esimene proov,“ ja vaatas häbelikult isa otsa.

Mart mõtles.

„Ei!“ ütles ta kindlalt; „kui neil sind tarvis läheb, küll nad siis teavad, kus Saviaugu Mart Kodar on! I teelo s kant-som!“²⁾... Sellega oli loole lõpp tehtud.

3.

Leeri- ehk lugejalaste tuppa, mis köstrimajaga ühe katuse all asus, oli hea jagu noori inimesi kogunenud. Nagu alati, tundis kogunenud rahvas ka nüüd argust, nagu häbeneksid nad üksteist, nagu ei teaks inimesed, mistarvis nad kokku olid tulnud, nagu oleks see kõik asjata, et nad siia olid tulnud.

Täna oli esimene lauluproov kihelkonna kantri juures. Kanter oli aga alles pühapäeval ametitoimetusel, sellepärast pidi oodatama. Aeg aga kippus kokkutulnutele igavaks minema. Küll katsus üks ja teine noormees mõne naljaka, nupuka sõna ütelda, aga sõnad ei läinud hästi voori ega tahtnud neid naerda. Neid olid alles võõrad ning häbenesid vastata, juttu ajada. Viimaks läksid neid ühe julgema juhatusel õue ja jätsid noormehed üksinda tuppa.

¹⁾ Mina tean. ²⁾ Ja asi otsas.

„Joosek ikka, joosek!“ naeris Risu kõrtsi Jaan Völv teistele poistele, „vaata, pärast aja malgaga välja, ei lähe siis ka mitte!“

Mõni lõi näo muiule, aga et selles lauses midagi naeruväärilist ei olnud, ei toonud see jutule alustust.

Oli pisuke piinlik vaikus.

„Mina tean niisuguseid mehi,“ seletas Jaan edasi, kellele vaikus liiale läks; „siinpool on see alles esimene asi, olgu mõnes koolimajas mõni pisuke katse välja arvatud, aga taga Viljandi, kus me enne elasime, seal oli see asi üsna moes. Siitrahvas magab alles. Noormehed ja neiud vahivad kokku saades üksteise otsa nagu vasikad valget väravat.“ Poiste naeruhoo pärast peatus Jaan pisut. „Aga seal, ai, seal oli koguni teine asi, seal olime üsna —“ Jaan jättis sõna ütlemata. Selle asemel plaksutas ta keelt. „Siis on ka lõbus käia!“

„Aga kõik ei laula ju, kellega just tahaks kokku saada, ja igapähega ei lähe see asi ka riimi,“ arvas mõisa kärneripoiss.

„Seep see on,“ sõnas üks Männiku poistest, „ja niisugustega ei ole midagi ette võtta!“ Ta näitas ukse poole, kust tüdrukud olid välja läinud.

„Peab hoolt kandma,“ tähendas Risu Jaan, „siin on tarvis ise käsi-jalgu liigutada, ise kokku ajada, ise kutsuda; neiud on ju sihukesed loomad, et neid peab püüdma. Pange, mehed-vennad, suuvärgid liikuma, küll me siis lauljaid... ja,“ ta naeris, „... saame.“

„Kanter tuleb!“ jooksid tüdrukud tuppä.

„Ja see teid murrab!“ naeris Jaan.

Ukse ees olevate akaatsiate takka vilkuski kõstri pisuke kuju. Köster tuli kohe leerituppä. Alandlikult teretas ta kokkutulnuid ja soovis kõigile: „Jumala abi olgu meie hea ettevõttega! — Siis niipalju olemegi oma suurest kogudusest laulikuid saanud?!“ Ta muigas kahju avaldades.

„Kõik ei taha tulla, kes laulda võivad!“ rääkis Risu Jaan.

„Ma olen mõnega rääkinud, aga ei taha tulla; teisi jälle ei lase vanemad!“

Köstri kõrge, lage otsaesine läks kortsu, misläbi tema nägu veel vagama jume sai. Tema oli üks neist inimestest, kes pisukese hariduse ja väheste teadmiste juures alati targad tahavad olla; tema uskus ilma kavaluseta, et inimene on siis pimerumal või kangekaelne, kui see tema, parem ütelda — kirikhärra või mõne muu ülema soovi hea meelega ei täitnud või selle juures veel vaidlema hakkas ja selle headuse üle kahkles; viimaseid luges ta ikka kahjulikeks seltskonna liikmeiks. Oma vaimu ilmlikku osa kosutas ta „Gartenlaube“ ja „Haus und Mode“ lisalehtede lugemisega. Kõigi oma teadmiste juures uskus ta kindlasti, et saksa keel on kõige enam haritud keel ja saksa rahvas kõige enam väärt ja eeskätt rahvas maailmas. Seepärast tekitas Jaani jutt talle tõsist kurbust.

„Miks ei lase?“ hüüdis ta pahase häälega. „Ega meie siin ometi kurja peal ole? See on väga rumal, väga rumal! Saksa maal on lugu koguni teine. Aga see on see rumal ja vana eesti mood — vanast kinni pidada, kui see ka rumalus on! Meie peame ometi näitama, et ka meie kõlbame haritud rahvaste kõrval seisma!“

Siis üksikult kõiki kättpidi teretades ütles ta igauhele: „Rõõmustab mind väga,“ ja keda ei tundnud, selle käest küsis ta: „Ja teie aus nimi?“

Kui ta nõnda kõik läbi oli käpanud, ütles ta: „Ehk küll söömata, peame ometi kohe peale hakkama!“ Lauljad lasksid aga köstri sööma.

Varsti tuli köster, ja laul algas. Esiti oli häälte liigitamine, kus tüdrukuid igauks oma häält häbeliku moega köstri häälele ja orelile järele ajas; siis algas harjutamine. Võeti prooviks „Mu elu Kristus ise“. Aga laul ei tahtnud minna, hääled olid väga harjumatud.

Köster raputas pead.

„Abi läheb tarvis, abi läheb tarvis,“ seletas köster, „iseäranis esimene hääl on nõrk! Ma ei ütle mitte,“ rääkis ta esimese hääle peale vaadates, „et teie ei saa lauldud, aga see peab kõvem olema!“ Ja nagu kõikide käest küsis ta: „Kas teie ei peaks mõnd austatavat neiut tundma, kes veel peaks võima esimest häält laulda?“

„Kodara Miina!“ sosistasid mõned tüdrukud, ja sedasama kinnitasid ka poisid, iseäranis Jaan.

„Siis paluge teda,“ soovis köster, „et ta tuleval pühal siia tuleks.“

„Ma rääkisin talle juba mineval pühal,“ seletas Jaan, „aga on näha, et ei tule. Ma võin ju tee pealt korra veel sisse minna ja teda päris isa kuuldes paluda. Ehk laseb vana; aga kui see ei lähe, siis peate, köstrihärä, teda ise kutsuma; see vana on kangekaelne ja isemeelne!“

Seni kui Jaan kõneles, olid tüdrukud pead kokku pistnud ja arutasid isekeskis midagi. Kui aga Jaan lõpetas ja köstrile enesele oli soovitanud Miinat kutsuda, kui see tema tellides ei peaks tulema, ja köster vastumeelselt nina oli karsutanud, mis selgeks tunnistuseks oli, et köster sellega oma au vähenemist kartis ning mitte nõus ei ole, ütles kirikhärä toatüdruk:

„Meie Kodara Miinat ei taha!“

„Ja mis tal siis viga on?“ küsis köster, kes sellest endale kasu tundis.

„Miina karjub meie kõrvad kinni!“ julges Tahmamiku Anna ütelda.

Sellest lausest märkas aga köster, et tüdrukud ei soovi Miinat vist sellepärast, et see ehk paremini laulab. Seda tundsid ning arvasid ka poisid.

„Siiski võiks Miina tulla,“ arvas köster; „ehk saame pisut kergendust!“ Ja sõbralikult kõiki jumalaga jättes läks ta enda poole.

„Meie Miinat ei taha!“ kinnitas kirikumõisa tüdruk. „Aga kui Miinat ei oleks sugugi olemas, mis siis?“ kilkas ta naerdes.

„Ega me üksi Miinat ei soovi,“ seletas Risu kõrtsi Jaan. „Aga lugu on see, kui me oma koorist vähegi asja tahame saada, siis peavad kõik ümberkaudsed paremad jõud koos olema; siis võib ka midagi korda saata.“

Seda rääkides istus Jaan toatüdruk Annile õige lähedale ja seletas, et kõik väga hästi läheb. „Pea-asi on see,“ rääkis ta teisele juba kõrva sisse: „Mispärast peate endid nõnda vaevama? Las Miina huikab! See on teile ju suureks kergenduseks!“

Tüdrukud andsid järele.

Tee peal ajas Jaan tüdrukutega head nalja ja teised aitasid kõrvalt. Kui aga tüdrukud olid lahkunud ja poisid üksinda edasi läksid, hakkas mõisa noor kärner peale:

„On aga need ka sääsed! Igaüks tahab ise mees olla. Miina, see karjub nende kõrvad kinni!“

„Need vanad kondid ka midagi!“ pahandas Jaan; „ühel pole hambaid, teisel silmad viltu, kirikumõisa Anni oleks ehk veel, aga kus nina! — nagu pool haput kurki! Aga vaat, oleks rohkem niisuguseid kui Miina, Kalatoa Ella, siis veel mõisakärneri Juuli,“ Jaan laksutas sõrme, „nendega oleks lust ka laulda!“

Noor kärner naeris ning vastas: „Ega meie vana oma Juulit lase!“

„Sihukesed need vanad on!“ aitas Männiku poiss kõrvalt. „Nad arvavad kohe, et poisid nende tüdrukud ära söövad!“

„Noh, poisid,“ julgustas Jaan, „võtame jõud kokku ja kavalsused välja, ehk saame koorile hinge sisse. Siitnurk läheb selle moega hapuks. Tulge mujale maale, vaadake, kus alles elu on! Siin kasvavad noorele inimesele samblad selga. Tänu Jumalale, et kõstrile sihuke tark mõte pähe tuli! Poisid, selles ajal on tulevik, olge aga vaprad! Mina võtan enda hoo-

leks Miina pärast kõnelda, sina, kärner, räägi oma vanaga ja too Juuli laulma; aga teie, Männiku mehed, tooge Ella välja!“

Ja Saviaugu ukse ees pidas Jaan hobuse kinni, viskas ohjad hooletult hobuse seljale ja astus sisse.

Saviaugu pere oli parajasti ajalehte lugemas, „Ingelandist ja Türgist“ kuulamas, kui Jaan tупpa astus.

Jaan Völvi tulek mõjus kõikidesse. Miina aimas, miks Jaan tuli. Ka Joosep märkas seda ja vaatas paluva pilguga Miina otsa, nagu tahaks ta ütelda: „Ega sa, Miina, ometi lähe!“

Noorte inimeste silmad räägivad selgemini, kui vahel aruta inimese pikk kõne. Ei tea, kes ei ole ammu enne oma südames märganud, et tema tulevane kaasa talle juba ammu enne armastuse avaldamist silmadega on avaldanud: „Mu kallis, mu armas, mu jäädav pärandus!“ Ka Miina luges täna neid sõnu Joosepi silmist ja tal oli väga hea. Mart tundis aga, nagu oleks keegi röövloom, umbes kulli või rebase sarnane, tema vagusa kanakarja sekka sattunud. Mardile oli Jaani tulek õige vastik.

„Segasin siitpere misjonitundi!“ hakkas Jaan pärast tere-
tust peale.

„Mis teha!“ vastas Mart; „kõigil pole isu saapataldu kulu-
tada!“ Ja et ruttu otsale saada, küsis ta: „Ei tea, kas noor-
mehel pidi ka asja olema!“

„Oli ikka, ja ei olnud ka,“ seletas Jaan ja vaatas Miina
otsa. „Kantri-isand saatis palju tervisi ja palub Miinat laulma
tulla. Miinal on nii ilus hääl.“

„Vana Ani võeh, kust siis tema välja sai?“ küsis Mart.

„Uus kantri-isand!“

„Aa!“ naeris Mart, „uus on „kihelkonna kanter“, vana isand
on surnud, ja meie oleme kõik vana aja inimesed!“

Jaan läks näost punaseks. Ta ei olnud uskunud, et vana
Mart teda nõnda karedalt vastu võtab.

„Siis te ei lase Miinat tulla?“ küsis Jaan silmi maha lüües.

„Siis peate teie meid nõnda halvaks, et Miina meie sekka ei kõlba!... Kirikhärra laseb oma Anni tulla, kärneri Juuli tuleb, Tahmamiku tüdrukud tulevad... Ja kanter ja kirikhärra paluvad nii väga!“

Mardi silmad hiilgasid.

„Kus need kirikhärrat-kantrit siis on?“ küsis ta vihaselt laua äärest üles tõustes. „Sina tellid ikka küll, aga kus on need, kes minu last tahavad? Kas nad ei tea, et Mart Kodar elab Saviagul ja et kiriku alla rohkem ei ole kui paar versta?“

„Te tahate siis, et kirikhärra teile peab tulema?“ küsis Jaan kergelt, kuna ta Miina otsa vaatas, kes silmad maha oli löönud ja sellest häbi tundis, et tema pärast nõnda kaubeldi.

„Mina ei taha kedagi, serti takiie, ristajut huuse, kak pannilist, serti!“¹⁾ sülitas vana Mart ja ütles kihvadesse veel kord: „serti takiie“.

„Mis seal siis nõnda vihastuda,“ seletas Jaan ennast sirgeks ajades, „ega ma pole ju midagi halba teinud; ma tulin teid paluma! Teie arvate jumal-teab mida paha, aga Miinal on ilus hääl ja kui teie korra peaksite kuulma, kui Miina kirikus laulab, siis lasete teda hea meelega laulmas käia. Kui teie minu sõna ei usu, räägib kanter ise!... Ja siis jumalaga!“ Jaan läks.

Piinlik vaikus rõhus tuba. Ema oli käed põlle alla pannud ning vaatas Miina otsa; Miina seisis laua ääres ja otsis midagi nagu maast; Joosep pööras ajalehte; vana Mart koputas piipu ahjurinna vastu.

Joosep oli esimene, kes üldist vaikust segas: „On sellel aga ka lõuad peas! Näha kohe, et kõrtsimehe poeg ja leti taga üles kasvanud.“

„Sihukestel on need viimased vigurid teada,“ laskis Mart teiselt poolt suu äärest, piipu teisel pool hoides, „või kas pole

¹⁾ Kuramused niisugused, hakkavad hullemini külge kui leht saunas, kuramused!

ma sihukesi näinud; russki posloovitsa kavorit: vek sivii, vek utsiss¹⁾, see tähendab: kes kaugel käinud, see palju näinud. Aga mina ütlen: kellel minu Miinat tarvis läheb, see tulgu, aga ärgu aetagu asju mitte teise, kolmanda, pealegi veel sihukese tattnina kaudu!“

„Kas siis Risu Jaan on sinu tattnina?“ küsis ema pahaselt.

„Võeh, paaba²⁾, sina ka kedagi! Ungru voinas põll, Rõmski voinas põll, Turka streläll! Ja vsoo snaaju! Tõi tersi mor-da!“³⁾ Ja pehmemalt lisas ta juurde: „Tevka rovv s malakom, hto snaajet?!“⁴⁾ Aga mina tean!“

„Mida sina ka tead, va poomkael,“ urises ema, kes vanast aru sai. „Kuidas oldi vanasti? Opman ajas teol noormehed piit-saga tüdrukute kõrvale magama ja pani paari; ei tea, kel seal häda oli? Ja sina kardad meie Miina pärast! Mul üsna häbi!“

Vanamees ei leidnud vastust. Siis lõi ta nägu naerule: „Tühi lori! Wsio suss!“⁵⁾ Siis oli kõht kõlkaid ja hamba-alused aganaid täis, nahk väsinud ja pekstud! Aga nüüd!? . . . Vaata, hirnuvad aga! . . . Pane loomale koorem peale, siis tee, mida tahad. Need lähevad mängu lööma; neil kodus igav; need löövad ju ralli; ajavad au taga! Noored sälud! Nagu tedred mängu ajal: Võibirrait palutse!“⁶⁾

„Aga mida teeks Miina siis, kui meie surnud oleksime?“ küsis ema tigidalt.

„Siis, siis . . .“ vihane Mart otsis sõnu, „siis ajagu minu pärast kas otse püsti üles!“

Ema kukkus vagusaks: nüüd oli kardetav vanale veel vastu rääkida, ja ega vana ikka oma jonnii poleks jätnud.

Päike oli õhtusse vajumas; Joosep tegi minekut, ja näis, nagu poleks Saviaugul midagi erilist sündinud.

¹⁾ Vene vanasõna ütleb: eluaeg ela, eluaeg õpi. ²⁾ Vanamoor. ³⁾ Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, türklast lasksin! Mina tean läbi ja läbi! Sina pea suu! ⁴⁾ Tüdruk nagu rõõsk piim, kes teab?! ⁵⁾ Kõik lori. ⁶⁾ Et paremat valida.

Köstri laulukoor kasvas tõesti. Tuttavad neiud olid palve kuulda võtnud ja laulsid rõõmsasti . . . ja ka Miina laulis esimeste seas. Köster ise oli Saviaugul käinud, asja osavasti ajanud ja vana Marti palunud Miinat laulma lasta.

Ta teretas Marti väga aupaklikult; ja enne kui juttu laulukoorist teha, päris ta vana elu järele; imetles tema vahvust, pani tema veelgi tublit tervist nii vanas eas imeks, rääkis ise sõjalugusid, mida Mart hea meelega kuulas, ja alles viimaks hakkas köster rääkima:

„See sõjaasi on samasugune kui lauluasi. On hea kindral, hea soldat, vaat, siis läheb sõda. Aga meil ei lähe laul mitte kõige paremini, meil puudub ohvitser, kes soldateid vaos peaks. Noh, mina ise olen küll kindral, aga igas hääles peab oma ohvitser olema, kes soldateid joones hoiab. Ma olen kuulnud ja ka kirikus tähele pannud, et teie tütar Miina, aus sõjamees, laulab väga ilusasti esimest häält. Kas meil ei oleks mitte au ka teie tütart laulukooris näha? Ma tean küll, et nüüdse aja noored inimesed on väga vallatud. Aga mõtelge ometi, et laul sünnib kõik meie eneste silme all. Meie eneste silme all! Ja ega siin meie koguduses ole midagi paha karta. Pealegi peame lapsi omal jalal käima õpetama, muidu jäävad jalad nõrgaks. See on niisama, vaadake, nagu sõjas. Vaadake, teie olete palju utsinat teinud, teie olete kõva, teie olete 80-aastaselt niisama terve nagu mina neljakümneselt; ja seda teeb kõik harjutus.“

Seesuguse jutu peale lubas Mart Miina minna, aga lisas juurde: „Visake ikka nooremate peale ka silma,“ — mida köster muidugi lubas teha. Ja kui Miina kord ära oli käinud ja köster tema häält kuulnud, silitas ta Miina õrna palet ja ütles: „Teist, aus neiu Kodar, oleks maailmakuulus lauljanna saanud, kui te noorelt oleksite õige õpetuse saanud.“

Kadedusega vaatasid teised Miina otsa; Miina aga tundis, et ta midagi enam on kui teised. Ja kui ta sellest isale rääkis ja köster Saviaugul sees käies sedasama isale oli kinnitanud. ütles isa: „Noh, kui teil just Miinat tarvis läheb ja ilma temata läbi ei saa, eks ta siis käigu ka vahel.“

„Mitte vahel, vaid alati!“ vastas köster. „Meil tuleb jõuluks üks suur laul „Petlemm Efrata“, kus üks koht väga kõrgesse läheb, seal on häält tarvis, ja seda võib üksi neiu Miina laulda!“ Ja nagu kinnituseks lisas ta otsa: „Neiu Kodaral on väga ilus hääl!“

Vanamehel oli neist sõnadest väga hea meel, ehk talle sõnad „neiu Miina, neiu Kodar“ küll pisut veidralt kõlasid. Nende vana kass Hints läks just Mardi jalgade eest läbi ja laskis oma külge kergesti mööda peremehe jalasäärt libiseda. Vanal Mardil oli veider mõtelda, kui ta oma kassile seejuures oleks ütelnud: „Sina, isane kass Hints!“

Veel suuremaks tõusis vana rõõm, kui Joosep ühel pühapäeval ajalehest pealkirja alt „Omalt maalt“ luges: „Karulabast: Meie nurk hakkab ärkama. Ma võin lugejaile selle kohta huvitava sõnumi teatada. Hiljuti siia tulnud noore köstrihärja hoolsal tegevusel on laulukoor ellu kutsutud. Enne suviste-pühi käisid noored lauljad proovil. Esiti läks asi küll natuke pikalt, aga meie austatud ning armastatud köstrihärja Kopfi inimesearmastuse tõttu on koor praegu eluvärskest näitamas. Osav juhataja, kes enne oma kasulikul tööpõllul Viljandimaal haridusevagusid oli ajamas, teab ütelda, et meie nurgas on heliomanikke, kes oleksid võinud maailmakuulsaks saada, kui neile aga noorelt oleks esimest õpetust antud, nagu näiteks neiu Miina Kodar...“

All seisis täht —o—.

„Joosep, mis sa valetad?!“ hüüdis Mart püsti tõustes.

„Eks sa loe!“

Mart võttis lehe pihku. Joosep näitas Miina nime.

„Ja siin ei ole üteldud, et see on Mardi tütar Miina?“ küsis vanamees ärritatult.

„Seda ei ole tarvis, sest siin pole teist Miina Kodarat.“

„Näita veel, sa valetad!“ käskis Mart. Temale paistis veidrana, et ka säärased asjad kirja pannakse. Tema meelest oli kiri midagi niisugust, kus õpetus, sõjad, jumalasõna üleval on või midagi sarnast, millel on tõsine tähtsus, aga nüüd korraga — ka tema Miina on arvatud nii tähtsaks, et on kirja pandud! See oli imelik. — Mart vaatas hoolega. Ta silmad olid tõnksid, aga siiski seletas ta kirja, kui ta ajalehe õige kaugele sirutas ning silmad koomale ajas.

„Kas seda lehte ka palju loetakse?“ küsis ta viimaks.

„Üle terve Eestimaa.“

„Tea, kas väimees Tallinnas seda ka peaks lugema?“

„Vist küll.“

„Vaata närakaid!“ ümises ta siis ja pani piibu suitsema.

„Keelad last ikka minemast, aga kas näed nüüd?“ arvas ema. Vana oli vagusi. Joosep ohkas . . .

Ja sellest päevast peale küsis Mart alati, kui Miina koju tuli, mida nad laulavad, ja laskis Miinat vahel ettegi laulda. Miina oli rõõmus ja laulis hea meelega, sest ka tema teadis, et ajalehes oli temast kiitvalt räägitud.

„Kas „Petlemm“ juba tuleb?“ küsis vana vahel Miina käest.

„Ei veel.“

Vana tahtis õige kuulda, kui kõrgesse see laul läheb, mida tema Miina üksi võib laulda.

Mart tundis oma tütrest uhkust; kuid kõige rõõmu juures vaevas teda salakartus; või oli see paljas igavus, sest Miinat ei olnud pühapäeviti kodus ja sellest ajast jäid ka Joosepi käigud harvemaks.

„Ei tea, miks Joosep enam siin ei käi?“ mõtles vana Mart. „Aga ehk laulab temagi?“ Aga kohe tuli talle meelde, et Joosepil lauluhäält polegi. Ju ta siis kodus oli.

Miina oli enesega õige rahul. Köstri juures nägi ta korraga, et ka vaese soldati tütar on midagi väärt, ei, et ta on veel enam kui teised. Tema oli ennast peretütreist ikka halvemaks pidanud, ja nüüd korraga üle kihelkonna niisugune eeskätt tüdruk, et lase aga olla, ja veel ajalehes üleval. Miina tundis eneses nagu uue inimese ärkavat, ja see uus, see oli talle väga meelt mööda.

Kõige rohkem oli aga köster rahul. „Siin võib midagi ära teha!“ mõtles ta iseeneses. „Kui me kirikus laulma hakkame ja see kõik väga ilusasti läheb, mis ütlevad siis kirikhärra, kogudus, ajalehed?“ Nõnda unistas köster Kopf, nagu see mees, kes varitses jänest haava pealt ning ähvardas mõisa osta. Igal inimesel on oma jänesekütt südames, kui ta ka köster on.

Et lauljaile rohkem himu äratada koos käia, kõneles köster neile mitmest asjast, mida tema meelest lauljate ihule kui ka hingele tarvis läheb. Esiotsa seletas ta neile laulust ja laulu kasust. Ta rääkis, kuidas saksad suurtes linnades, mille kõrval ta Rakveret, Paidet, Viljandit ja Pärnut porihunnikuiks pidas, laulvat ja kui suurt raha nad selle eest saavat: kümned tuhanded ühe ainsa õhtu eest! Ta näitas neile pilte saksa lehtedest ja tihti suuri lauljaid neiusid, kes väga toredasti elavat.

Kõik see oli lauljaile uudis.

Miinat ergutas see väga. Ta kuulas ja kuulas ning pani imeks, mille eest inimesed raha ja ülalpidamist saavat: laulu eest! Kõik see ei tahtnud tema pähe mahtuda. Köstri jutud tundusid talle naljadena. Pealegi olid nende laulikute nimed väga inetud, koerte omade sarnased. Peale selle olid need suured neiud piltidel väga alasti, mis Miina häbitunnet haavas. Ka tundus imelik, et naisterahvad, kes nii palju raha saavad, ei jõua endid paremini katta.

Ja kord, kui köster jälle üht poolalasti „tõusvat tähte helitaevas“ — nagu ta neid omas keeles nimetas — näitas, küsis

Miina häbelikult: „Nii palju saavad nad raha, ja nõnda puudulikud riided!“

Köster pidi suure häälega naerma turtsatama, aga hoidis end, et Miinat sellega mitte haavata; aga kirikumõisa Anni ja mõisa Juuli ei jõudnud ometi naeru sulgeda. Siit nägi köster, et Karulabas on riide, nimelt peenriide moed inimestele sootuks tundmatud.

Ja kirikhärraga kokku saanud, kõneles ta, kuidas Miina vastanud, ja siis naersid nad mõlemad magusasti ning väga kaua.

Veel selgus kõstrile, et seletus kõrgetest lauljannadest ei too lauljaile kasu, vaid neile tuleks ka riidetest ja nende kandmisest kõnelda. Seda võis köster väga hästi teha, sest „Haus und Mode“ pakkus selleks palju head materjali. Üks asi tegi aga muret:

Kuidas peale hakata? Rääkida, et inimene nõnda ja nõnda riides peab käima, oleks ehk liiga mõjuta talurahvale, kes iga pealekäiva õpetuse eest kõrvale puiklevad.

Ta kõneles lauljaile tervishoiust, kusjuures ta neiusid noomis ja nimetas, et talutüdrukud ja -naised väga hooletult ja tervisevastaselt riides käivat. Iseäranis hooletud ollakse jalgedega. „See mõjub tervise peale, kui jalad on kergesti kaetud. Niiske ilmaga peaksid, kõige vähemalt lauljail, sest et hääl märga väga kardab, kalossid jalas olema.“ Veel soovitas ta meie naistele riideid kandma hakata, mida nad harilikult ei kandnud, ja käskis selleks saksu eeskujuks võtta.

Säärase jutu üle punastusid tüdrukud ning löid silmad maha, ja köster pidi laulma hakkama, et mõni teravnina mõnd küsimust ette ei paneks, mis neiudele piinlik oleks.

Ka kübarate ja rätikute üle oli kord arutamine. „Teie, taluneid, matate oma ilu rätiku alla,“ rääkis köster. „Mis on ilusam kui neiu pea ning kael! — ja selle matate teie rätikulapatega kinni! Kui palju ei lähe teil rätikuid tarvis?! Mitu

tosinat! Aga vaadake saksu: kaks kübarat, üks suvel, teine talvel — ja palju odavam ning ilusam!“

Varsti nägi köster, et kõned mõjusid. Lauljad neiu hakkasid kübaraid ja kalosse kandma, nimelt mõisa ja kirikumõisa omad. See oli neile just õnneks. Sellega said nad enamaks kui teised, ja nimelt Kodara Miinast. Miina mõistis seda väga hästi, ja nii hea meelega, kui ta neid iluasju ka enesel oleks näinud, niisama oli seda võimata täita: isa ei saanud osta ega tohtinud Miina sellest isale lausudagi.

Säärane olukord tegi Miina meele halvaks, halvaks iseenese vastu. Tihti jäi ta mõtlema: Miks ei või tema seda saada? Ja ei tea, mis ütleks Joosep, kui kübar ka temal peas oleks?

Joosepi peale mõeldes hakkas Miina süda sees valutama: Paistis, nagu hakkaks Joosep temast eemale hoiduma ja ta pühapäeviti tema isa enam vaatama ei tulnud. See tegi Miinale valu.

„Oh,“ ohkas ta niisugustel kordadel, „parem hakkan jälle koju jääma; ei ma lähe ühtigi enam laulma.“ Siis aga tõusis noorele neiuale kõik see koosolemine köstri juures meelde. Aeg, kus ta enese tundis teiste ees ka midagi olevat, kus teised vahel kadedusega tema peale vaatasid, meeldis Miinale. See oli väga, väga hea.

Nii oli juba suvi kätte jõudnud. Ühel pealelõunal oli Miina lehmale rohtu kiskumas, just Annuse piiri ääres, kui Joosep teisele poole aeda tuli kartuleid muldama.

„Tere ka, Joosep!“ hüüdis Miina rõõmsalt, „saab sind ka nagu kuldraha harvasti näha!“

Joosep andis käe ning ohkas.

„Kuule, Miina,“ ütles ta siis, „ma ütlen päris otsekohevalt välja: ma olen sinu pärast päris kurb.“ Joosep ronis üle aia.

„Miks nii?“

„Mis sa teed ära, olen kord sihuke rumal inimene! Võtan enesele rumala mõtte pähe ja ei saa sellest kuidagi enam lahti.“

„Ja see on?“ päris Miina. „Ehk saan sind aidata.“

„Aitad küll!“

„Ja see on?“

„Ära mine laulma!“

Miina jäi mõtlema.

„Aga meie tahame jõuluks „Petlemm Efratat“ õppida!“

„Las nemad õppida!“

„Kes nemad?“

„N e m a d!“ hüüdis Joosep vihaselt, „n e m a d, need hunt-
sakad ja upsakad, need kübara- ja kalossimehed. Sina ei ole
nende salga lind. Sinagi lähed kergeks.“

Miina lõi punastuma.

„Ja mis sest siis on?“ küsis Miina pooliti kiusakalt, pooliti
naerdes.

„Ja sa ei saa sellest aru, mis ma räägin?“

„Ei!“ naeris Miina.

Joosep ohkas. Ta tundis eneses imelikku isu Miinat praegu
oma kaenlasse tõmmata, temaga kaugele, kaugele põgeneda,
sinna, kus kedagi teist peale nende ei ole, kus nad üsna kahe-
kesi võiksid elada. Ta silmad põlesid, ta keel hakkas kuivanud
sουλakke kinni. Ta ihkas Miinale midagi tähtsat ütelda, aga
Miina oli nii kiusakalt vastanud „ei“. Joosep oleks tahtnud,
et Miina oleks vaikinud, ei oleks midagi rääkinud. Miina kiu-
sakas „ei“ äratas ka Joosepis midagi samasugust. Tundus,
nagu sunniks tüdruk temalt välja ostma seda, mis nii iseenesest
oleks pidanud tulema. Külmalts ning karmilt andis ta neiule
käte ja ütles:

„Noh, siis jumalaga!“

Miina käsi vajus pikalt Joosepi pihku.

Joosepi kalkus kadus. Järsku hakkas ta üsna ilma enese
tahtmata, järele mõtlemata Miinal kaela ümbert kinni, pitsitas
teda nagu meeletu, otsis ta suu oma rinnalt üles ja andis neiule
mitu korda ägedalt suud.

Joosepi hing jäi kinni, ja hädavaevalt sai ta ütelda: „Seda see tähendab, mõistad, rumal!“

„Joosep, Joosep!“ sosistas Miina, „mis sa möllad, teised näevad!“, aga seda nõnda õrnalt, nõnda armsalt, et Joosep neiu kohe lahti laskis ja läks.

Miina seisis nagu naelutatult samal kohal. Kui kergeks oli korraga ta süda läinud, kui imehea oli tal! Nagu midagi uut, karastavat, pühamat oli selle suudlusega ta rindu surutud.

Ja kui ta sealt rohu-põlletäiega koju läks, sai ta täiesti aru, et tal nüüd asjata on laulma minna . . .

Aga „Petlemm Efrata“? . . .

5.

Järgmisel pühal jäi Miina koju. Tal oli sel nädalal enesega palju tegemist. Joosep ja Joosep — see nimi seisis neiu alata meeles.

Täna, mil ka isa oli kirikusse läinud, tahtis ta Joosepiga üksinda kodus olla . . . „Joosep,“ nõnda mõtles Miina, „tuleb täna nimelt siia!“ Joosepil oli midagi nagu ütlemata jäänud, ja Joosep oli ju nii selgesti soovitanud, et Miina mitte laulma ei peaks minema.

Mitme püha järel oli Miina jälle kord kodus. Aga tal näis täna igav olevat. Ta tundis, et ei ole ilus just nüüd koju jääda: ta nagu pakuks end Joosepile. Ei, seda ei tohtinud olla! Miina tundis häbi oma rumalusest.

Veel suuremaks läks ta halbust, kui õhtu kätte jõudis ja Joosep ometi ei tulnud.

„Mis rumal, et ma täna laulma ei läinud,“ mõtles ta. „Kui nüüd Joosep sellest kuuleb, et ma täna kodus olin, siis mõtleb ta, et ma teda ootan. Kui rumal ma olen!“ Peaaegu pisarad pidid Miinale palgele tulema.

Ka ema sai tütre rahutusest aru.

„Miks sa täna laulma ei läinud?“ küsis ta.

„Mul pole täna head häält!“

Õhtul aga küsis Miina emalt: „Kas Joosep ei käi meil enam sugugi?“

„Joosep ka midagi!“ vastas ema pahaselt. „Sest saadik kui sind kodu pole, ei näita Joosep ennast enam siin. Ja mida ta siit enam otsib, tal ju Kõre Hendriku tütar parem — rikkam!“ lisas ema otsa.

Miina läks näost punaseks.

„Kes seda räägib?“

„Ma kuulsin seda juba enne jaani, Kõre ema olevat ise rääkinud. Noh, mis neil viga: neil ju raha, ja Joosepile läheb seda üsna marjaks tarvis!“

„Soo, või Joosep on niisugune?“ vastas Miina ja jäi mõtlema. Tal oli enesest nüüd veel rohkem häbi. Ta tundis vihagi Joosepi vastu.

„Või sedasi narritakse mind!“ mõtles ta. „Kui mind enam igal pühal silma all ei ole, siis joostakse teistega ümber!“

Sääraste piinavate mõtetega tuli õhtu kätte, ja vana Mart jõudis koju.

„Soo, kas sa täna laulmas ei käinud?“ küsis vana Mart Miinat nähes.

„Kust sina seda tead?“ küsis ema.

„Jaa ne snaaju-s, ja wsjo snaaju-s!“¹⁾ vastas vana. „Terve kirikukõrts teab, et Saviaugu Miinat pole laulmas olnud; laul pole läinud ühtigi, Petlemm pole välja tulnud ühtigi, netu-s!“²⁾

„Kes seda rääkis?“ küsis Miina uudishimulikult.

„Va Risu Jants!“ seletas pisut purjus isa. „Ta oli nüüd kõrtsis ja ostis mulle nii ilusa sarka³⁾ head viina, et kas küll saab, laskis veel rasnajat⁴⁾ sekka panna ja ütles: „Tule, härra,

¹⁾ Mina nüüd ei tea, mina tean kõik. ²⁾ Ühtigi! ³⁾ Pitsi. ⁴⁾ Punast.

see tähendab haspadin¹⁾ Kodar siia ja joome kokku. Niisuguse mehega, kellel sihuke tütar nagu teil, võib isegi kuningas, snatsit sarr²⁾ kokku lüüa!“

Miina punastus üleni.

„Siis võttis ta mu oma vankri peale ja ajas niisugust mõistlikku juttu, et lase aga olla; ütles, et ilma Miinata on köstrikoor mokas. Siis rääkis ta veel, köster ütelnud, et tuleval suvel peetavat Tartus üks suur rallam või pidu. Ma ei tea, kas riius või mispärast, satsem, ne snaajem³⁾. Aga säh, totska⁴⁾, siin on sulle üks kiri, peab köstri käest olema, Sitaj, sto napisana⁵⁾!“

Väriseva käega võttis Miina kirja ja tahtis kambrisse lugema minna.

„Pastoi tevka!“⁶⁾ hüüdis vaha, „tut naada sitat. Jaa katsuu usnat, sto tevka napissali! Tut sitai.“⁷⁾

Miina vaatas aadressi: „Neiu Miina Kodarale, Saviaugul.“

Kaua otsis ta kohta, kust kirja lahti rebida. Isa-ema olid üsna lähedale tulnud. Ta oli näinud, kuidas köster kord kirikbärra käest saadud tähe lahti oli võtnud; nõnda tegi nüüd temagi: lõi kirjaga vastu käeselga, nii et sisemine paber teise otsa vajus, ja ettevaalikult noppis ta siis teise ääre tükkhaval maha, kuni avanes ümbrik, kust kiri välja tõmmati. Kõik see vaga talitus ajas isal ootamisisu ära:

„Nu, sitai paskareje!“⁸⁾ käskis ta kõrvalt.

Miina luges:

„Austatud neiu Kodar! Ärge jääge tuleval pühäl tulemata! Meie ei või oma suurt ettevõtet pooleli jätta. Ma olen Taara linnast kuulda saanud, et tuleval suvel tahavad eestlased 75-aastase vabaduse mälestuseks laulupidu toime

¹⁾ Isand. ²⁾ Tähendab tsaar. ³⁾ Mispärest, seda me ei tea. ⁴⁾ Tütar. ⁵⁾ Loe, mis on kirjutatud. ⁶⁾ Pea, tüdruk! ⁷⁾ Siin tuleb lugeda, ma tahan teada saada, mis nad tüdrukule on kirjutanud! Loe siin! ⁸⁾ Noh, loe ruttu!

panna; siis ei taha meie ka viimased eestlased olla, vaid püüame näidata, et Karulabas elavad noored inimesed, kel valitsevad isamaa ja armastus südames. Tulge tuleval püha-päeval, peame aru!

Teie alandlik

G. Kopf.“

„Kes on alandlik?“ päris vana Mart.

Miina läks kõrvuni punaseks ja näitas isale näpuga viimast sõna. Vana väärutas pead.

Ema oli käed kõhu peale risti pannud ja vaatas õrnalt tütar Miinat nagu „Sixtuse madonnat“.

„Vaata närakaid,“ urises vana, „kui neile inimest tarvis läheb, küll oskavad siis kassi moodu küüru teha ja lipitseda!“

Köstri kirjutusest oli tal aga siiski hea meel.

„Küll tulen minagi kord teie rallamit vaatama!“ urises ta habemesse; „ma tahan õige näha, mis pagana rallamipidu neil seal naha vahel kiheleb.“

Miina oli ülirõõmus.

Köstri kiri oli ta pahad mõtted laiali viinud, ja ikka ja ikka tärkasid ta mõttekujutusse köstri laulukoor, tuba, orel, lauljad. Asemelegi heites arutas ta kaua, kuidas kõik see võiks olla.

Selgesti seisis ta silmis kõrge, lageda otsaesisega köster, kelle nägu rõõmsalt naeratas. Miinale oli see endistest tähelepanekutest meelde jäänud. Köster naeratas aga alati, kui lauljad oma kohust hästi täitsid, kätteõpitud palasid rõõmsalt ja hooga ette kandsid. Iseäranis heas tujus oli köster siis, kui lauljad ilmlikke laule palusid võtta. Köster võttis palve kuulda ja juba kõlasidki „Metsas seisis maasikas“, „Jõua ju kaugelta“, kus Miina soolot laulis, ja „Ei taeva alla, ei ilmamaalla“, kus lauljad nii igatsevalt üksteise otsa vaatasid. Mis õrnalt pilgutas siis kärneriabi Juulile, kui koor lõõritas: „Kui minu kallis armuke-ee, kui minu kallis armuke-e!“ Ja Jaan! Ka Jaan oli siis Miina otsa nii paljuütlevalt vaadanud.

Korraga seisis Miina silme ees Joosepi kuju. Neiu süda kohkus. Ta tundis enese huultel Joosepi suudlust, mis seal põles... ja selle sekka tekkis Jaani vaade... „kui minu kallis armuke-e!“... „Ma rumal,“ mõtles Miina, „Joosepi pärast ei läinud ma laulma! Ta narrib mind. Tema käib Kõrel — ja mina? Mina ootan teda siin! Küll on aga inimene ka rumal!“

Miinale tärkas üliuus ning üllatav mõte: „Aga missuguse näo teeks Jaan, kui minagi talle siis julgesti otsa vaataksin ning silmi maha ei lööks, kui ta minu otsa vaatab? Mis ta siis teeks?“

Miinal tõusis suur igatsus seda teha. „Oh, oleksin ma praegu laulmas, ma vaataksin talle otsekohe vastu; saab näha, kas lööb silmad maha?“

Ikka enam ja enam kaldusid neiu mõtted köstri laulukoori üleelamistesse, neisse tunnetesse, mis seal teda valdasid. See ärritas teda ja väsitas tema hinge, nii et uni kuidagi ei tahtnud tulla, mis viimaks koguni piinlikuks muutus. Ta katsus end vägisi unele sundida, luges isegi „Issameie“ ära, aga rahustavat und ei tulnud.

Viimaks ometi, see võis juba hommikul olla, suikus neiu; aga kui ta ärkas, tõusid jälle need pildid ja vaevasid teda terve nädala. Jaan ja Joosep... Jaani vaade ja Joosepi suudlus... need ei andnud talle rahu. Ja kui pühapäev kätte oli jõudnud, läks Miina laulma, otsusega: „Täna vaatan ma just nimelt Jaani otsa, kui ta jälle mind peaks silmama.“

Seda mõtet kandis ta terve tee, kui ta köstrimaja poole sammus.

Vastutulijad segasid aga neiu, veel enam aga Joosep, kes üsna ootamata Miina ees seisis ja juba eemalt hüüdis: „Tere ka, Miina-preili! Või haridusetee jälle jalge all!“

Miina kohkus, punastus. Kõige vähem oli ta Joosepit enese ees uskunud näha. Nagu ootamata puhkas neiu käsi korraga Joosepi tugevas peos. Kui imelikult rahustav ja julgustav oli

see! Miinale tundus, et ta selle käepigistuse pärast kümme pühapäeva kodus oleks võinud oodata; üsna asjata ihaldas ta Jaani silmi vaadata.

„Mis haridusetee?“ päris Miina naeratades.

Joosepi nägu läks kibedaks ning pilgates küsis ta:

„Kas Petlemm läheb juba?“

„Ikka ka!“

„Ja nüüd hakkate „Messiaga“ peale?“

„Mis „Messiaga?““ küsis Miina järsku ning pahaselt.

„Eks sa küsi n e n d e käest järele!“ vastas Joosep pilkava naeratusega.

Miina vaikus . . . vihaselt. Ta tundis, et Joosep teda pilkas, teda, kellele ta nii ligidal pidi seisma, keda Joosep suudles. Miina käsi tõusis suu juurde, nagu pühiks ta sealt selle suudluse maha, nagu tahaks ta suu avada, et vastata, aga sõna ei tulnud üle keele.

„Sa lähed ikka?“ küsis Joosep — ja ootas.

Miina pidi ütleva: „Kui sa enam meile ei tule,“ aga see oleks kõlanud, nagu kutsuks ta noormeest enda poole, ja kaheldes küsis ta: „Mis pean ma siis tegema?“

Oleks nüüd Joosep Miina käest kinni hakanud ning ütelnud: „Miina, lähme tagasi!“, siis oleks Miina tagasi pöördunud, Joosepile salajuttu rääkinud oma võitlusest nädala jooksul; aga Joosepile paistis Miina küsimus asjatu, ülearune olevat ja nagu nõu andes vastas ta:

„Noh, siis laske aga „Messiat!“ — pöördus ümber ja läks.

Miina seisatas pisut. Jalust käis tal nõksatus läbi; tundus kuskil midagi peenikest, peenikest rebenevat, mis kogu kehast läbi tuksatas kuni jalgadeni. Tal hakkas kahju enesest ja siis kaugenevast noormehesest, ta pidi Joosepile järele minema, aga kui ta selle uhket käiku märkas, nagu ei oleks midagi sündinud, ja et Joosep kordagi tagasi ei vaadanud, siis tärkas Miinas endine viha; ka tema pöördus ümber ja läks.

Ühes sellega tundis Miina, kuidas kõik ta hingepiin oli kadunud, ja ainult põlastades võis ta imestuda selle uhke, iseenast täis poisi üle, kes heaks arvas neiu, keda ta armastas, arusaamata sõnadega pilgata.

Kõstrimajja jõudis Miina heas tujus.

„Aa,“ hüüdis kõster Miinat nähes, „neiu Kodar!“ Kõstril oli Miina tulekust väga hea meel.

Teised tüdrukud sosistasid Miinale naerdes: „Poisid olid mineval pühapäeval üsna totrad!“

Miina naeratas ja punastus.

Laulu vaheajal andis kõster teada, et tuleval suvel peetavat Tartus suur laulupidu priiuse mälestuseks, ja arvas, et Karulaba lauljad niisama kui muu eesti rahvas, kes suurel hulgal sinna rändab, mitte vähem eestlased ei ole ja peost peavad osa võtma.

See oli ka lauljate ühine otsus.

„Kui nii,“ vastas kõster, „siis peame aga tublisti laulma hakama ja ka ilmlikke laule harjutusele võtma.“

Lauljaile oli see meelt mööda, ja juba kõlasidki „Jõua ju kaugelta“ ja „Maasikas nii ilus“.

Laulupeost osavõtmise otsusega tuli lauljaisse uus hoog. Kõik püüdsid näidata, et nemadki võivad midagi; lauludesse pandi elu ja hinge. „Oh sa magus maasikas!“ kõlas koguni südamlikumalt ja poisid oskasid nüüd hoopis tähendusrikkamalt neiusid armsate vaadete ga nõi eluda.

Miina vastas laulis Jaan... „Oh sa magus maasikas!“... Miina vaatas... Jaan silmas üle noodi ääre neiu... Noormehe ilme avaldas rõõmu, vaade säras... Miina ei sulgenud silmi, vaid vaatas julgelt Jaani otsa, kuna ta huultelt „maasikas nii ilus“ Jaani poole liugles, kelle nägu elurõõmust õitses.

Ometi ei jõudnud Miina Jaani vaadet lõplikult välja kannatada: ta painutas pead ja laskis vaate alla, nagu omal ajal noormees Adam, kes enese alasti tundis olevat.

Teadmatult kerkis Miina meelde Joosep. Joosepi vaade oleks Miina meelest nagu ilusam olnud, Jaani oma aga läikis liiga ja oleks nagu lakikorruga kaetud olnud.

Köster lõpetas taktilöömise.

„Tubli, tubli!“ julgustas ta. „Nõnda, nõnda, noored inimesed! See on aus, see on ilus Jumala ja inimeste ees.“

Miinale paistis, nagu oleksid need sõnad tema kohta öeldud. Ta punastus jällegi, ja et teiste tähelepanu mitte enese peale pöörata, küsis ta köstri käest süütult:

„Köstrihärja, mis tähendab „Messiat“ laulma?“

Köster jäi tõsiseks, nagu mõtleks ta järele, küsis aga siis: „Kust teie selle nime saite?“

„Keegi tuli mulle teel vastu ja küsis, kas me ei hakka juba „Messiat“ laulma,“ vastas Miina.

„Aa,“ vastas köster, „„Messias“ on suur laululugu, suure meistri töö. Aga kes võis see olla, kes teilt seda päris?“ küsis köster uuesti.

„Annuse Joosep!“ vastas Miina otsekoheselt.

Köstri nägu läks valgeks.

„No — no — noo!“ hüüdis köster vihas, „või Annuse poiss!? See ninatark! Nina püsti, vaata, et pilvi ei löhu,“ ja köster tõstis ning kergitas oma nina. „Ise ei oska õieti oma nina puhtaks pühkida, aga tema ka: „Messiat, Messiat“ laulma! Tattnina niisugune! Silmaring enesel nagu minu peopesa!“ Köster näitas kõigile oma väikest peopesa: „Vaadake, niisugune, niisugune!“

„Oi, Annuse Joosep loeb ju ajalehti!“ sähvas keegi poistest.

„Niisugune, niisugune loeb ajalehti?! Las loeb, aga kas ta ka millestki aru saab? Loeb, loeb,“ ajas köster üksisõnu edasi, „aga lugemiseks on mõistust vaja. Niisugune loeb üht, loeb teist, see mõistusenatuke läheb sassi ja siis sonib ning songib siit ja sealt. Need on need kõige kahjulikumad seltskonna liikmed. Need ka mõned eestlased! Igal pool oma ninaga

sekka sorimas ja rikkumas. Niisugused tottrad, rumalad talumatsid!“

Lauljad ei taibanud, miks köstri-isand nii vihaseks pidi minema, ja nagu teise vaigistuseks ütles kärneri-poiss: „Egas Annuse Joosep polegi eestlane, tema ema ju lätlane, mõisa endise karjamehe, va Läti Kustase tütar.“

„Ah soo!“ irvitas köster edasi. „Seda ma arvasin: lätikops! Ise ei mõista veel midagi, aga narrida . . . , ooo, selleks on suu põigiti nina all! Eht lätlane, päris lätlane! Eesti-saksa veri — olgu, mis ta veel on, aga eesti-läti veri, see segu ei kõlba kuhugi!“

Poisid pistsid naerma, tüdrukud sosistasid üksteisele midagi kõrva sisse, mida Miina väga hästi arvas teadvat, ja niipalju kui ta oma tundeid katsuski tagasi hoida, pidi ta silmad tahtmata maha lööma, — see oli ju tema Joosep, keda köster ta ema vere pärast nii hirmsasti tõrvas.

„Aga oodake, oodake,“ arutas köster edasi, „ma lähen ja toon „Messia“ noodid ära; siis näete alles, kui raske asi see „Messias“ on ja missugust rumalust see inimene võib rääkida, kes soovitab meile seda laulu laulda.“

Köster kadus enda poole; minekul lahkus ta viha ja vaikne kartus tõusis ta südamesse: „Tea, kas see oligi hea, et ma teist nõnda siunasin, — ajab viimaks kohtusse!“ Siingi lohutas ta end sellega, et oli saanud näidata eestlaste tõsiseid vaenlasi.

„Miina, see oli ju sinu Joosep!“ ütles keegi neiudest.

Miina punastus üleni.

„Kuidas minu?“ küsis Miina ja vaatas Jaanile silmi. Ta ei saanud isegi aru, miks ta just Jaani otsa oli vaadanud. See tuli nagu iseenesest.

„Sinu jagu jah!“ pistis kärneri Juuli.

„Ennemini võib ta sinu jagu olla kui minu!“ kinnitas Miina.

Juuli tahtis veel midagi vastata, aga köster tuli tagasi ja hakkas „Messiat“ ette kandma ning seletama, missuguseid „par-

tiisid“ siin ja seal mõnel häälel tuleb ära õppida, rõhutas kiites mõne koha ilu vaimustatult ja ärritatult.

Lauljad asusid köstri selja taha oreli ümber hunnikusse, sest igauks tahtis „Messiat“ oma silmaga näha; pealegi pakkus see poistele head juhust tüdrukuid muljuda, mida need hea meelega lasksid sündida, sest köster seletas ju „Messiat“. Mida rohkem aga köster mängis ning seletas, seda tihedamaks läks kuulajate kogu tema selja taga ja õhk köstri ning oreli vahel muutus lämmatavaks.

Miina seisis just köstri taga ja pidi kahe käega vastu oreli pinki toetuma, — muidu oleksid kuulajad ta köstri peale litsunud.

Enam aga kui mängu ning seletuse kuulamisega oli Miinal tegu köstri jutuga Joosepist.

Ta oli enese peale pahane, et oli hakanud Joosepist rääkima ja „Messiat“ küsima; aga peagi vabandas ta end ja mõtles: „Mõni asi! Mis häbi mul sest on!“ „Va lätlane!“ tulid Miinale köstri sõnad meelde, „pealegi ütlesin ma Juulile kindlalt, et ta minu jagu ei ole.“

Teda huvitas vaadata, mida teeb Juuli, ja pööras pea kõrvale. Juulit surus kärneripoisi raske keha vastu oreli nurka, kusjuures poiss oma pea kummargile üle Juuli õla ulatas. Miina vaatas teisele poole. Seal seisis Kalatoa Ella, keda kiriku all elav kingsepp, oma rinnaga neiu õla vastu surudes, „Messiale“ ligemale vajutas. Miina mõistis, miks köstri mängust nii suurt huvi tunti.

Ka enese selja taga märkas ta rõhku ja vajutust. Selgesti tundus, kuidas keegi oma jala nagu kogemata tema oma vastu litsus, kuna õlga vajutas kellegi käsi, kusjuures põial põske kõrva äärest puudutas.

Esiti ei tihanud ta seda vaadata, aga kui põial ikka julgemalt palet puudutas ja jalg jalga vajutas, siis pöördus Miina pea selja taha.

Seal seisis Jaan, kes häbelikult vabandades ja pooliti naerdes küsis:

„Kas on halb seista, Miina?“

Ka Miina naeratas ja vastas:

„Ei ole!“

6.

Suvi kadus; sügis ligines ja tuli oma suure kunsti ning osavusega: tõi vihmad ning porid ja muutis teed hiilgavaiks porijõgedeks, mis liigeldi-loogeldi mööda armast Eestimaad vaevlesid. Inimesed ootasid lund, mis sillutaks teed ja kergendaks läbipääsemist.

See raskendas ka köstri lauljate kokkusaamist. Iseäranis tüütavaks läks asi neiudele, kellel ülikingi ega tarvilikke riideid külluses ei olnud, et neid poriga määrida.

Siiski käidi hoolega koos. Põhjusi oli palju.

Kõigepealt ergutasid lauljaid hoolsale kooskäimisele teadmine, et nad isamaalikku ning hariduslikku tööd teevad, ja autunne jõuluõhtul kirikus hästi laulda.

Köster omalt poolt aitas ning julgustas kõrvalt: lubas inimestele, kes lauljaist rumalaid jutte ajavad, nagu käiksid nad mõnel muul põhjusel kui Issanda kiituseks koos, silmad pähe ajada ja siitnurga laugudelt surmaune jäädavalt pühkida. Selle tõttu edenes ka laul märgatavalt. „Petlemm Efrata“ oli juba lõpupoolel ja ilmlikest laulest hulk kätte õpitud. Viimaseid armastasid lauljad iseäranis hea meelega: need andsid võimalusi tundeid avaldada, millega nad juba väga harjunud olid. Ja see oli nii hea ning kena.

Miinale valmistas see viimaks tuska, kui Jaan teda laulu tuttavail kohil oma vaatega ei nõelunud. Ja miks pidi Miina Jaani vaateist halba tundma?!

Jaan oli ju kõige enam lugupeetud poiss üle terve koori!

Kes oli see, kes alati juttu vestis ja head tuju kooris alal hoidis; kes oli see, kes neiudele rikkalikult kompekke jagas; kes oskas kõige paremaid sõnu kõnelda? — kes? See oli Jaan. Jaani oskasid kõik neiud hinnata, teda ootasid kõik igat-susega.

Ja miks pidi nüüd Miina, vana soldati tütar, teda põlgama? Põlgama Jaani, seda pikka, saleda kehaga noormeest, mustade juustega ja väikese ninahabemega, mis roosakate õitsvate pa-lettega nii hästi kokku sulas?!

Ainuke, mis Miinale Jaanis ei meeldinud, olid tema pisut läikivad, nagu lakikorruga võitnud silmad, mis tundusid huku-tavad, kiusavad; aga samasugused olid kord ka Joosepil olnud; siis, kui ta Miinat nii kirglikult oli suudelnud...

Rahvasuus käis köstri koori kohta just mitte kõige parem jutt ringi: lauljail olevat enam tegu üksteisega kui lau-luga!

Ka vana Mart Kodar oli seda kuulnud.

„Kuule, totska ¹⁾“, rääkis ühel sügisesel pühapäevaõhtul Mart tütrele, „ma olen kuulnud, et köster anda teile seal väga palju riiust. Kui see „Petlemm“ lõpeb, siis jääd koju; tooma, panimajess ²⁾! Küll ma tulen kuulama, mida te seal laulate.“

Ja ühel sügispäeval, kui köster paar laulu oli laulnud, avanes tõesti uks ja vana Kodar astus soldatisinelis, raudkepp käes, tupp, teretas alandlikult: „Straavia selajem!“ ³⁾ ja kummar-dus sügavalt. Ta näis purjus olevat.

Köster astus aupaklikult vastu ning ütles: „Tere jumalime, härra Kodar! Väga hea, et korra ka meie laulu tulite kuula-ma. Rõõmustab väga. Ehk katsute ka kaasa laulda? Vist on teil niisama ilus hääl nagu neiu Miinal!“

„Rat staratsa, vaassi vissakalagaroodi! Mõi uss lisskom tar!

¹⁾ Tütar. ²⁾ Koju, mõistad! ³⁾ Soovime tervist.

Vatsat pät let perelusila vo vreemä imperaatori Nikolaaja!
Uss ne moosem, sill netuti!“¹⁾

Poisid pahvatasid naerma; tüdrukud pistsid ninad irvitades kokku; Miina õhetas nagu palava ahju paistel.

Köster vaigistas lauljaid tasase sosinaga: „S-s!“

„Olge siis nõnda hea ja kuulake!“ palus köster ja näitas vanale pinki.

Vana Mart istus; pani mütsi kõrvale ja kuulas, lõuga vastu raudkeppi toetades.

Köster laskis laulda mõned koraalid ja küsis siis: „Noh, kuidas on?“

„Krassiiva, krassiiva! Sto i skasat, vassi vissakalagaroodi, krassiiva!“²⁾

Nüüd võttis köster juba peaaegu kätteõpitud „Petlemm Efrata“ ja mängis ise oreliga kaasa. Vana kuulas, kuulas ja tõusis sellel kohal püsti, kus laul lõpus õige kõrgesse läheb.

„Noh, kuidas on?“ päris köster naeratades ja enesetundlikult püstiseisva sõjamehe käest.

„Uss polna krassiiva, vassi vissakalagaroodi!“³⁾ vastas vaipmustatud vana.

„Kas keelate veel oma tütart laulmas käimast?“ küsis köster võidurõõmsalt.

Mart mõtles.

„Vaadake, see on juba teine asi!“ vastas Mart. „Üsna kena asi, kui noored inimesed sedasi laulavad, aga ehk lähevad sassi, putajutsä?“⁴⁾

Poisid irvitasid tasakesi.

„Eks igaüks pidagu oma kinni!“ naeris mõisa kärneripoiss ja vaatas Juuli otsa.

¹⁾ Rõõm püüda, teie kõrgus! Meie oleme väga vana. 25. a. teenisin keiser Nikolai ajal. Ei jaksa enam, ei ole jõudu! ²⁾ Ilus, ilus! Pole midagi ütelda, teie kõrgus, ilus! ³⁾ On ju väga ilus, teie kõrgus! ⁴⁾ Lähevad sassi.

Mardi nägu läks põlastavalt naerule.

„See on õige!“ võttis köster sõna, „igauks pidagu aga oma kinni! Laul ei takista kedagi, ja tõsine armastus ei lase end pöörata!“

„Ei lase end pöörata?“ küsis Mart köstri sõnu korrates. „See, kes ütleb, et armastus ei lase end pöörata, valetab,“ rääkis Mart otsekoheselt. „Noorte inimeste südamed on nagu vee-
ojakesed kevadisel lumesulamise ajal.“

Vana näitas kepiga põranda peale:

„Tõmba talle tee siit, vesi jookseb siit; tõmba aga siit“ — ta vedas keppi teisest kohast — „ja vesi jookseb siit niisama hea meelega. Veel on see ükstapuhas, kust ta jookseb või mis-
sugune on tee!“

„Aga miks siis sealt tõmbad?“ küsis üks lauljatüdruk, kel-
lele Mardi jutt nalja pakkus.

Vana jäi mõtlema. „Aga juhtub sedasi!“ vastas ta.

„Siis on juhtumine süüdi!“ arvas mõisa kärneripoiss.

„Juhtumine?“ sõnas Mart. „Juhtumisi on ikka, aga ega's need inimese pärast pole tehtud. Inimene teeb ise juhtumisi.“

„See on õige!“ kinnitas köster vaimustusega, „vana, sul on õigus. Inimesed ei tohi tuulelipud olla; aga sellega te eksite, kui arvate, et armastus on muutuv. Ma arvan, et teie armastate oma abikaasat ikka endise armastusega.“

„Mistarvis on inimesel mõistus?“ küsis vana tõsiselt, põlates. „Mõistus on ju see, mis mind midagi paha ei lase mõtelda! Vot kak ¹⁾!“

„Teie olete mõttetark, filosoof, vana,“ imetses köster.

„Jumal on mõttetark,“ vastas soldat kibedalt. „Vaadake, mis katekismuses seisab.“ Ta lugesi selgelt ja iga sõna rõhutades: „Mina usun, et Jumal minu ja kõik loomad on loonud, mulle ihu, hinge, silmad, kõrvad ja kõik liikmed,

¹⁾ Eks ole nii!

mõistuse ja kõik meeled on andnud. Vaadake, sedasi ütleb kiri!“

Vanamehe imelik arutamine mõjus kõigisse. Ka köster nägi, et siin on tegemist enam kui lihtsa vana soldatiga. Ta katsus jutu teisale viia ning küsis:

„Vana, aus Kodar, aga mida arvate teie sellest, kui läheme tuleval suvel Tartusse suurele laulupeole, mis peetakse priiuse mälestuseks? Kas lubate sinna ka oma Miinat minna?“

Vana soldat mõtles pisut, siis küsis ta järsku:

„Miks teie just seal laulate?“

„Sinna tulevad paljud igast Eestimaa nurgast kokku ja siis lauldakse seal Jumala ja keisri auks!“ vastas köster vaimustatult.

„Miks teie seal laulate?“ küsis Kodar uuesti, „laulge kodus! Kas Jumal teid kodus ei kuule?“

Pilkav naer valdas lauljaid. Köster tundis enese puudutatud olevat. Vana ajas enese uhkelt sirgu.

„Jumal on igal pool,“ vastas köster, „aga seda teeb meie rahvas heast meelest Jumala vastu.“

Kodar hakkas uuesti naerma: „Ja teie ei tea sugugi, kas Jumal seda tahab! Teie arvate asja enda peast välja, ja Jumal kohe süüdlane; teie lööte rallamit, aga Jumal kuulaku pealt ja arvaku seda enesele veel suureks auks!“

Vana itsitas magusalt. Ka lauljad kisti kaasa.

„Mitte nõnda, mitte nõnda!“ noomis köster, kellel piinlik oli säherdust juttu kuulda. „Laulmises ei ole midagi jumalavastast. Aga pea-asi, meie tahame oma keisrit kiita, kes meile priiuse kinkis...“

„Siis minge!“ ütles vana vaimustusega. „Aga Miina,“ pööras ta tütre poole, kes häbi pärast ei teadnud, kuhu vaadata, „sina laula nüüd ikka ühes, aga sinna sa nendega küll ei lähe, — neid seal siis koos isegi juba küllalt!“

„Kas teie tahate Miina sellest ilusast sõidust ilma jätta?“ küsis köster.

„Mõtelge ometi, missugune lõbus sõit!“ aitas Risu kõrtsi Jaan kõrvalt. „See lõbu on enam väärt kui 10 eluaastat.“

Vana soldati kulm läks kortsu.

„Mis jutud need on,“ küsis ta järsku, „Issanda kiituseks — ja lõbus reis? Siit ei saa minu vana pea enam aru kätte; ma arvan, siin saab Issand vähem kui inimesed. Ma näen, teil on midagi muud hinge taga kui Issand ja keiser!“

Kodara vastik kõne mõjus rõhuvalt. Isegi köster ei teadnud, mida vastata. Sääraseid mehi oli ta vähe näinud. Ta katsus juttu mujale juhtida.

„Vaadake, aus Kodar,“ seletas köster, „vaadake, asi on nii: sääraseid laulupidusid peavad kõik muudki rahvad, ja meie ei tohi maha jääda.“

Mardi näo üle käis jälle naerumuie, nüüd aga põlgustavaldav.

„Kuulge, lapsed,“ rääkis ta siis, „mina olen maailmas palju näinud. Kas te teate, kumb lõpeb ennemini, kas suur või pisuke inimene, kui tal paised peal on?“ Ta ootas vastust, et aga keegi ei vastanud, ütles ta ise: „Pisuke!“

„Vaadake linnuperet: Pisuke pere lõpeb haiguse kätte kohe, kui pojad mädanevad, aga suur saab jagu. Aga teie,“ näitas ta poiste peale, „teie olete noored ja rumalad, ega teie saa aru!“

Ta hääl läks kurvaks: „Ütelge mulle: mis paha eest peab noor inimene ennast kõige enam hoidma?“

Ta vaatas tõsiselt ning kurjalt poiste otsa, kes ei teadnud, mida vastata.

„Vaadake, ega teie tea, i otsen sall,“¹⁾ rääkis ta edasi. „Teie olete noored ja ei loe ka midagi. Kas te olete Kalevipojast kuulnud? Mis kaotas Kalevipoeg, kui ta ilusat reisu läks tegema? — Isade tarkuse! Ja sellepärast laulge kas Tartus või taga Tartu Saksamaal, teie töö ja tegu on kõik tuulest!“

1) Ja väga kahju.

Siis pöördus ta tütre poole ning ütles suures ärrituses: „Ja sina, Miina, sinul ei ole vaja isa pärast kedagi häbeneda! Ja kui ma sinust midagi halba kuulen, siis . . . selle raudkepigaga . . .“

„Ärge kurjaks minge!“ palus köster.

„Mis sa teed ära! Sina kasvata nagu kana oma poega ja näe siis, kuidas inimene maha visatakse, nii sa sto, nii pro sto!¹⁾ Küll mina tean!“ Ta hakkas minema: „Ja siis jumalaga, prastsaite, vasse vissakalagaroodi!“²⁾

„Jumalaga, jumalaga, vana Kodar,“ ütles köster minejale kätt andes.

Vana urises enesele midagi habemesse ja läks minema.

7.

Ilm hakkas juba pimenema, kui vana Kodar köstrimajast koju läks. Ehk köstril siinamaale küll iialgi moeks polnud lauljaid pimedani kinni pidada, venis laulmine täna ometi nõnda pikale, et kui noored inimesed minema said, oli sügisene õhtu oma uduse pimedusega kätte jõudnud.

Miina oli esimene, kes peale hakkas käima, et laulmine lõpetataks, sest tema ei saavat enam kuidagi koju.

Miina nõusse heitsid ka teised.

Jaan trööstis neiusid ja lubas nad kõik oma tākuga koju sõidutada.

Köster laskis lauljad minna, käskis aga poisse tüdrukute eest hoolt kanda.

Jaan võttis ka tõesti kõik mõisa poole minevad neiud enese vankrile; Jaani tee läks ju mõisa juurest läbi. Miinal tuli veel versta kaks Jaaniga edasi sõita.

Suure koorma inimestega, nende lagina ning kisaga ronis

¹⁾ Üsna jumalamuidu. ²⁾ Jumalaga, teie kõrgus.

Jaani täkk Karulaba valgustajate esimese trobikonnaga läbi teepori, mõnel kohal seisma jäädes ning puristades.

Kirikukõrtsi juures pidas Jaan pisut kinni ja võttis neiu dele poest kompvekke.

Mõisas ronisid kõik maha, ka Miina. „Olge terved ühes sõitmast!“ hüüdis Jaan mahaastujate kära sekka.

„Miina, miks siis sina maha ronisid?“ küsis üks lauljaist.

„Ma lähen niisama edasi.“

„Ja enam peale ei tule?“ küsis Jaan.

„Miina kardab Joosepit!“ pilkas kärneri Juuli.

„Sa võid oma Joosepiga vait olla!“ pahandus Miina.

„Mis sa siis Jaanist häbened, eks mine peale, kui sa Joosepit ei kardad!“

„Jaan sööb Miina ära!“ naeris teine.

„Ära sa peale mine!“ pilkas kärner.

„Nüüd on teil kont suus närida!“ hurjutas Jaan. „Olge head, Miina, tulge peale!“ kutsus ta neiu; „kuhu te pimedas ronite!“ ja pakkus kätt.

„Ära mine!“ irvitas kärner oma trobikonnaga kaugemale minnes.

„Miina on uhke, Miina tahab palumist!“ hüüdis mõisa Juuli.

Natuke aega võitles Miina enesega. Viimased sõnad käisid tal südamest läbi.

Jaan ulatas niuile käe, ja Miina oligi vankril.

Seda minutit olid teised just oodanud. „Miina, ära aga enast kompvekkidest lõhki söö!“ hüüdis keegi veel tagasi.

„Ena, Tahmamiku neitsil ka hing sees!“ naeris Jaan Miina eest seistes ja andis hobusele pihta. Miina ei vastanud midagi. Tal oli nii imelik, nii külm, ja ometi tundis ta selgesti, kuidas palged hõõgusid.

Pikkamisi sammus hobune edasi, aga Miina oleks tahtnud, et ta ruttaks, ülejala nelja jookseks, et ta juba kodus oleks. Ta kartis.

„Ah jah,“ ütles korraga Jaan, „olge head, siin on veel kompvekke, ehk soovite?“

„Ei ma taha ühtigi!“ vastas Miina õige tasa.

„Teie põlgate, et teised kuulsid?“

Miina vaikis.

„Võtke, võtke ikka!“ julgustas Jaan.

Miina võttis.

Aga kohe suhu pistes tundis ta, et need mitte endised lihtsad suhkrukompvekid ei olnud, vaid šokolaadist. Miina nägu hakkas veel enam õhetama: see oli talle nii võõrastav.

„Need polegi kompvekid!“

„Kas teie neid ei taha? Seda ma ei teadnudki,“ vabandas Jaan.

Miina ei lausunud midagi. Hobune käis ikka sammu.

„Küll on porine!“ alustas Jaan, et piinlikku vaikust lõpetada.

„On küll.“

„Ja kuidas oleksite teie läbi saanud?“ küsis Jaan nagu sõnu otsides.

„Ei tea.“

„Niisugusel korral ei saa jalgsi muidu läbi, kui olgu aga suured kalossid otsas.“

„Jah, aga kust neid saada?“ küsis Miina.

„See on kena,“ arvas Jaan, „et neil, kellel vaja läheks, neid ei ole, aga neil, kellel nad on, on nad enam uhkuseks kui tarvituseks. Praegu läheks teie häälele, teie iludusele just häid sooje jalanõusid ning riideid tarvis.“ Ta jäi pisut mõtlema ja küsis siis: „Aga kas õde või õemees ei võiks teile saata?“

„Oh, kust nemad saavad; endil kari lapsi! Nüüd alles saanud õemees Tallinnas konduktoriks või abiks; pisuke palk, kust võtta? Vaata ainult, kuidas aga süüa saab.“

„Aga kas teate, neiu Kodar,“ sõnas Jaan pisukese mõtlemise järele, „hakake laulu õppima, minge linna — ja teie käsi käib väga hästi!“

Miina hakkas suure häälega naerma.

„Ärge naerge ühtigi,“ vastas Jaan, „kui ma isaga taga Viljandi olin, läks sealtpoolt keegi talutüdruk ma ei tea kas Tartu või Peterburisse, ja nüüd olevat suur kuulus laulja. Ma ise nägin, polegi na ilus, aga käib siidis ja sametis.“

Miina ohkas.

„Teie ajate nalja!“ vastas ta.

„Ma ise olen näinud,“ kinnitas Jaan, „ja vaat, kui me Tartu laulma läheme, võib olla, ehk saame teda seal veel näha. Küll te näete!“

„Kes mind sinna laseb?“ küsis Miina.

„Küll köster selle eest muretseb! Köster hakkab jälle sõjast rääkima, küll isa siis laseb! Ja kas teate, neiu Miina?“ ta pidas vähe vahet, „mina olen lauljate seast kõige jõukam, mina võtan teid omal kulul kaasa!“

„Siis ma ei tule!“ vastas Miina julgelt.

„Olete teie ikka kena!“ noomis Jaan. „Teie arvate, et tema teid maha jätab. Las jätab! Kas nüüdsel ajal on poiste puudust! Teie võite veel paremaid saada ja rikkamaid! Ja ega tema (Jaan rääkis ikka „tema“) just tüdrukut ei tahagi; temal on raha vaja, — ega ta muidu Kõrel käi; aga et teie ilus olete, noh, siis jäi ta teie hõlma rippuma.“

Nõnda hea meelega, kui Miina ka Jaani otsa köstrimajas vahel vargsi oli vaadanud, mis tundus nagu keelatud puu viljast söömine, ometi tegid nüüd need sõnad talle valu. Pealegi ei tahtnud ta sugugi avalikult teada, et Joosep tema oma oli. Vähemalt ei oleks tohtinud Jaan seda nimetada. Miinale kipus paha meele pärast vesi silma. Ta ei vastanud midagi.

Hobune plartsutas edasi, sammu ja pikkamisi.

„Võtke veel kompvekki!“ pakkus Jaan.

„Ei!“

„Te olete vihane?“ küsis Jaan.

„Ei!“

„Siis sähke!“ ja Jaan pistis Miinale pihku terve pabertorbiku-täie kompvekke, mille aga Miina tagasi surus.

„Mis ma nõnda paljuga teen?“

„Eks sööge kodus!“

„Ei!“

„Võtke ometi, teie päris põlgate mind,“ Jaani hääl vabises ärritusest. „Kas olen ma teile midagi paha teinud? Ma hoiain teid nagu oma õde teiste naeru eest, ja teie ei võta minu käest seda pisukest asja vastu? Võtke ometi!“

Miina võttis ja ohkas.

Saviaugu oli käes.

Nagu oleks Miina piinast pääsenud, nõnda hüppas ta vankrilt maha.

„Olge terve!“ hüüdis ta ja andis Jaanile käe. Jaan aga ei lasknud Miina kätt nõnda hõlpsasti lahti.

„Sähke see pakike endale!“ ütles Jaan, neiule kompvekipaberit ulatades.

„Ah, jätke ometi järele, sööge ise!“ sosistas Miina. Jaan aga ei lasknud Miina kätt lahti. „Laske ometi lahti!“

„Võtke vastu!“

Aurav hobune puristas.

Jaan surus pabertorbiku Miinale pihku, andis hobusele pihta ja „head tervist“ hõisates ajas noormees hobuse sõitma: pakike jäi Miinale kätte.

Miina pidi kompvekid maha viskama, aga korraga tuli talle meelde, et Jaan võib siit homme mööda sõita ja need leida, ja see pahandaks teda väga.

Kodus olid isa-ema juba õhtust võtmas.

Vana Mart oli tulles kiriku all veel sees käinud, mõne pitsi pistnud ja oli praegu õige heas tujus.

„On aga sul ka hääl!“ ütles ta Miinale.

Miinal oli hea meel, aga veel parem selle üle, et kodus keegi pärima ei hakanud, kuidas ta koju oli saanud. Miinale andis

tänane päev palju mõtelda. Ja kui teised õhtul asemele heitsid, et väsinud ihu puhata lasta, harutas Miina kõiki neid juhtumeid, mis tema vaimu nii imelikult ergutasid. Selgesti seisis tal meeles, kuidas ta kõstri juurde läks ja oma jalgu tee peal hoidis, et need märjaks ei saaks, — mõjuks ju häälele. Siis kerkis talle järsku pilt silmi, kuidas Joosep talle kord vastu oli tulnud ja „Messiat“ pärinud, ja nagu kogemata, iseeneses, leidis ta enese kõstri orelil tagant ja Jaani käsi viibis tema õlal ning põial puudutas ta palet. Miina ohkas.

„Mis kena, mis imelik on inimese elu! Kui armas oli mulle Joosep ja kuidas olen ma temast pettunud!“

Miina sai pahaseks.

„Tüdruk peab nagu mängukann poiste käes olema, ja sul ei ole mitte julgust ühele või teisele ütelda: ma olen sinu või sina oled minu oma!“

Ta tundis kahju, et ta ei olnud poiss, kellena ta siis oleks võinud Joosepile näidata, mis tähendab õiget tütarlast nina-pidi vedada.

Ja Miinas tõusis suur kättemaksmis-isu. Korraga tulid talle Jaani sõnad meelde: „Hakake laulu õppima, minge linna — ja teie käsi käib väga hästi!“ Ja Miina silmade ees seisis need siidis ning sametis ja kalliskivides lauljannad oma suurte jaki suu-aukudega. „Ei tea, mis siis Joosep ütleks, kui mina nii suur lauljanna oleksin ja minulgi nii lahtised rinnad ja selg oleksid?“ arvas Miina, „ja ma ütleksin siis talle armastuses: Joosep!“ Aga sealsamas kõlasid Jaani sõnad ta kõrvu: „Kas nüüd-sel ajal on poiste puudust! Teie võite veel paremaid saada!“ Nagu tahtmata seisis korraga Miina vaimu ees Jaani pisuke ninahabe, Jaani ilus pale, millel õrn habeme-uit kõrva-äärsete juuste juurest pisut allapoole vajuks, umbes kõrvaalsete ots-teni, ja tuletasid Miinale neid armsaid pilke meelde, mille osaliseks sai Eevagi õuna peale vaadates. Salaja mõtles neiu: „Küll see võiks kena olla, kui Jaani õrn habe nõnda minu

palge vastu puutuks nagu kord tema põial!“ . . . Järsku hakkas ta värisema, isesugune hingeahastus valdas teda. Ennemalt ei olnud ta seda iialgi tundnud ja salaja hakkas ta „Meieisapalvet“ lugema, et oma kurje mõtteid eemale ajada.

Teisel hommikul tõusis neiu kange peavaluga üles.

8.

Porised päevad ja udused ilmad olid lõppenud. Meie maa igapäevane loodus hakkas enesele paremat pühadeülikonda valmistama, et jõule vastu võtta. Tuul pöördus põhja ja tõi Soome suurtest soodest meie maale külmataadi, kes ka ilmarätsepana looduse kallal hoolega ametisse hakkas: porid kadusid, teed võtsid enestele kindlama aluse, ja tihti võis hommi-kuti kuulda, kuidas maa põrus, kui sõitja vankril edasi ruttas. Peagi puistas külmataat ka esimesi lumehelbeid maha ja andis loodusele mõista, missuguse toreda kuue see võiks saada, kui ta täiesti külma hoolde anduks. Tihti tuli aga sula ja külmataat näitas paha meelega näppu, nagu tahaks ta ütelda: „Missugune üleannetu! Kuidas võib säärase musta, röpase näoga jõule vastu võtta!“ Ja nagu vihaga kattis ta sulaks läinud maapinna öösi paksu lumekorruga kinni. Pidi ju suurte pühade pärast ruttama!

Ka köstri lauljad ruttasid, ruttasid külmataadiga ühes. Nemad pidid jõule ilusa lauluga vastu võtma.

„Petlemm Efrata“ oli lauljail täiesti käes, ja isuga ootas köster jõuluõhtut. Ta mõistis, et oli midagi ära teinud, mille oli väärtus, ja hea meelega vaatas ta lauljate peale, kiitis neid, kus aga võis. Ka lauljad püüdsid ihust-hingest. Rõõmus meel paistis kõikide silmist, ja seda enam vaatasid armsad paarid teineteise otsa. Ka Miina vaatas Jaani ja Jaan Miinat. Neile

oli see üsna harjunud kombeks saanud. Siiski täitis Miinat salamure. Tihti, kui teised neiud seletasid, mis nad jõuluks enestele lasevad teha, missuguse seeliku, missuguse jaki, missuguste lintide ja lipsukestega, kuhu punast, kuhu sinist, kuhu valget paela või sametriba panna, või et mõni jakile valge kurguluse kurdudega laseb teha, siis ohkas alati Miina. Ta tundis, et ta selles asjas teistega kuidagi võistelda ei saa. See tegi tema meele haigeks, teiste vastu kadedaks. Mitu korda mõtles ta Tallinna kirjutada ja oma häda õele kaevata, aga ta teadis, et sealt midagi saada ei ole. Ja mida ligemale jõulud jõudsid, seda tusesemaks läks Miina: „Kuidas lähen ma nende uhkete tüdrukute sekka laulma oma vana kuue ja sits-rätikuga!“

Korraga pöördus kõik teisale.

Ühel päeval astus keegi võõras läbisõitja Saviangule sisse ja tõi sinna paki: ta saanud selle linnast ühelt Tallinna vooimehelt ühes kirjaga. Kiri seletas kõik: pakk oli Kodara väimehe poolt. Teda rõõmustas, et ta oli rohkemat teenistust saanud, ja tahtis nüüd oma äiapapat-mammat ja väikest Miinat pisukese jõuluringiga rõõmustada. Pakis peitus karbik sigareid, kohvi, suhkrut ja Miinale palituriie ülikonna jaoks ning karvased kalossid. Kirja lõpul palus väimees: „Ärge pahanuduge pisukese anni üle! Meile aga ärge nimetage sellest sõnagi, sest ma tegin seda peaaegu ilma naise teadmata. Ma kardan, ta hakkab nurisema, ütleb: lähed kergatsiks, saad pisut rohkem palka ja kohe maja laastama; omad lapsed jäävad paljaks! Ma väga palun! Pahem käsi ärgu teadku, mida teeb parem! Olen rõõmus, et mul on tubli naine.“

See väike kingitus väimehelt rõõmustas Saviangu rahvast enam kui kõstrit hea laul. Iseäranis rõõmus oli Miina. Kohe läks ta kiriku alla ja laskis seal õmbleja juures enesele uue palitu ning ülikonna jõuluks valmis teha, et kirikusse saada.

Ka vanal oli ühes emaga hea meel väimehest: „Maladets, nass sät!“¹⁾ urises Mart, „ne paveril bõ!“²⁾

Ja Miina? Nüüd ei tarvitsenud tal teiste ees häbeneneda: ka temal olid uued, ilusad linnariided.

„Hea õemees!“ mõtles ta eneses.

„Tütarlaps on ikka tütarlaps,“ naeris isa emale, „see pisuke riidehilp teeb talle nii head meelt!“ ja suitsetas väimehe kingitud sigarit.

„Isakene!“ hõiskas ema, „sina oled ikka nii imelik: ei tea, kuhu inimene paljalt saab minna! Ja veel linnariie! Kas sa ei tea, mis kanter kord oli ütelnud? Linnariie passida ikka paremini!“

Ja passiski. Ta passis ka nõnda, et kui Miina jõuluõhtul enne kirikuteenistuse algust kõstrimajja lauluharjutusele läks, siis teised üsna kiljatasid, kui Miina uue palitu seljast võttis ning uues linnariidest ülikonnas nende ees seisis ja karvaseid kalosse, mis alles hiilgasid, jalast ära hakkas kiskuma.

Kõikide silmad pöördusid Miina poole. Poisid vaatasid Miinat koguni teise pilguga ja tüdrukud läksid tema vastu hoopis aupaklikumaks, — Miina ei jäänud neist ju sugugi mingis asjas maha. Ka kõster märkas muutust, ja ehk küll vana naise-mees, käis tal imelik mõte läbi pea: „Miina on üsna kena laps.“ Kuid jättis mõtte pooleli ja ütles: „Ma arvan, et me täna julgesti võime Issanda kiituseks laulda.“

Seda kõik märkas Miina, ja tal oli väga hea. Ta tundis, et ta praegu enam on kui mitmed teised ja julgesti igauhe otsa võis vaadata.

Aga missuguse läike ning mõju andis see neiu vaatele, seda märkas kõige enam Jaan: oma silmi ei tõstnudki ta Miina pealt ära. Need soojendasid Miina südant, ja neiu laskis ennast neist õhutada, sest et see hea oli. Isuga ootas ta pilku,

¹⁾ Tubli poiss on meie väimees. ²⁾ Ei oleks uskunud.

mil ta kogudusele saaks näidata, et ta kihelkonnas ei ole mitte viimne — va lahtilastud, „atstahku“ soldati tütar.

Ja kui kirikhärra pisukesse jõuluõhtusesse kõnetooli puges, mis altari ette oli seatud, ja sealt kogudusele jõulurõõmu oli kuulutanud, mis Petlemmast tulnud, kõlas ülevalt koorilt: „Ja sina, Petlemm Efrata, Juudamaal . . .“ Inimesed pöörasid näod üles, olgu mehed, naised, lapsed või raugad, ja vahtisid ning kuulasid. Selgesti tundis Miina, kuidas mitmed tema uut palitut silmitsesid, ja märkas, kuidas Kasemetsa Ann Kolmetoa Leenule kõrva sosistas: „Vaata ikka, Kodara Mardi Miinal uus palitu; ega see nüüd enam Joosepit taha!“

Laul lõppes. All valitses surmavaikus. Ka harilikku kõhatamist ei olnud kuulda: nii oli laul mõjunud. Mitmed vanad inimesed pühkisid silmi. Kiriksand segas vaikuse sõnumite lugemisega; väheldane köster pitsitas teise silma kinni ja vaatas vääri äärelt alla; ta nägu naeris suurest rõõmust. Aga veel suuremaks läks mehe rõõm, kui kirikhärra teenistuse lõpul kogudusele kõneles: „Ma arvan, et ma ei tee mitte teie tahtmise vastu, armas kogudus, kui ma terve koguduse nimel kihelkonna kantrit ja armsaid lauljaid siin tänan. Nüüd võime näha, mistarvis Jumal noortele inimestele hääled on võtnud anda, ja nüüd saame meie ise tunda, kui ilus see õnnistus on, mis meile Petlemm Efratast on tulnud ja mida meile koorilauljad nii südamest, nii selgelt on võtnud kuulutada. Jumala õnnistus olgu teiega!“ Kirikhärra vaatas üles, just Miina otsa. Miina ujus õnnes, sest ta tundis väga selgesti, et temap see oli, kes nii südamest, nii selgelt laulis. Kui kirikuteenistus oli lõppenud ja rahvas minema hakkas, soovis köster kättpidi igauhele „hästi häid pühi“, aga Miinat tänas ta iseäranis ning küsis osavõtlikult: „Kuidas te nüüd pimedas koju saate?“

Seal astus Jaan ette ja lubas Miina kaasa võtta.

„Väga hea, et te neiu Kodara eest hoolt kannate. Hästi häid pühi!“ Ja köstri nägu hiilgas üleni.

Kiriku-vöormündrid hakkasid altari poolt künnlaid kustutama ja kirikut pimendama, nõnda et lauljad videkivalguses välja läksid. Siin märkas Miina, kuidas kärneripoiss Juuli juurde astus ja teiste selja taga neiu käe oma pihku võttis. Ikka koomale nihkusid lauljad, et vääritrepist alla minna, ja kogemata paistis Miinale, nagu oleks kiriku all elav kingsepp Kalatoa Ellale midagi pihku pistnud, aga nõnda kärmesti ja salaja, et teised seda ei peaks märkama. Kui lauljad juba suure ukse ligidale olid jõudnud ja seal üheskoos välja tungisid, tundis Miina, et ka temale keegi midagi pihku surub. Ta hoidis kinda kõvasti rusikas ja võitles endaga, mida teha. Oli häbi ümber pöörduda ja vaadata. Et aga keegi ikka enam peale rõhus, pidi Miina korraks järele andma ning pakutud asja vastu võtma. Aga tema kõvasti rusikasse surutud sõrmed ei tahtnud kuidagi lahti minna ega asja vastu võtta. Nõnda liikus ta kirikust välja. „Miina, teie sõidate ühes minuga?“ küsis Jaan kiriku ukse ees Miinalt, kui teised olid jumalaga jäetud.

„Ei tea!“

„Palu Miinat! Miina tahab ju palumist!“ naeris kirikumõisa Anni.

Miina läks.

„Kuule, Miina!“ rääkis Jaan tee peal ärritatult. Miinale oli Jaani hääl võõras; ta pööras oma näo Jaani poole.

„Mis on?“ küsis ta.

„Kas tead, Miina?“ Jaani hääl värises. „Ma tahtsin sulle ühe pisukese asja anda. Kas sa võtad vastu?“

Miinale tuli kirikus juhtunud lugu meelde. Järsku käis tal mõttest läbi: „See oli Jaan, kes pakkus.“ Ja tal oli pisut kahju, et ei olnud vastu võtnud.

„Kes see kassi kotis ostab?“

Jaan naeratas piinlikult. „Sähke, siin ta on!“

„Ja miks pean ma vastu võtma?“ küsis Miina.

„Noh, heake küll,“ ütles Jaan, „siis hea küll! Ma pakun

inimesele, kes mulle kallis, pisukese asja mälestuseks, ja see ei võta vastu! Ei, neiu Miina, nii ei lähe. Kui te mind ei vihka, siis võtke!“

„Ma ei vihka teid sugugi.“

„Siis sähke!“

Jaan toppis pisukese karbikese neiu pihku.

„Jaan, mis te mässate! Kuhu ma sellega lähen?“

Jaan märkas aga neiu häälest, et vastupanek ei tulnud südamest. Ta viskas ohjad endale kaela, tõmbas neiu pahema käega enese vastu ja parema käega neiu pead enese huultele vajutades andis talle mitu musu.

„Jaan, Jaan, ega sa hull ole!“ kähistas Miina; „mis sa jändad!“

Ta ajas enese Jaani käte vahelt sirgeks ja tõmbas suurrätiku üle silmade.

„See oli selle eest, et sa tõrgud!“ sosistas Jaan.

„Sa oled üleannetu, rumal inimene!“ Miinale tuli vesi silmi.

„Ja minu pisukest andi sa ei taha?“

„Ei!“

„Ma olen su peale vihane.“

„Ole!“

„Miina, sa teed mulle ülekohut!“ rääkis Jaan paludes. „Ma hoian sind teiste pilke ja naeru eest, ja selle tasuks saan viha, põlgust!“

Jaan pidas hobuse kinni. Miina hüppas saanist.

„Sähke, siin ta on!“ palus Jaan. „See passib teie uutele riitele nii väga,“ ja pakkus neiu kinki.

„Kuhu ma ta panen? Teised naeravad!“ vastas Miina tase- ma, pehmema häälega.

„Siis hoidke minu mälestuseks,“ ütles Jaan järsku ning kindlalt, „või ma viskan ta siia maha. Võtku, kes, kurat, tahab!“

Säärane järsk pööre Jaanis murdis neiu vastutõrkumise, ja vastu panemata laskis ta sündida, et Jaan kingi temale pihku surus.

Jaani meel läks rõõmsaks. „Ela hästi, Miinake!“ hüüdis ta neiuale, „homme tulen vaatama.“

Miina oli väga ärritatud.

Nii hea meelega kui ta enne oli soovinud, et Jaani õrn habe tema palet paitaks, nii vastumeelt oli talle kõik Jaani olek praegu. Jaani teos paistis Miinale midagi pealetungivat, ülennetut.

See arvustav seis Jaani vastu kadus aga, kui ta teelt kodu poole hakkas sammuma.

Virvendav valgus helkis kambri aknast jalgteele ja enne tuppaa-stumist jäi ta akna vaevalise valguse alla seisma ning vaatas pakikest, mis Jaan talle pihku oli pistnud. Ettevaatlikult võttis ta paberi ümbert — pisuke kastike tuli nähtavale. Ta avas kaane. Süda põksus ärritusest, jalad nõtkusid pisut. Õrn valge vill vaatas neiuale vastu. Ta tõstis peene villa eest ära — karbikese põhjal lebas, pehmes, valges niisamasuguses õrnas puuvillas nagu pealgi, hõbedane rinnanõel: ankur, rist ja süda.

„Mis ilus!“ ohkas Miina ja astus rõõmust läikiva näoga tuppaa, kallist kinki seelikutaskusse peites.

Suurte küsimustega võeti Miina kodus vastu.

Miina kõneles ja oli üliõnnelik. Ta rääkis, kuidas kiriksand neid kõige koguduse ees tänanud. Isal-emal oli ühes Miinaga hea meel; kaua räägiti ühest-teisest ja mindi hilja magama.

Teisel päeval oli Miina vara jalul. Ta läks loomi, lehma ja lambaid talitama.

Laudas võttis Miina Jaani kingi taskust ja vaatas seda laternatule kumal. Kink oli tõesti kena. Ta pistis selle enesele rinda just kurgu alla, seadis musta jakikäise laternaukse klaasi taha ja vaatas. Passis väga! Seal tuli väike lamma Miina juurde, seesama tall, keda Miina suvel enda käest oli söötnud, ja vaatas Miina otsa. Miina hakkas ta kaela ümbert kinni ja andis talle suud.

Kogu jõuluaja oli Miina üpris rõõmus. Pühad näisid talle

rõõmsamad olevat kui enne. Seda märkasid ka isa ja ema. Jõulus käis neil hoopis rohkem külalisi kui iialgi enne. Esimesel pühal tuli Jaan teiste laulupoistega Saviaugule, tõi Kodarale ilusa pudelitäie topeltproovi või „sisnat“ pühadeks, sest „mina ju kõrtsimehe poeg, kes sihukese asjaga ümber käib,“ nagu ta ise ütles.

Ka mõned lauljad-tüdrukud käisid Saviaugul Miinat vaatamas.

Nõnda möödusid jõulud ja nääriaeg. Külalised käisid ja käidi külas — ja igal hommikul käis Miina laternaukse klaasi pealt oma uut rinnanõela vaatamas, mispuhul ta rõõmutujus lambatalle musutas.

Uusaasta tõi Miinale meelehaiget. Külaeided rääkisid: Jaan olnud viimasel jõulupühal allvallas Porikülas väga joobnud ja läinud külapoistega kiskuma, kes teda koledasti peksnud.

See tegi Miina meele kurvaks. Jaan, kes temaga nii hellalt ümber käis, olnud joobnud ja kiskunud!

„Jaani peab hoidma,“ mõtles ta. Ja mida rohkem ta mõtles, seda enam sai ta kindlaks, et Jaani on tarvis hoida. Ja kord sosistas ta oma armsale lambale: „Jaan võib hukka minna, kui ta niisuguste tüdrukutega, nagu Kalatoa Ella või mõisa Juuli või kirikumõisa Anni, kokku saab. Need tahavad ju Jaani raha, aga mitte Jaani ennast!“

Siis tärkas tal mõttese Jaanile ütelda ning paluda, et ta ei jooks ega teeks rumalusi.

Aga Miinale tuli veel enam meelehaigust. Ühel päeval rääkis ema salaja, et inimesed arvavad, nagu poleks see suur jõulukink tulnud Tallinnast, vaid Jaani käest. Miina kohkus üsna valgeks. Pikse kiirusega käisid tal kõiksugused mõtted peast läbi. Näis võimalik olevat, et kingitus tuli Jaanilt. Aga miks pidi ta seda nii salaja tegema? Miinal oli hirmus häbi. Kohe sai ta aru, mis kole jutt sellest võis sündida, kui asi tõi oli. Miina tundis oma au juuksekarva otsas rippuvat.

„Aga me võime ju järele pärida?“ ütles ema, kui ta Miina kohkumist märkas.

„Kelle käest?“

„Tallinnast.“

„Mis kasu sellest on,“ seletas Miina, kes siin emast kavalam tahtis olla. „Siis jääme meie kõigi ees narrideks, kui me sellest ise hakkame larmama. Jäta see minu hooleks, küll ma kätte saan. Sina kinnita aga kõigile, et see on kiusujutt.“

Üksinda olles hakkas Miina selle üle rohkem järele mõtlema. Ta kaalus asja igapidi järele ja leidis, et selles pole mingit hullust: Jaanil võivad kõige ausamad mõtted olla. Jaan, kui ta seda tegi, siis kõige paremate mõtetega Miina suhtes. Ja korraga paistis Jaan Miina silmis päästjana, kes ei taha sallida, et Miinat teiste poolt põlatakse, vihatakse — vaesuse pärast.

9.

Pühad läksid, läksid Miinale suure arutamise ning mõtlemisega. Kogemata, nagu tahtmata oli ta imelikku võrku sattunud, kust raske oli välja pääseda. Mida pidi ta tegema? Väga hästi märkas ta, mis Jaanil mõttes oli. Ja Jaan oli Miinale enam meelt mööda kui keegi teine, enam kui Joosep. Joosep oli küll vaiksem, mõistlikum, aga ta oli julguseta poiss, kes Miinaga, peale armsa vaate, mitte midagi muud ei julgenud ette võtta. Seal segunes aga kurb toon Miina rõõmsa arutlemise sekka: aga kui Jaan niisama petab nagu Joosep! Ja igatsusega ootas ta tulevikku, jälle neid pühapäevi, mis saatust võiksid selgitada.

Enne kolmekuningat sai Miina ühes isa-emaga kutse Annu-sele tulla kolmekuningapäeval pühi saatma. Joosep ise oli kutsunud ja Miina otsa nõnda vaadanud, et Miina lubas.

Seal olid ka ümberkaudsed nooremad koos; pill hüürgas ja löödi tantsu.

Miina oli enesele uued, kingitud riided selga pannud ja paistis teiste seast nagu roos lihtlillede hulgast välja. Aga ta pidi imeks panema, et teised ümberkaudsed neiu, kellest ükski laulmas ei käinud, temaga väga pilkavalt ümber käisid, kuna poisid teda seda rohkem tantsuga piinasid, nõnda et Miinal hing üsna kinni jäi ja väsimus peale kippus.

Joosep oli Miinaga endine. Ühe tantsu ajal rääkis Joosep temale kõrva sisse: „Miina, ma tahan sinuga midagi tähtsat rääkida. Ma lähen vanematele inimestele keldrist olut tooma, sa tule välja, rehe all saame kokku!“

Soe hoog käis Miinal üle keha. Ta võitles iseenesega: minna või mitte?

Joosep läks, kapp käes. Varsti tõusis ka Miina üles ja pugest toa vaheuksest rehe alla, ilma et keegi seda oleks märganud.

Pill hüüdis toas edasi.

Mõne minuti pärast ilmus Joosep. Ta võttis Miina käe pihku.

„Miina, miks sa mind põlgad?“ küsis Joosep ärritatult.

„Mind põlatakse!“ vastas neiu.

„Mitte mina ei ole see, kes sind põlgab,“ vastas Joosep, „aga sa teed nõnda imelikult, et ma sust aru ei saa.“

„Et ma laulmas käin?“

„Jah.“

„Ja seda sa ei taha?“ küsis Miina.

„Ei taha. Mul on sinu pärast üsna hirm ja kahju. Sa ei või arvatagi, kui armas sa mulle oled. Ma arvan, et mu oma elu mulle nõnda armas ei ole. Mõttele, mis mu hing sealjuures ütleb, kui ma näen, kuidas sind püütakse, ja sa ei saa sellest aru!“ Joosepi hääl kähises. „Miina,“ Joosep pigistas Miina kätt, „Jaan on hukkaläinud poiss. Pärast jõulu on ta linnas isa raha ära prassinud, ma ei taha ütelda, kus! Teised räägivad, et ta

kiskunud jõulu ajal Poriküla poistega. Ta tahab sind petta, Miina! Ära mine enam laulma! Mis sa arvad, kas see kellegi au on nõnda käia? Jää koju! Miina, mu kallis Miina!“

Ta hakkas jälle Miina ümbert kinni nagu kord ennemalt ja katsus talle suud anda, aga Miina surus pea maha ja Joosep puudutas oma huultega tema pearätikut. Joosepil jäi hing rindu kinni. „Räägi ometi, Miina!“ sosistas ta.

„Mida pean ma rääkima?“ küsis Miina. „Ma ei ole kuskil paha peal käinud, aga sina ja teised tüdrukud käivad minuga nagu jumal-teab missuguse viimasega ümber.“ Miina hääles oli nutumaiku tunda. „Sina oled nii torm, nagu mõni pahur härg, ei käi enam pühapäeviti meil ega midagi! Ise musutad mind, aga pärast jooksed Kõrele ja katsud seal, kuidas lood lähed.“ Miina silma tulid pisarad. „Ma arvasin, et sa ikka mees oled, aga midagi!“ Miina tõmbas oma käe lahti.

„Miina!“ sosistas Joosep suures kurvastuses.

„Mis Miina?!“ vastas neiu pahaselt. „Sa arvad, et mul ei olegi südant. Ei, see Miina saab ilma Joosepita küllalt läbi. Ja armastust kerjama ma ka ei hakka.“

Joosepi käed värisesid, põlvedest kadus jõud. Seesuguseid sõnu võis ta küll vana Mardi suust kuulda, aga mitte Miinalt.

„Miina!“ hüüdis ta veel korra.

„Noh, ütle ometi, mis kurja ma olen teinud, et sa ikka „Miina“ ja „Miina“ karjud.“

„Kallis Miina,“ kinnitas Joosep, „sa ei ole mulle midagi kurja teinud, küll aga mina sulle, et ma sind vaevan; ütle mulle, Miina: kas sa tuled mulle, kui ma su võtan?“ küsis noormees.

„Aga sinu isa-ema?“ päris Miina.

„Need on vastu, aga ootame veel, küll nad järele annavad.“

„Millal?“

„Seda ma ei tea.“

„Ja laulmas ei luba sa mind käia?“

„Ei, kui see mu võimuses oleks,“ vastas Joosep.

„Siis sa ei usalda mind, ja nüüd ütlen mina: mina ei usalda ka sind — ja jutt on otsas.“

„Miina!“ hüüdis jälle Joosep, nagu ei tahaks ta oma kõrvu uskuda . . .

Vastuse asemel kuuldusid Miina kerged sammud üle sõnniku.

Joosep tukkus mõtetes . . .

Teisel pool nurgas möögis vasikas, ja kukk laksutas tiibu ning laulis oma esimese öölaulu.

Joosep ärkas ja läks tupp. Ta silmad otsisid Miinat, kuid see oli kadunud.

Kui vanemad koju tulid, magas Miina norinal.

10.

Peale jõule hakkasid köstri lauljad jälle hoolega koos käima: laulupidu oli oodata, ja Karulaba lauljad ei tahtnud viimased olla.

Ka Miina käis korralikult laulu harjutamas. Köster oli ütelnud, et oleks patt, kui Miina ei laulaks ja nendega ühes Taara linna ei läheks. Miina ei tõrkunudki minekule enam vastu; tundis ta ju väga selgesti, et ta kolmekuningapäeval viimase lõnga Joosepi ja enese vahel katki oli tõmmanud. Esiotsa tegi see talle valu, aga kui ta jälle laulmas hakkas käima, jälle Jaaniga kokku sai, kadus viimne jälg tema südamest Joosepi vastu, ja seal võttis Jaan aset. Ja kui nad laulsid: „Las mind armsa rinnale,“ siis vaatas Miina oma ilusate sõstrakarva silmadega Jaani otsa, nii et Jaan tahtmata naeratas.

Mida enam kevad kätte jõudis, seda südamlikumaks läks Miina vahekord Jaaniga, nõnda et lauljad seda selgesti märkasid ja Jaani ning Miinat paariks arvasid. Küll katsusid va-

hel tüdrukud Miinat pilgata, aga Jaan astus neiu eest alati südikalt välja. Igal seesugusel korral tundis Miina Jaani vastu tänu, ja talle näis koguni imelik olevat, et ta kord seda veidrat Joosepiti oma südames oli võinud kanda, Joosepiti, kellel julgust ei olnud oma soovidega vanemate ette astuda ja seda läbi viia. Iseäranis suurt tänu tundis Miina Jaani vastu selle inetu riidekinkimis-jutu lõpetamise pärast.

„Kuulge, neiu Kodar, inimesed räägivad, et mina olevat teile need riided kinkinud,“ ütles kord Jaan Miinale, kui ta nägi, kuidas tüdrukud isekeskis Miina üle naersid, „mis teie sellest arvate?“ Neiu läks kõrvuni punaseks, aga oma ärritust maha surudes ütles ta: „Ka mina olen seda kuulnud, aga siia maale ei ole ma teid selle eest veel tänadagi saanud. Olge õige terve!“

Nüüd oli Jaani käes kord punastuda; aga ka tema sai sellega hõlpsasti toime ning vastas: „Sedaviisi on hästi hea teise naha peal liugu lasta! Ehk olen ma mõnele muulegi midagi kinkinud?“

Ta vaatas teiste tüdrukute otsa.

Tüdrukud löid silmad maha, ja sellest päevast oli riidekinkimis-jutt otsas.

Miina oli selle üle ülitänuv ja teisel pühäl kandis ta laulmisel ehtena Jaani kingitud rinnanõela.

„Miina läheb aga õige saksaks,“ ütles kiriku all elav kingsepp poistele.

„Kas need saksad siis taevast on tulnud?“ küsis Jaan.

Nüüd juhtus ka tihti, et Jaani-Miinat mõisast üheskoos kodu poole läksid, kusjuures neil ka jutust puudust ei olnud.

Pärast lihavõttepühi, kui Miina jälle oli kuulnud, et Jaan olnud pühade ajal joobnud, ajanud mööda valda ümber ja kiskunud mõisakupjaga, julges ta koju tulles Jaanilt küsida: „Aga ma kuulsin, et te olnud pühade ajal joobnud ja rielnud mõisakupjaga.“

„Inimese nõrkus!“ naeris Jaan.

„Kahju küll!“ vastas neiu.

„Kas te seda ei taha, et ma sihuke olen?“

„Ei!“

„Pisukene, vaga tallekene!“ naeris Jaan ja vaatas Miina silmi.

Miina naeratas.

„On aga soe!“ rääkis Jaan, kes juttu teisale tahtis ajada; „tänavu lähevadki ilmad vist juba soojale.“

„Mis seal enam soojale minna, ongi juba päris kevad,“ vastas Miina.

Ilm oli palav ja mõjus käijatele. Mõlemad vaikisid. Jaan kartis, et Miina jutu jälle endise asja peale ajab, ja küsis: „Ma kuulsin, maikuu esimestel päevadel on kirikhärral sünnipäev; ei tea, kas köster ei peaks teda lauluga üles äratama?“

Miina ei teadnud midagi vastata.

Sellest päevast peale katsus aga Jaan ennast igapidi Miina meele järgi üles pidada. Miina märkas seda, ja tal oli hea meel. Aga üks asi vaevas ikka veel Miinat: ta ei teadnud, kuidas oli lugu riidekinkimesega. Tallinna ei olnud ta veel kirjutanud ja Jaani käest küsimiseks ootas ta parajat aega.

Aeg tuli.

Köster oli tõesti nõuks võtnud kirikhärrat lauluga üles äratada. Ehk sünnipäev küll tööpäeva peale oli juhtunud, siiski sai ta lauljad kokku, kes aga kohe, kui kirikhärra lahkus, minema läksid, niipea kui tass kohvi joodud ja kannikas rosinatäppidega saialeiba ära oli söödud.

Mõisast minnes jäid Jaani-Miinat jälle üksinda.

Ilm oli täiesti palav, kevadine.

„Oleks üsna hea,“ rääkis Miina, „kui oleks päevavari nagu saksanaistel.“

Jaan vaatas Miinale otsa.

„Ma kingin teile?“ küsis Jaan, „kas võtate vastu?“

Nüüd nägi Miina, et ta rumalasti oli rääkinud. Paistis, nagu

oleks ta Jaani käest seda peale ajanud, ilma et riidekinkimisegi lugu oleks selge olnud. Ta punastus üleni. Äkki tuli talle aga meelde, et nüüd paras aeg oleks saladust kätte saada, ja pilgates küsis ta: „Ja jälle õemehe nimel nagu enne jõulu?“

Jaani nägu kahvatus valgeks, lõi siis punaseks, ja sõnu otsides küsis ta: „Kas see on teile vastumeelt?“

See küsimus oli küll vabanduseks öeldud, aga Miina märkas, et kihelkonna juttudel oli õigus. Säärast pettust ei uskunud ta Jaani poolt. Korraga tundis ta enese maha tallatud, kihelkonna ees naeruks tehtud olevat. Ta silme ees seisis selgesti tema tulevik — pilkenäod, kui see asi ilmsiks tuleb. Kibedad pisarad veeresid tema ilusaist silmist ja maharõhutud häälega ütles ta läbi pisarate: „Ja kelle silma ma nüüd veel kõlban!“

Ta pöördus Jaanist eemale ja pühkis ninarätikuga silmi.

Ka Jaan nägi oma rumalust.

„Miinakene,“ rõõmustas Jaan neiut, „Miina, ära pahandu! Ma sain ise ka pärast aru, et olin pisut rumalasti teinud; aga ütle, kuidas võisin ma muul viisil oma lugupidamist üles näidata? Ma nägin, kuidas teised teie peale kadedad olid: ma tahtsin näidata, et teie tuhat korda enam olete kui teised, vähemalt minule.“

Miina silmad jooksid vett.

„Teised naeravad minu ja mu vanemad surnuks, kui nad teada saavad. Kuhu lähen ma selle häbiga?!“

Jaan oli Miinale ligidale astunud ja võttis neiu pahema käe oma pihku.

„Miina,“ rääkis ta, „peale sinu ei saa keegi teada, ja kui teavad, siis teadku... Miina, sa oled mulle kõige armsam, armsam kui ükski muu. Miina, ära ole minuga kuri! Unusta see rumalus!“

Ta hakkas Miina ümbert kinni, surus tema palge oma vastu ja vaatas vaimustatult tema vesistes sõstrakarva silmadesse.

„Teised näevad, Jumala nimel, ära hulla!“ kilkas Miina.

„Miina!“ hüüdis Jaan ja surus oma palge jälle vastu Miina oma ning sosistas talle kõrva: „Kas sa mind armastad?“

Täis lootust vaatas neiu noormehe otsa, pisarad kuivasid tema silmis ja niisama tasa sosistas ta: „Jah!“

Nad olid metsa hakule jõudnud, kust jalgtee otsejoones läbi kaasikunurga teisele poole välja viis ja seeläbi ringikäivat maanteed umbes poole versta võrra lühendas.

„Kas lähme siit?“ küsis Jaan; „siit on parem minna.“
Miina ei vastanud midagi.

Ja käsikäes kadusid nad metsa magusasse varju...

11.

Laulupidu oli käes. Niihästi peokomitee kui ka agendihärrad olid tublisti tööd teinud: rahvast voolas igast Eestimaa nurgast Taara linna kokku. Ajalehis kirjutati kõige toredamaid ning vaimustavaid palasid, räägiti kõiksugustest isamaalistest asjadest, nagu: Taara kuulsasse linna voolab rahvast nüüd tuhandeid kokku. Nende nõu on eesti laulu ja mängu kuulda, mis tuhandest suust ja sadadest mänguriistust nende kõrvu kõlab. Vanad Taara müürid ja Vanemuise kungas vaatavad nagu imeks pannes kõigi nende piduliste otsa. Võidku teid Vanemuine ise oma vaimuga! Puhuge hästi, eesti pillid ja pasunad! Tere tulemast kõik, teie Kalevi kanged kasvud, tedre toredad tütretütred; teie kõik tulete priiusepoole; armsad, tere tulemast!

Pidu tõsteti korraga suureks isamaaliseks vägitööks; võrreldi eestlasi vanakreeklastega, kes Olümpiale tõttasid, ehk lauljate seas küll enam kui pooled olid, kes Olümpiast ega kreeklastest midagi polnud kuulnud, isegi noodid ära vahetasid ja sopranit kasvõi bassinootidest laulsid.

Peoga taheti midagi suurepäraselt, midagi võimatut korda

saata. Muistne peo pühadus nagu kadus, pidu sai ülespuhutud asjaks.

Köster ootas pidu piki silmi. Ta tahtis näidata, et tema ei ole Iisraelis ainus, kes rahvast ei mõista äratada. Jaan tahtis aga Miinale, omale Miinale, ilusat linna näidata. Ka Miina ootas pidu. Köster oli lauljad ajalehtede toredate palade ettelugemisega palavaks ajanud, nimetas iga kainemat mõtlejat isamaa äraandjaks või kahjulikuks seltskonna liikmeks, nõnda et iga laulja Karulabas pidas end nimelt millekski suureks.

Nagu köster teadis rääkida, kirjutanud talle sõber, et laulupidudel esinevat ka suuremad eesti helikunstnikud. „Ja siis võite ise näha ning kuulda,“ seletas härra Kopf, „mis imet inimene helikunstis (kunsti asemel oleks ta sõna „võidus“ tarvitanud, aga sel ajal jäeti uus sõna lihtsalt rasvaste asjade ilusa läike tähendamiseks) võib teha,“ kuna ta Miina otsa vaatas.

Ja Miina kippus ka ihust-hingest peole. Nagu pisuke süüa saanud loomake hakkas teadmine Miinas häält tõstma: sul on ilus hääl ning ilus nägu, sa võid midagi ette võtta, kui selleks aga hea juhus peaks tulema.

Ja eks olnudki Miinal hea juhus! Joosepi ja Jaani vahet oli suur vaks.

Tihti kujutas Miina, iseäranis niisugustel kordadel, kui köster oma kõnekunsti laulikute elukirjelduses oli näidanud, oma vaimusilma ette: Ma lähen laulupeole, seal kuulevad mind suured saksad, ja võib-olla leidub mõni rikas inimene, kes armu poolest laseb mind edasi õppida või minu üle väimustatuks saab ning mu niisuguseks kuulsuseks teeb, nagu seda on köstri poolt kiidetud suured lauljannad. Ja kas ei laseks ta siis ka ennast suure „ausnitiga“ üles võtta?

Säärased mõtted surus ta maha, aga ometi kerkisid nad uuesti üles, kui köster jälle kuulsaist laulikuist hakkas rääkima.

„Aga kui mul tõesti võimalik on kaugemale edasi saada?“ arvas Miina.

Talle tulid meelde lood vaestest tütarlastest ja kuningapölgadest, teda lapsepõlves vaimustanud lood, milles ka vaeseid tütarlapsi klaasmõisusse oli viidud ja seal kuningaprouadena üleval peetud.

„See on luule,“ vaidles ta niisugustel kordadel vastu. Aga sealsamas tulid neiule meelde tõsised, kained tegeliku elu pildid selle kohta, kuidas sealt ja sealt Ann ja Liisu rikkale peremehele saanud ja praegu õnnes elavad.) Miks ei või tema seda saada. Ja Jaan austab teda, armastab südamest, lubas teda omal kulul peole viia.

Aga isa? Isa oli esiotsa küll rauda vastu. „Ma olen kuulnud,“ rääkis ta, „et kirikhärra ei laskvat ka oma Annit laulupeole minna.“

„Neile tulla Riiast külalisi,“ seletas Miina. „Kui Anni proualt luba küsinud laulupeole minna, ütelnud proua: „Sa ei saa mitte minna: meile tulevad võõrad, — kes siis riideid puhastab ja saapaid viksib?“

„Ja kui võõraid ei tuleks,“ küsis Mart, „kas siis saksad viksimita saabastega käiksid? Saapaid viksib?“ poolis Mart.

Kui ta aga nägi, et tütar väga hea meelega laulupeole tahtis minna ja igal päeval sellest rääkis, siis läks ta ise köstri juurde, et asja üle kuulata. Köster arvas aga, et kui Miina ei tule, siis ei maksa teistelgi minna. See tõstis vanamehe uhkust. Ta mõtles pisut; siis ütles ta järsku: „Eks ta siis mingu!“ Aga köstri poole pöördudes ütles ta: „Visake aga siis ka silma nooremate peale!“

„Ja, jaa, kuidas siis!“ vastas köster targa näoga...

Ja lauljad läksid, läksid suure, pika kahehobusevankriga vaksali poole, et sealt raudteel Taara linna tormata.

Päev oli kolepalav, tee tolmas ja kititas sõitjate silmad ning kõrvad paksu korruga.

Pikk tee hobustega suure soojuse käes närvastas lauljaid, ja kui poleks kottu mitte nõnda palju peorõõmu kaasa võetud,

oleksid mitmed sõidu üle nurisema hakanud. Veel hullem oli sõit raudteel. Vagun oli inimesi täis tuubitud. Ja missugune õhk? Minestusse võis langeda. Tolm, higi-, saapamäärde-, leiva-, heeringa- ja tubakahais täitsid vaguni alt kuni üles laeni. Ja inimeste näod? Nagu väsinud rehepeksjail: higised, tolmu- sed, mustad ja väsinud. Tuli imeks panna, missugune kroonu käsk neid rahulisest kodust, vaikse töö juurest välja oli ajanud.

Nagu rehepeksjad jõudsid Karulaba eestlased Taara linna.

Tuhandekirjaline vaatekoht avanes vaksalis lauljate silme ees. Kõik oli võõras. Tuhanded inimesed käisid edasi ja tagasi; tõukasid üksteist, segelesid läbisegi, naersid, teretasid, suudlesid; kõikide silmad otsisid nagu midagi... Võõras, piinlik, rõhuv! Ka Karulaba lauljad olid nagu võõrad lambad võõras karjas. Köster oli nad vagunist välja toonud, ja nüüd seisid nad ühe koha peal paigal ning ootasid nagu kedagi.

„Oh, Gotthard, sina oled!“ hüüdis korruga keegi saksa keeles nende selja taga. Sellele järgnes magus suudlemine, kus kaks ninahabet teineteisesse ära kadusid. Lauljail oli piinlik vaadata, mõned pöörasid selja. „Ehregott!“ sai vaimustatud köster musutamise vahele hüüda.

„Nüüd jääd sa minu juurde?“ küsis võõras härra jälle saksa keeles.

„Mul on lauljad!“

„Oh, need anna ära! Tuled korra siia, ja nüüd ei saa me klaasi õlutki koos ära juua?“

„Kellele ma annan?“ küsis köster.

Võõras õpetas, kusjuures nad edasi läksid. Lauljad seisid ning vaatasid, kuidas masin liikuma hakkas. Varsti tuli köster kellegagi tagasi ja ütles lauljaile: „See härra viib teid korterisse, olge seal! Ma pean komitee üles otsima ja sealt meile kõigile peomärgid tooma. Ärge mind nõnda ruttu oodake. Elage nagu kodus!“

Köster kadus Ehregotiga. „Jetzt kommst du doch zu mir, um ein Glas Bier vernünftig auszutrinken!“¹⁾ olid viimased sõnad, mis lauljad kuulsid.

Juhataja palus lauljad läbi linna ühte kaugemasse nurka, näitas neile ühe aidataolise tühja maja kätte, kus kubu õlgi sees oli, käskis neid rahulikult puhata ja läks. Lauljad ei teadnud midagi ette võtta.

„Kuhu see köster kadus?“ küsis üks laulja pahaselt.

„Tema viskab silma nooremate peale!“ naeris teine, ka pahaselt.

„Ja, jaa!“ vastas kolmas. „Kuidas siis!“

Jaan lõpetas selle võõrastava oleku. Tema, kõrtsis üles kasvanud, oli kõrtsikohas säärase öömaja andmisega harjunud. Ta jagas õlekoo kaheks, andis ühe poole neiudele, teise poisitele ja muretses pesuvee ja muude tarvete eest.

Natukese aja mõtlemise järele tuli lauljatesse uus elu, ja tunni paari pärast tundsid nad endid peaaegu nagu kodus.

Köster ilmus alles teisel päeval keskhommiku ajal, uudne ajalehenumber pihus. Lauljatele paistis imelik, kuidas köstril kodune vaga laad ära oli kadunud. „Hurraa!“ hüüdis ta sisse astudes. „Pidu hakkab, peretaadikene! Noh, kuidas magasite, kas selts oli hea?“ Ta naeratas.

Ja Miinat ühes toanurgas märgates küsis ta: „Noh, minu Miinakene, kuidas läheb, kas hääl on endine? Täna algab meil suur töö!“

Miina lõi naeratama, aga see ei kõlanud tema uniste silmades ega väsinud näoga sugugi kokku.

„Mitte nõnda nukker olla,“ rõõmustas köster lauljaid; „kuulake, kuidas teised elavad!“

Ta võttis lehe ette ja luges: „Koguni suur pühadus täidab mu rinda, kui ma seda kirjutatan. Süda hüppab mul sees teades, et

¹⁾ „Nüüd tuled sa ometi minu juurde, et mõistlikult klaas õlut juua!“

eestlastel jälle võimalik on priiuse mälestuseks oma keisrit mitme tuhande häälega kiita. Pühadus täidab Taara linna. Päike mängib üleval taevas Ilmarise kijas ja vaatab naeratades alla, — meil on peopäev! Igalt poolt püha Eesti pinnalt voolab ärganud poegi Taaralasse, juba tee peal selget häält kuulda lastes. Kogu rahvas on otse tõusmas: igal pool rõõmust äraseletatud näod, pühadusest hiilgavad silmad, lustist magus jutt. Hõissa! täna köidab end lauluvägi eesti kindlusega!" Selles toonis luges köster veel kaua edasi, ja tuli imeks panna, kuidas väsimus kuulajate palgeilt kadus ning rõõmus meel seal aset võttis. Ajaleht oli oma kohuse ausasti täitnud, nagu pits viina enne lahingut.

Vähese söögiga läksid lauljad ametisse — peole. Miina tundis enese nagu kadunud olevat. Kõik tema lapselikud lootused olid kokku vajunud.

Ja siis pidu ise. See suur kõlakoda oma suurepärase viguritega, kanneldega, lippudega, pärgadega, juhatajatega, lauljatega, pasunapuhujatega . . . Issand Jumal! Kes jõudis kõike seda vaadata, tähele panna!

Miina ujus enesele koguni tundmatus luulemaailmas, kus teda veeti, saadeti, tõmmati ja aeti.

Ja kõige selle juures need ilusad õhtud, kuhu Jaan teda pärast viis!

Puruväsinud nagu jahikoer pärast päevast jooksmist tuli ta sinnasamasse tühja, õlgedega täidetud kuuri, kus pidi puhatama. Aga kes seda laskis? Selle eest muretsesid poisid. Tehti vallatust, pitsitati üksteist, muriti, muljuti. Ja et kõik hea oleks, siis muretsesid noormehed magusate saiade ja joodava viina eest. Alles kui hommik kätte tuli, sulgusid silmad mõneks tunniks. Pooles keskhommikus tuli köster silma nooremate peale viskama ja neid lauluharjutusele viima. Jälle algas päev, mitte parem kui esimene . . . Ja nõnda kuni lõpuni.

Viimane õhtu mõjus Miinasse iseäranis. See oli see oodatud

aeg, kus rahvale näidati, mis haritud võidus ehk võitud haridus jõuab teha. Ette astusid mitmed haritud kuulsused ja laulsid või mängisid, rahvas hõiskas „hurraa“ ja „nad elagu“, ehk Miina meelest küll mitte niipalju kunstnikkudele kui sellele kuivetonud noorsandile, kes tagalaval sabakuues edasi-tägasi jooksis.

Miina oli õige ärritatud, rõõmus; aga veel suuremaks läks ta rõõm, kui Jaan tema ühte suurde kuuri kontserdile võttis, et näidata, mis talumajast tõusnud kunst niisuguses suures hoones võib teha. Tuhanded käed plaksutasid, tuhanded häälled hüüdsid „bravo“, „bis“, „veel, veel!“ Seda kuuldes oli Miina üsna uimane... pärast nälgitud päeva, pärast päevast tööd, närvide ärritust.

Ka Jaan oli täna õhtul väga heas tujus. Hästi tihti käis ta puhvetis, ja selgesti märkas Miina, kuidas Jaani keel pehmemaks läks, silmad ikka enam hiilgama hakkasid. Imetihti söötis ta Miinat maiustistega.

„Jaan, saab küll!“ keelas Miina, kui Jaan jälle puhvetisse läks.

„Mu Miinakene!“ naeris Jaan.

Kuulati kontserti.

„Niisuguseks võid ka sina saada!“ rääkis Jaan ja näitas käega lava poole.

„Jaan!“

„Miina!“

Kontserdi lõpul sai Jaan ühe oma lauljaga kokku.

„Lähme koju!“ ütles laulja.

„Meie läheme „Vanemuisesse“ ja siis Saksa teatrisse.“

„Soo-oh!“

Jaan võttis voorimehe. Kõrvu istusid nad. Vanker õõtsus ja sõitjad vaarusid pisut, ja Jaani õrn habemeke puutus Miina palge külge.

„Jaan!“

„Miina!“

„Vanemuisesse“ jõuti hilisel ööl. Pool mängu oli möödas. Jaan tellis õhtusöögi.

„Miina, võta kehakinnitust!“

„Ei taha.“

„Võta pisut veini, see kosutab!“

„Ei!“

„Võta aga peale!“ pakkus Jaan, „päris lahja!“

Miina katsus. Jaan naeris, ka Miina naeris. Aga kuidas hakkas see pähe! Väsinud...

Ilma et Jaani-Miinat „Vanemuises“ näitemängu oleksid vaadanud, võttis Jaan voorimehe ja nad sõitsid minema.

„Tammele!“ käsutas Jaan voorimeest, vankrile ronides ja Miina käest kinni hoides.

„Kuhu?“ küsis Miina aralt.

„Miina!!“

„Jaan?!“

„Minu Miina, Miinakene!!“

„Jaan?!“ sosistas Miina...

Köster viskab silma sõbra juures klaasi õlle peale.

Ja voorimees sõitis...

12.

Laulupidu oli möödas. Aeg veeres, veeres ja veeres.

Paljud võrdlevad aega voolava jõega, tuulega, uduga, aga hoopis enam ühist on tal kangruga. Vaata, kui ühetasa laseb ta lõnga nii tund tunni, päev päeva järele oma kangalõimesse; vaata, kui ilusat riidet mõistab ta valmis kududa, ja pane tähele, kui lihtne, kõigile kõlbav, aga ühtlasi ka, kui kirjukirjaline, murumureline ta mitmele on; vaata, kuidas ta mõnele moekuue tarvis riide valmistab, teisele aga nii vanamoodi kujub, nii vanade kirjade ning toimedega! Ja pane tähele, kui suur sar-

nasus on ajal riidega kandmise poolest: mida uuemoelisem, seda rutemini ta lõpeb; mida lihtlabasem, seda vastupidavam. Enamikule inimestele kujub ajakangur moeriiet: kannad mõne päeva ja juba soovid uut, uue kirjaga, uue värviga ülikonda saada. Tihti on isegi surma läbi kurvastatud inimestel tema murelisest kangast kuub seljas, kuni saab musta lindi ümber kääe või musta loori näo ette. Miinale aga kodus ajakangur labast riidet, labase koega, niisugust, nagu tuhanded ja sajad enne teda on kandnud ja mida saab kanda eluaeg, paljudel veel pärastgi surma!

„Ja, mis see oli?“ mõtles Miina üksinda kodu olles, „mida see kõik pidi tähendama?“

Mida rohkem aeg sügise poole vajus, seda enam läks neiu süda aremaks. Ta tundis, nagu oleks see ümber pööratud, verine, ja selgesti tundus, kuidas süda enam tööd ei tahtnud teha, verd ihusse ajada, kuidas palged lõid kahvatuma, pea tühjenes, niisama ka hing.

Tihti käis ta peegli ees ja vaatas ennast. Tõesti, palged olid kahvatud, silmad hallid. Siis tuli talle ahastus peale, ja see oli nii hirmus, et mitu korda tärkas mõte: lähen teen endale otsa.

Iga puuoks, mis oli tee poole kasvanud, ütles talle: „Küll siin on sul hea rippuda! Tule, ja las leiavad teised su siit!“ Iga terariist pakkus ennast tema teenistusse ning meelitas: „Tule ja lõika, üks ainus väike kord tõmmata ja —“ Neiu mõistus läks segamini. Vulisevast ojakesest kuuldus talle näkineiu laul: „Kena neitsi, punapõske, kähharpeaga kaunikene! Küll on kena all maailma, all maailma asuneda...“ Ta läks kaevule vett tooma — ja juba paistsid talle kaevu peegelpinnalt säravate akendega klaaspaleed vastu. Tihti nägi ta ammuoodatud kuningavõsu veest vastu vaatavat ning meelitavat: „Siin on, siin on, neitsi noori, siin on hea elada.“ Miina keha hakkas võdisema ja täite pangedega jooksis ta tupp.

„Issand Jumal, mis minuga on?“ ohkas ta pangi käest ära pannes. Nagu läbi udu tuli talle meelde, kuidas nad olid Jaaniga sõitnud... Siis hakkas ta ennast sõimama, vandus enese maa põhja, maa põhja kõik: Jaani, laulupeo... kõik. Ja mida rohkem ta vaevles, seda enam kadus rahu, ta õrn, südant sulatav ilu.

„Issand Jumal!“ kaebas ta, „ega's ometi?! Saada kõik mööda, saada, saada... saada!“

Õhtul luges ta mitu „Issameiet“ üksteise järele ära ja ohkas.

„Miina, mis sul viga on, tütrekene?“ küsis ema.

Miinal oli nutt kurgus varaks, aga ta hoidis seda tagasi.

„Miina, miks sa enam ei laula?“ päris isake.

Miina süda pöörles sees. Ta ei teadnud, mida ta pidi vaatama.

„See laulupidu ajas kõik isu ära. Jookse, vaevle — ilma söömata, joomata... päris häda. Ihu valutab veel praegugi!“

„Kas te ei lähe enam laulma Issanda kiituseks?“ küsis isa.

„Köster peab praegu vahet. Sügisel hakkame.“ Miinale oli see sügis hirmus oodata.

„Peaks ometi korraks Jaani nägema,“ arvas neiu; „ma räägiksin temale, kui hirmus sant mul on.“

Aga Jaan oli mitu aega kadunud. Miina kuulis, Jaan läinud peale jaani linna ja sealt Riiga ja ei olevat praegugi veel kodus.

„Ega ta ometi —“ viimane sõna ei tahtnud neiu mõistusesse mahtuda.

Ootuses, ahastuses läks aeg. Korraga pääses jutt liikvele: Jaani isa olevat esimesest juulist Risu kõrtsist lahti ja minevat linna õllepoodi pidama; mõis olevat ta lahti ütelnud, sest politsei oleks mõisa käest kõrtsiõiguse ära võtnud, kui ta oleks edasi pidanud niisugust kõrtsimeest, kes öösiti laskvat inimesi tagakambrites juua, kaarte mängida ja muid roppusi teha.

See teade mõjus Miinasse väga rõhuvalt. Enam ei jõudnud ta oodata, ta kirjutas Jaanile kirja.

Ja tuli vastus:

„Tuleval pühapäeval lähen ma mõisa öllerehningit maksma. Tule väljapoole! Metsa-jalgteel saame kokku, — mujal ei ole kohta.

J. V.“

Pühapäev tuli — ja Miina läks.

Pika piinliku ootamise järel tuli Jaan ja leidis neiu vesiste silmadega eest.

Miina nuttis nagu peksasaanud laps: pearätiku otsad olid märjad, et väana kasvõi vett, nii palju oli ta pühkinud.

„Miina, mu Miinakene!“ hüüdis Jaan ja tõmbas neiu kaenlasse. „Miina, mis on?“

„Ma olen vist kadunud!“ luksus neiu.

„Mis on?“ küsis Jaan.

„Miks, miks sa-a sa—a . . . Jaan?“ rohkem ei saanud Miina läbi ärrituseluksude ja nutu ütelda.

Jaan mõistis väga hästi, mida Miina tahtis ütelda.

„Pole viga, Miinakene,“ rõõmustas Jaan neiu, tema pead silitades, „pole viga midagi, sa oled ju minu oma! Kas?“

„Jaan, ära mine siit eemale!“ palus neiu lapseliku usaldusega Jaani otsa vaadates, „mul on hirmus sant, mu mõistus kipub kaduma, Jaan!“

Jaan lõi naeratama. Ta tahtis teisele head meelt teha, aga kurvastas neiu veel enam.

„Jaan, ma suren!“

„Pole viga, kulla Miina, pole midagi viga, sa oled ju minu oma!“

Jälle lendas usaldav lapsepilk Jaani silmadesse, ja nagu valuga küsis Miina, mida ta iialgi ei oleks tihanud küsida: „Jaan, kas sa mu varsti ära võtad?“

Jaan andis neiuile suud.

„Varsti, varsti,“ sosistas ta, „me läheme linna, võtame seal kõrtsi lahti, ja sinna tuled ka sina!“

„Jaan, ära mine ära!“ palus neiu, ilma et ta oleks teadnud, mida ta palus.

Noormees tõmbas Miina oma rinna vastu.

„Kas nõnda on hea?“ küsis ta naerdes.

„Kui hea on su juures olla! . . .“

Keegi pragistas lepavõsastikus.

„Ja siis jumalaga!“ ütles Jaan ümber vaadates ja kohkudes.

„Jaan, ära mine ära!“ nuttis Miina luksudes.

Jaan aga kiskus enese nutva neiu käest lahti ja ruttas mõisa öllerehningit maksma.

Miina vajus tormist murtud lepakännu najale otseti ja nuuksus seal, kahe käega oma ainust toetajat rindade vastu hoides.

13.

Sügisel kuulutas jälle kirikhärra kantlist: „Lauljad, tulge kokku! Issand on teid õnnistanud. Me oleme kuulnud, kuidas te Issanda kiituseks olete võtnud laulda. Ja ilma ees olete teie näitanud, et teie teistest mitte halvemad olete. Teie olete laulmisepidul oma hääl oma armsa isamaa kiituseks lasknud kõlame. See on hea. Ja meie soovime südamest, et veel kaks või kolm nooredmehed võtaksivad ennast kihelkonna kantri juures ülesse ändma, et meile veel koori pealt see ilus laul „Petlemm Efrata“ kõlame võiks.“

Miinat pani see kuulutus mõtlema: „Mida teha?“ Et aga mitte teiste tähelepanu enese peale tõmmata, läks ka tema.

„Miina, mis teil viga on?“ küsis köster ja silitas neiu pead.

„Miina kurdab Jaani!“ laskis kirikumõisa Anni peenikese häälega.

Miina läks punaseks.

„Pole viga!“ rõõmustas otsekohene ning vaga südamega

köster Miinat. „Laululindude seas ei tohi niisugune kurvas-
tus kaua kesta. Need vahetavad seda kaupa tihti. Hiljuti luge-
sin ma, et kuulus laulja — noh, vaata, . . . nimi unus ära, noh,
ükspuhas, ega nimi meest riku — läinud ühele parunile
uuesti mehele!“

Lauljad naeratasid.

„Ma lugesin ka!“ kinnitas üks lauljaist.

Ka Miina katsus muiata, mõtles aga südames: „Inetud ini-
mesed; kuidas võib sedasi rääkida!“

Aga juba hakatuses märkas Miina, et tal siin enam midagi
teha polnud. Tüdrukud hoidusid temast eemale, poisid käisid
väga jämedalt ümber.

Ja teisel, kolmandal pühal läks päris lugu lahti. Kiriku-
mõisa Anni, Kalatoa Ella ja mõisa Juuli olid köstri juures
käinud ja nõudnud, et köster Miina ära ajaks: nemad ei taha
niisuguse häbemata tüdrukuga koos olla, kelle kohta käivat
halvad jutud!

Köster kokkus. Kuidas võis see olla? Ja hiljuti oli tema
Miinat kiitnud ja tema palet silitanud: ehk oli see köstri aule
teotuseks, et tema säarast inimest käega puudutas!? Ta küsis
asja põhja.

Ja nüüd seletasid tüdrukud, mida nad teadsid, ja naerdes
rääkis Anni: „Nad käinud ju Jaaniga viimasel laulupeopäeval
Saksa teatris,“ ja turtsus ise.

„Millal?“ küsis köster.

Nüüd seletasid Juuli ja Ella.

„Kus siis teie olite?“ küsis köster Ella käest.

„Meie olime „Vanemuises“.

„Näitemängul?“

Ella läks punaseks. „Ei just mitte, meie olime aias ja jõime
selterssi, — mu pea valutab.“

„Kellega?“ küsis köster jälle tõsiselt.

Ella pidi ütleva, et kiriku alt kingsepaga, mõtles aga ümber

ja ütles: „Juuliga vist.“ Ja Juuli poole pöördudes lisas ta temalt küsides: „Sina vist ikka olid seal? Juuli, eks?“

Nüüd oli kord Juuli käes punastuda. Juuli oli noore kärneriga Botaanika-aias olnud ja aega kasuga tarvitanud, sest kes oleks neid kodu kokku lasknud, — vana käis kullisilmil kannul.

„Jah, me sõime šokolaadi!“ vastas Juuli.

Köster ei pannud seda aga tähele, vaid ütles noomides: „Ja Miina jätsite teie selle Jaani kätte; see ei olnud ilus.“

„Kas meie teda sabast kinni peame hoidma? Ena pisukest titekest!“ pilkas Juuli.

Seda lugu pidi tema kui vaga kirikuteener järele pärima. Ta kutsus Miina kohe ette ja hakkas teda noomima.

Miina läks aga vihaseks. Käskis köstril enesel oma tüdrukute kui ka teiste lauljate järele vaadata ja kinnitas, et jäetagu tema rahule!

„Vana Mardi tütar,“ arvas köster, „niisama jonnakas!“

Miina oli säärase ümberkäimise üle hirmus pahane. Kuidas käidi esiti teda palumas, ja nüüd — kuidas teotatakse!

Miina ei läinud enam laulma.

Köstrimajas olnud lugu lagunes üle kihelkonna ja ulatus ka vana Kodara kõrvu, ja see võttis tütre käsile.

„Sinust räägitakse halba,“ ütles isa kurjalt; „ütles: kas ma pean sind veel omas majas või mitte?“

Seda aega oli Miina juba ammu oodanud. Tal oli kõik valmis mõteldud. Kuhu pidi ta minema, kui ta isale seda kõik oleks rääkinud, mis oli sündinud?

Ja mis oli siis õieti sündinud? Miina ei võinud midagi ütelda. See pisuke südamehalb, see sealiha haisu põlgamine küpsetamise ajal, see soolase ja hapu armastamine, need pisukesed uimased peavalud, need rahutud tundmised — mida pidid need kõik ühele tervele, noorele, ilusale Miinale tähendada!?

Ja kes on tervisega igavese aja peale kontrahi teinud?

„Pea või ära pea!“ vastas Miina külmalt.

See vastus pahandas isa ja jalga vastu maad lüües küsis ta vihaselt:

„Ma küsin: kas sa oled veel minu tütar?“

„Olen.“

„Täiesti, nagu enne?“ isa vaatas Miinale otsa.

Nüüd pidi Miina isa kaela langema ja kõik ütleva, aga polnud ju veel midagi niisugust, mida oleks sündinud üles tunnistada.

„Jah,“ vastas Miina kindlalt.

„Mis nad siis räägivad?“

„Lori!“ ütles Miina ja lõi silmad maha.

„Aga tersiss, tõi tevka,“¹⁾ pöörutas isa rusikaga vastu lauda lüües; „ja katsu sestna umeret; Ungru voinas põll, Rõmski voinas põll, sestna sill; matri tevka, ubjuu!“²⁾ laskis Mart omas keeles, ja habemesse urises ta: „tõi tersii tevka kak siniitsa oka, i rapadet, kak sved pod Poltaavi.“³⁾ See Jaan tahab tappa! Stupai!“⁴⁾ ütles ta vihaselt Miinale.

Ema oli kapsa-aias seda taplust kuulnud ja tuppä tulnud.

„Mis sa pragad siin, vanamees! Sa lähed ikka jampsiks! Iga tühijutt teeb su hulluks. Teised räägivad ju kadeduse pärast.“

Miina läks välja.

„Mine aja lambad lepikust koju!“ käskis ema.

Miina läks. Kaks valget lammast ja kaks pisukest tallekest vaatasid Miinale otsa ja olid tunnistajaiks, kui ta nuttis. Oh, oleks see vanal ajal olnud! Siis, kui õnnis Tedretütar elas, oleks neist pisaratest kaks järve saanud, aga need ajad olid

¹⁾ Hoiä sa, tüdruk! ²⁾ Mina tahan ausasti surra; Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, elasin ausasti; vaata, tüdruk, tapan! ³⁾ Sina hoiä tüdrukut nagu silma tera, aga kaob nagu Poltava all. ⁴⁾ Mine!

jäävalt möödas. Ta ringutas käsi üle pea ning luksus, ja lam-
bad vaatasid ja vaatasid ja tundsid, et sellel inimesel oli tõesti
väga, väga halb.

Veel hullemaks aga läks lugu järgmisel pühal. Pealkirjaga
„Lõbuvorstidele Issanda kiituseks“ seisis kiriku kadarikus
kuulutus üleval, milles öeldi, et kantri-isand Kopp (mitte Kopf)
on oma vabriku jälle lahti võtnud ja otsib nüüd kihelkonnast
noori „sugu-“vendi ja „sugu-“õdesid üles. All oli suur luba-
dus, mis kõige selle eest lauljatele antavat. Seda kõike üles
kirjutada lubab üksnes türgi keel. Miinat aga oli seal kõige
enam teotatud.

Selle tagajärjeks oli kohtu uurimine — ja köstri koori lõpp.

„Kahju,“ seletas kirikhärra köstrile, „et teie koor nii tühja
lori pärast lõpeb!“

„Kahju, kahju!“ seletas köster. „Siin metsanurgas on ini-
mesed väga harimatud. Iga pisukegi kooskäik — ja kohe on
inimeste seas halvad jutud. Eestlane ei taha oma rumalusest
lahkuda.“

„Ja siis ei saa me enam seda ilusat „Petlemm Efratat“
kuulda?“ küsis hinge karjane.

„Ehk saame veel,“ vastas köster lootust andes.

14.

Ja tõesti said nad veel kord „Petlemm Efratat“ kuulda.

Maakonnalinna peeti sinodit, ühes sellega ka koosolekut,
kus köstrite vanadusekassa asutamise üle aru peeti. Ka kirik-
härra parun Stolben ja köstri-isand Kopf sõitsid sinna osa
võtma.

Tee viis reisijad kirikutest, kõrtsidest, mõisadest ja talu-
majadest mööda, ja igas kohas olid oma kohalikud jutud.

Kahjatseti oma kihelkonna kiriku väiksuse, kõrtsi suuruse,

mõisavanemate hooletu ning kõlbmatu elu üle. Sõideti ka Saviaugult mööda.

„See on vist Saviaugu?“ küsis vaimulik.

„Jah,“ vastas köster.

„Kes siin nüüd peaks elama?“ küsis kiriksand.

„Keegi kingsepp, ka üks vana soldat.“

„Aga mitte nii pöörane kui vana Mart,“ naeris vaimulik.

„Pöörane?“ küsis köster; ta ei saanud hästi aru, mida kirik-härra sellega tahtis tähendada.

„Kas teie siis kirikumõisas ei olnud, kui see, . . . see oli vist viis aastat tagasi . . . Mitu aastat see on tagasi?“ küsis Stolben.

„Ah soo,“ naeris köster, „teie mõtlete vist seda korda, kui vana Kodar teid sõimamas käis? Seda on neli aastat. Sügisel saab neli aastat, see on, mitte sügisel, vaid peale jõulu.“

Mõlemad vaikisid, sest lugu andis tõesti mõtelda.

See oli peale jõulu, kui vana Mart köstri juurde ilmus ja isanda järele päris.

„Meil ei ole isandat!“ vastas emand vihaselt.

„Mis teil siis on?“ küsis vana soldat kurjalt.

„Meil on härra,“ vastas köstri naine.

„Aru sai,“ urises soldat vihaselt, „noh, kus see „härra“ praegu peaks olema?“

„Härrad on kirikumõisas,“ lausus emand peenelt.

„Soo-oh!“ urises vana Mart ja läks kirikumõisa.

Seal nõudis ta kirikhärraga kokku saada.

„Aga köstri-isand on õpetajahärra juures. Kas sa ei võiks oodata?“ küsis kiriksanda emand köstri-„isanda“ ja õpetaja-„härra“ sõna selgelt välja rääkides.

„Mul on nende mõlematega tegemist,“ vastas vana.

Vana Mart lasti sisse.

„Stravia selajem,“¹⁾ astus vana ette.

¹⁾ Soovime tervist!

„Noh, mida sa palud?“ küsis kirikhärra Stolben, kes talupoegi ikka nende sõnadega vastu võttis.

„Ei ma palu seekord midagi,“ ütles vana ja ta hääl värises, „aga ma tulin küsima, kuhu teie mu tütre olete pannud.“ Ta teine silm virvendas veest.

„Mina?“ küsis vaimulik.

„Ega mina tea, kummale ta enam passis, vassi visakaroodi?“¹⁾

„Kuidas — meie?“ päris köster.

Kirikhärra vaatas põlastades vana soldati otsa.

„Kes tellis mu tütre laulma, kes see oli?“ kääksus vana.

„Mina,“ vastas köster.

„Siis andke mu Miina kätte!“ hüüdis vana Mart vihaga.

„Ei, tema pole siin!“ seletas vaimulik. „Kas teie tütar on kadunud?“

„Rapaala tevka!“²⁾ nuttis vana. „Sain Tallinnast raamatu, et öde ootab teda väga, aga jutud käisid ringi, et põle teda seal ühtigi. Läksin siis linna, sealt sain oma paiuki kätte, läksin Tallinna vaatama. Tevki netu!“³⁾ Tulin tagasi. Käisin Jaani pool, tema vanemad peavad kõrtsi või rahtlet.“ . . . Vanamees läks vihaseks. „Serti,“⁴⁾ vandus ta, „nüüd on kõik puhtad; keegi ei tea; mind aetakse majast välja, mind, vana inimest, Nikolaajevski soldatt, vesdee põll, Ungri voinas põll, Rõmski voinas põll, i meene rest jest, serti, võtalkaali!“⁵⁾

Vanake istus kirjutusekambri pingile ja pani oma näo kahe käe vahele.

Kambris valitses surmavaikus.

„Ja mis meie sinna võime parata?“ rääkis kirikhärra. „Teie

¹⁾ Teie kõrgus. ²⁾ Tüdruk on kadunud. ³⁾ Tüdrukut ei ole! ⁴⁾ Kuramused! ⁵⁾ Nikolai-aegne soldat, igal pool olen olnud, Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, ja mul on rist. Kuramused, ajasid välja!

patud löövad teid. Alandage ennast Issanda käe alla ja andke see asi politseile teada.“

Vanameest oleks keegi nagu kuuma oraga pistnud.

„Teie, Soodoma pealikud,“ karjus vihane vanamees püsti tõustes, „mind peksavad minu patud, aga kes vedas mu tütre välja, või nüüd: minu patud...“ Ta ei jõudnud enam edasi rääkida.

„Mõtlege, Mart, mis te räägite,“ noomis vaimulik kurjaks saades, „see oli Issanda kiituseks, ja et teie üleannetu tütar hukka on läinud, siis ei ole ometi laul selles süüdi.“

„Aga Jehoova ütleb: Ma ei kuule neid mitte,“ kisendas vana Mart; „kus mu tütar on?“

„See vana on oma kurbusest hulluks läinud,“ ütles kirikhärra köstrile saksa keeles; „mure, mure!“

Osavõtlikult läks ta vanakese juurde, pani oma käe ta õlale ja ütles maheda häälega: „Minge koju ja puhake välja, teie olete ärritatud, ja räägime siis.“

„Ka teie!“ nuttis vana... ja astus murtult välja.

Aga tagasi tulla ta oma jalaga enam ei saanud. Ta puhkas liiga kaua. Ta toodi küll veel nende härrade juurde, aga jalad eespool ja pea laastupadjal, käed rinnal risti.

Ema nuttis teistele: „Hakkas teine ikki seest karjuma, näitas ikki: siit, siit valutab! näe, näe — nüüd siit ülevalt, nüüd siit!“ — ja ema näitas käega esiti kõhu, siis rinnalesta, siis kõri peale — „ja suri siis ära. Vana inimene, aeg oli juba käes minna. Ja Miinat pole ka kodus, on Tallinnas!“...

See lugu andis mõtelda, sest tükk maad oli juba söidetud, kui kirikhärra ohkas ning küsis:

„Ja, kus peaks Miina praegu olema?“

„Rahvas räägib nõnda,“ vastas köster, „Tallinna minek olnud puhas pettus. Ta pole Tallinnas olnud. Aga ka tagasi pole ta enam tulnud. Läänud Jaani juurde. See hoidnud teda mitu aega varjul. Pärast elanud nad kahekesi linnas, ja nüüd

käia Jaan mööda laatasid palaganides lõõtspilli tõmbamas, kuna Miina tema kaasas trummi lüüa . . .“

„Vui, mis hirmus, ja missugune neiu!“

„Ja missugune hääl!“ rääkis köster.

„Kahju, kahju!“ ohkas kiriksand.

Juba jõuti uutele kohtadele, ja uued jutud asusid asemele.

Enne õhtut saadi linna ligidale, kus nad Annuse Joosepist mööda sõitsid, kes alandlikult teretas.

„Tere, mu armas Joosep!“ teretas õpetaja ja tõld veeres pikkamisi edasi: hobused olid väsinud ja kiviteel oli halb sõita.

Juba eemalt hakkavad linna majad peale. Kõige enne on paar kõrtsi, mida rahvasuus imelikult „Petlemmaks“ ja „Je-ruusalemmaks“ kutsutakse. Miks neid nõnda kutsutakse, ei tea. Võib-olla kallite kohtade suuremaks meeldetuletuseks, võib-olla ka suure armastuse pärast nende vastu. Nõnda tee- vad mõisa ja kirikumõisa saksad vist ka suurest armastusest talurahva vastu, kui nad oma veistele ja hobustele talurahvale armsaks saanud nimed „Leena, Madis või Jüri“ panevad? Miks ei või siis talupoeg mõnd kõrtsi, kust talle nii palju tarkust välja on voolanud, mida saksad ise kõige paremini teavad, mõne püha koha nimega kutsuda!?

Parajasti oli sakste tõld „Petlemma“ kohta jõudnud, kui kõrtsi uks lahti kisti ja sealt üks inimene, naisterahvas, välja visati, kes hästi jalul ei seisnud, vaid istuli kukkus. Seljas olid tal kenad riided ja jakil suur suuauk, mis läbi alasti ihu kau-gele välja paistis. Parema käsivarre ümbert oli tal käis ära, nii et kena, tubli, ümmargune alasti käsivars õhtuse päikese käes nagu pildil hiilgas. Väljavisatu istus rahulikult, nagu ootaks ta midagi, nagu mõtleks ta. Uuesti läks uks lahti ja lükati enne üks, siis teine madrus kõrtsist välja. Teine neist hoidis naisterahva jakikäist nagu võidulippu käes.

„Või veel kiskuma, häbemata sead!“ vandus väljaviskaja.

Madrused pöördusid ümber ja tormasid ukse kallale. Sel silmapilgul jõudis sõitjate vanker just istuja kohta. See lõi silmad sõitjate peale, tõstis siis oma ilusa, lihava käe, mis nagu marmorist oli välja raiutud, kõrgele taeva poole ja laulis joobnud häälega: „Ja sina, Petlemm Efrata, Juudamaal . . .“

Köster kokkus.

Madrused jätsid ukse lõhkumise, vahtisid lauljat ja naersid täiest lõuast, kuna teine jakikäisega takti lõi.

„Hirmsad inimesed, kes naisterahva nii kaugele loomaks on võinud teha,“ kaebas kirikhärra ja pööras silmad laudplangi poole, mis piiras kõrtsimehe kapsaaeda, ja et sealt rutemini eemale jõuda, vilistas ta väsinud hobused sõidule.

Nagu kogemata tõusis ta silmade ette pilt endisest elust, kus ta üliõpilasena kord kolme sõbra seltsis „Hotell Pihkvas“ lihavõttepühade ööl . . . Ta mõte jäi seisma. Ta ohkas.

Köster nägi kirikhärra patupõlgust, ja teise südamlikku ohkamist kuuldes võttis ta ninarätiku ning nuuskas nina, pead pahemale poole pöörates, ja pühkis silmi; seda tegi ta hästi kaua, sest nõnda võis kõrtsi ukse ees istuvat tüdrukut hästi näha.

„Jah, nii elab see lihalik maailm,“ ohkas köster kuuldavalt ja pani rätiku taskusse.

Mõne minuti pärast pöördus ka kutsar pukil ümber ning vaatas riivalt tagumisi rattaid, kas need ikka terved on, aga ka temale oli joobnud, paksu käega tüdruk kõrtsi ukse ees vaatamisväärilisem kui rattad.

Selle ajaga oli ka Joosep „Petlemma“ kohale jõudnud. Taluvanker põriseb ikka enam. Istujale kuuldus põrin iseäralikuna ja ta vaatas sõitjat. Ta suured sõstrakarva silmad uurisid midagi, ja äkitselt nagu midagi meelde tuletades jättis ta laulu pooleli, tõstis ka teise käe üles ja hüüdis siis täis kurblikku valu, nagu oleks ta röövlite käes: „Joosep!“

Vist tahtis Joosep hobusele piitsa anda, et preestri ja leviidi

moodi mööda sõita, aga äkki tuli talle midagi meelde, Ta peatas hobuse.

„Ei tea, mis Joosep seal selle joobnud tüdrukuga tegema hakkab?“ küsis kutsar naerdes üle öla.

Tõllasistujad vaatasid tagasi. Istuv naisterahvas, kes täie näo maantee poole oli pööranud, paistis neile selgesti silmi. Ilusad, käharaks tehtud lokid katsid tema pisut porsunud otsaesist, mille alt sõstrakarva silmad täis abipalumist Joosepi otsa vaatasid. Joosep oli oma käe tema piha ümber pannud ja avitas ta üles; naisterahvas oli aga parema käega Joosepi õlast kramplikult kinni haaranud ja vaatas armu paludes ning abi oodates ülespoole nagu Peetrus, kui teda merelaineist, kuhu ta rinnuli oli vajunud, välja tõmmati.

„Vaadake ikka!“ naeris kutsar.

„See on ju Miina?“ küsis kirikhärra ehmunult. „Mis hirmus! Mis kole!“ Tõsine valu, südamevalu paistis tema silmist . .

Ja ühe korraga, nagu ühest suust vastasid kutsar ja köster:

„Miina! !“

1899.

TULGE APPI!

Tükike misjonitööst Indiamaal.

„Aga mis sa näed pindu oma venna silmas, aga palki omas silmas ei pane sa tähele? Kisu esiti palk omast silmast välja, siis seletad sa pindu välja kiskuda oma venna silmast.“

Uus Testament.

1.

Vaikne laupäeva-õhtu oli ka Oheliku peres kätte jõudnud. Nädalased tööd olid lõpetatud ja rahvas saunas käinud; nüüd istusid kõik söögilaua ääres ja sõid tuttavat eesti laupäeva-õhtust toitu — tanguputru hapupiimaga. Harilikult seisis pudrus ikka võisilm, aga kes võis talvel niisugust kallist asja saada või lubada? Lehmad juba mardipäevast peale kinni, ja või-tagavara oli kallite jõulu-, nääri- ja kolmekuninga-pühadega üsna kasinaks jäänud. Perenaine Anu oli juba enne kolmekuningapäeva ütelnud: „Oh sa Issakene, küll mõjuvad aga need pühad ka toidu-tagavarale, näpud puutuvad igal pool põhja!“ Ja kolmekuningaks küpsetas Anu sealiha ning tõi õige pisukese alustassiga, mille äärele sinisekirjalised kassid olid maalitud, pisut võipurulauale, niisugust puru, nagu see ikka püti põhjas soolvees harilikult ujub, ja lisas juurde: „Külm tõmmanud või üsna terasse!“, nagu oleks külmal süüdi olnud, et Anu ihnus oli.

Täna oli Anul selle poolest üsna õigus pudrusse rasvasilma panna, sest ei tea kust kõik see hea välja pidi tõmmatama?

Pere oli Anu ihnusega harjunud ja käis oma lusikatega rasvasilmal hoolsasti külas, nii et perenaine pidi ütleva: „Kastke aga peale, ma kalkan veel juurde, — jätsin ahjurinnale panniserva veel natuke järele!“

Ja pere kastis, kastis hoolega, et sellestki ilma ei jääks.

„Oh sa heldeke,“ aitas perenaist kõrvalt korralkäija sant Vokikeps, kes oma nädalat praegu Ohelikul mööda saatis ja kes oma nime oli sellest saanud, et ta oma pahemat jalga iga sammu puhul õige kõrgele üles tõstis, nõnda et põlv tegi suure ringi nagu vokikeps ketramise ajal. „Oh sa kallikene, kulla perenaisukene, missugune helde inimene! Ei tea, kes teistes peredes silma pudrusse paneb! Lase paljalt! Vaata ikka, et pudrugi saad! Kastmeks antakse vees vedelaks löödud hapukoort; katsu siis, kuidas kõhu täis saad! Eks inimesed ole meie ajal ju ihnsad!“

„Süüa saab nüüdsel ajal igal pool,“ vastas sulane Anton, täie kasvuga, julge näoga noormees, kellele ei olnud meelt mööda, et sant perenaist meelitas.

„Oi, oi, noor inimene,“ seletas sant, „sa pole veel maailma näinud! Küll on aga vigurimehi maailmas! Antakse taar ja leib lauale — ja ole rahul!“

„Eks sina ole rahul,“ vastas Anton kurjalt, „eks katsutagu mulle taari ja leiba anda! Ega ma kellegi vang või sant ole! Mina teen oma töö; kui ma ka taaritaolise töö teeksin, ei tea, kas peremees siis rahul oleks?“

„Oi, noormees, ä' aja patujuttu!“ seletas Vokikeps. „Oleks ikki surmani taar ja leib kae, siis põleks viga midagi. Aga ei tea, mida elus veel ette tuleb.“

„Elus võib palju ette tulla,“ vastas Anton; „eks siis söö taari ja leiba; aga kui ma töömees olen, siis nõuan ka töömehe kõva toitu!“

„Jah, eks nüüdsel ajal ole need noored inimesed uhked,“ aitas peremehe poolõde Mari kõrvalt, „nüüd on nad just kui

saksad. Põle üks asi hea ega teine! On viga söögil, on häda joogil! Ei tea, kes vanasti seda kuulis. Vanasti...“

Ta pidi edasi rääkima, aga peremees, vana Oheliku Madis, lõi oma laia paljaksagetud näo üles, vaatas hallide silmadega kurjalt vaidlejate otsa ning ütles: „Söögilauas ei aeta lori.“

Ta näole tulid suured kortsud, mis selgesti tunnistasid, et temale ei olnud see jutt meelt mööda. Ja pikalt, ilma eksitamata, täitis ta kõhtu edasi: võttis suure puulusikataie putru, pistis suhu, triikis kuhja maha ja kastis ülejäänud poole lusikatait, mis suus pealt ümmarguseks oli tehtud, rasvasilma, kust see siis uuesti suhu läks, kuna sellele pärast seda lusikatais piima nagu kaaneks peale pandi. Tõsiselt ja ilma ärritusega tegi ta seda tööd nagu mõnd püha toimetust.

Peremehe sõnad vaigistasid vaidlema läinud sulast ja santi natukeseks ajaks.

Sulane Anton ei tahtnud peremehe poolõe Mari sõna „uhked“ seletamata jätta.

„Uhked ei ole nad ühtigi, need noored inimesed,“ ütles ta pisukese puhkuse järel, „aga igaüks tahab, mis õigus ja kohus. Vanasti oli sedasi, et inimesed ei tundnud oma õigusi; siis kooris saks talupoega ja talupoeg oma teenijat; kel oli rusikas, sel võimus, ja rumala päralt oli ikka nahaparkimine. Nüüd on igaüks enda peremees. Mina teen töö ausasti ja nõuan, et mind selle eest ka ausasti söödetaks ja mulle palka makstaks. Ei tehta seda, siis lähen ära ja otsin teise koha, kus mul parem on.“

„Ja näete nälga!“ sähvas peremees pahaselt, kellele see sulase hooplemine liiale läks.

Teised lauasolijad hakkasid pisut naerma.

Antoni näo üle käis ärritusejume ja pool kogeldes, nagu mitte teades, mida ütelda, vastas ta:

„Mitte sugugi!“

„Seal on meie saunas Kiisa Toomas,“ leidis perenaine vastuseks. „Seal ta on: lapsed näljas, ise nagu hurdakoer keskelt peenike; tuleb koju, siis tapab naist ja lapsi, kes ei tea, mida näljaga teeksid.“

„Toomas on loru,“ vastas Anton, et ometi midagi vastata.

„Ja sina oled tark!“ hässitas Mari.

„Mina ei ole ennast targaks pidanud,“ õiendas Anton, „aga ma ei teeks ka sedasi, nagu Toomas. Sedasi peab vägisi nälga nägema. Selle palgaga, nagu kõrvaline inimene seda siin saab, on võimatu elada. Seesugusel seisukorral peab midagi muud tegema, ametmees olema või mujalt teenistust otsima. Kui maa mind siin toita ei jõua, siis lähen sinna, kust leiba saan.“

„See on Logardiiriiki,“ seletas peremees, „kus valmis leivad puu otsas kasvavad ja kus piimajõed jooksevad; aga see on halb, et enne peab sööma läbi pudrumäe, mis on seitse versta paks ja piirab seda riiki. Aga mina ütlen sulle ühe tõsise sõna ja seda pea sa, noormees, meeles: nüüdsel ajal ei saa noored inimesed mitte sellepärast elada, et nad on vana Jumala ära unustanud. Meie elasime jumalasõnas ja kasvasime selle najal, aga teil on kõiksugused ilmlikud mõtted; need on kurjast, kurjal aga ei ole õnnistust. Meie teenisime ausasti oma peremehi ega nurisenud, sest meie teadsime: teenida ja sõna kuulda on Jumala püha seadus.“

Peremees jäi vait ja ootas oma sõnade mõju. Ta oli iseenesega väga rahul, et ta nõnda julgesti jumalariigi seaduste eest välja astus.

Antonile läksid peremehe sõnad terava noapistena südamest läbi: kogu ta loomus tundis, et siin keegi vägevam, kavalam võim teda õiguse nimel oma võrku seob; ta tundis enese kərbse olevat, kes on ämblikuvõrku mässitud; tundis, kuidas ämblik võrgunööre koomale tõmbas ja siis mitme silmaga ning teravate, luiste lõugadega talle ligineb, et kallale tungida, saaki

omandada, mis õiguse nimel tema osa oli, sest kärbes oli ju ise omal vabal tahtel võrku langenud. Antoni süda aimas, et siin midagi peab vastama, midagi sellele vagale ämblikule ütlemale, ja kui mitte muud, siis ehk „hurjah!“ kisendama.

Ta pani lusika plaksatades lauale ja ütles:

„Kuule, peremees, oma jumalasõna-tagavara jäta iseenese ja oma laste jaoks. Ka mina olen koolis käinud ja leeris olin kirikhärrale esimene poiss, aga seda ei ole ma jumalasõnast veel kuulnud, et sulane peab saja rubla eest peremehele üle viieteistkümnepäevase töö tegeva, et peremees saaks pisukesele Juulile, kui see mehele läheb, 1000 rubla kaasavaraks anda, Jukule kord uue koha osta, mis oma 3 kuni 4 tuhat maksma tuleb, ja ka vanale Anule veel mõne hea kopika lesepäevade jaoks järele jätta. Ja, ja — see tuleb vist kõik suurest jumala-armastusest! Aga katsu seda ka iseenese väest teha ja ütle siis, mis maksab sulase-elu. Kui kõik see, et sulane sinu põllu sandileiva eest peab ära harima, peaks kuskil jumalasõnas üleval olema, siis on see küll Oheliku Madise tarvis üksinda kirjutatud!“

Anton tõusis üles, tõmbas mütsi varnast ja läks ukse poole.

„Meil on täna misjonilugemine,“ sõnas Madis vaikselt, nagu ei oleks midagi juhtunud. „Kas sa ei taha jumalasõna kuulda?“

Anton läks vilistades välja. Õues kukkus ta suure häälega külapoiste laulu laulma:

Küll olen kosjas käind
Ja mõnda nalja näind,
Ei siiski naist ei saa,
Mis võiks ma kosida:
Mai liiga paks ja tige
Ja Anu must kui pigi-i-i...

ja nõnda kadus Anton.

Peremees oli natuke ennatu, kui ta nägi, et Anton tema häid sõnu nõnda tühjaks pidas ja säärast lorilaulu laulma hakkas.

Ta laia näo üle käis kerge häbipuna, siis lõi ta näo jälle tõsiseks, pani käed risti ja ütles kõikide kuuldes: „Aituma suurele Jumalale, kõht sedakord jälle täis!“, ohkas südamest ja rääkis nagu iseenele: „Hukka läheb, hukka läheb see noormees: vanainimese õpetus on tühipaljas; aga — küll maailm õpetab!“ — ja ohkas.

Teisedki lauasolijad ruttasid peremehe järele „aituma“ ütleva ja laua äärest ära minema. Naised hakkasid toitu kööki kandma, mis ukse läbi toast eraldatud oli, ja seal nõusid pesema. Kes laua äärde veel istuma jäid, olid vallasant Vokikeps ja lapsed, kaks vanemat: Jukut-Juulit, kes koolis käisid, ja Hans, kellele õde-vend lugemisraamatust pilte hakkasid näitama, mida see juba ammu teistele peale oli ajanud.

„Aga kas need nooremad kuulevad!“ kinnitas Vokikeps, „kannad kuulevad! Kes nägi seda vanasti?“

„Anton on muidu hea poiss!“ rääkis perenaine Anu köögist valju häälega, nõnda et ka teised toas seda lahtise ukse läbi hästi kuuleksid. „Anton on päris hea poiss, aga ta tahab igal pool tark olla... Küllap sihuke elus tirelit saab lüüa! Eks seal ole meie sauna Toomas, va Kiisk! Oi, missugune tore mees ta noorelt oli: uur kaelas, manisk ees, pikkade säärtega saapad jalas, et võta kas müts maha! Aga nüüd — takka tirpis, kõssis ja küürus, ja tuleb koju, siis peksab naist mis hirmus!“

„Neil olevat ju päris nälg käes,“ aitas peretüdruk Liisu kõrvalt. Möödunud nädalal sain Kiisa Juulaga kokku; ütles enese üsna hädas olevat: leib olevat otsas ja uut ei saavat enne osta, kui homme, see on pühapäeval või esmaspäeval...“

„Mis jutt see on!“ hüüdis perenaine Anu imeks pannes. „Alles hiljuti said meilt külimitu jahu — ja juba otsas?“

„Juula ütles, et olevat otsas,“ seletas tüdruk häbelikult. „Ta ise oli nõnda äralõppenud näoga ja ütles, et häda olevat üsna käes: lehm olevat ammugi kinni, lapsed tahavad süüa saada, anda ei ole aga midagi, päris nälj varaks!“

„Issand Jumal, püha ristike!“ ohkas Anu. „Eks tapa viimaks lapsed ära ja iseenese ka! Ei või nüüd niipalju, et meile tulla ja rääkida, et lapsed süüa tahavad! Ei tea, kes niisugusel korral teise ilma jätaks? Võiks piimagi saada, — meil sai Kirjak juba enne jõulu lüpsma ja varsti hakkab ka Mustik. Aga ega või küsima tulla!“

„Sihukesed ju uhked,“ aitas Mari kõrvalt pada puhastades ja kõrnest lusikaotsaga suhu pistes; „sihukesel on ju häbi paluma tulla!“

„Ja, jaa,“ aitas sant toast, „sihukestel on häbi paluda!“

„Kipute ikka mehele,“ õiendas peremees Madis toast ja vaatas tüdruku Liisu peale. „Ikka olevat raske peremeest teenida, aga kas nälga on kergem näha?“

Liisu ohkas. Talle tuli meelde, kuidas ta käed möödunud sügisel linakiskumise ajal lõhki olid ning verd jooksid, ja seda kõik 18-rublase aastase rahapalga, kõhutäie söögi ja mõne hilbukese eest, mis ta palgaks sai. Ta võrdles sauna Kiisa Juulat enesega ja mõtles: „Aga ometi on tal neli last, kes on rohkem väärt kui kõik minu palk kokku!“

„Mis ta nüüd parem on,“ arvas Liisu, „ega see teenijagi elu just kuldne pole!“

„Kuldne pole?“ poolis perenaine; „aga ega peksa ikka saa ja nälga ka ei näe!“

„Noh, ega igaüks pole ka Toomas!“ vastas tüdruk vabandades.

„Eks Toomas ole ikka hull küll,“ aitas Anu sekka. „Ta saab vihaseks ja hakkab siis naist või last peksma, lööb kasvõi maha!“

„Ja ma olen talle mitu korda ütelnud,“ tähendas Madis toast, „et ta säärast rumalat tegu ei tohi teha, aga ei aita! Ma pean ta kevadel siit ikka minema saatma.“

„Aga kust sa asemiku saad?“ seletas Anu. „Nüüdsel ajal on kõrvalisi raske saada.“

„Raske saada?“ naeris Madis; „Tooma sarnaseid on igalt poolt saada, ja Ohelikul on hea saunakoht. Selle koha peal võiks inimene rikkaks minna, aga kes paneb neile kõrvalistele inimestele aru pähe! Praegu mina? Mina ei tea, mida ajanappuse pärast teha, aga nemad? Nemad magavad, aega on neil küll, vedelevad nagu vorstid! Ja kes on sealjuures süüdlane — mina või? —, et Toomas vaene on? Tee tööd,“ rääkis ta nagu iseenesele õpetuseks, „küll siis näed, et ka Jumala õnnistus tulemata ei jää.“

„Jah, eks tema õnnista ikki, kes tööd teeb,“ poolis Vokikeps, nagu hääl metsast.

„Mina olen alati ütelnud ja ütlen veel,“ õiendas perenaine köögist talitust lõpetades: „kes vaene on, see on ka laisk. Ei tea, kui inimene oma käsi-jalgu liigutab, ju ta ikka edasi saab. Aga kuidas võivad praeguse aja noored ja kõrvalised sedasi elades haljale oksale saada. Saavad suured palgad, aga paljuge neil järele jääb? Mitte midagi! Vaata ikka: aasta lõpul juba palk ette võetud!“

Tüdruk Liisu vaikis, siis aga ütles ta:

„Jah, kui teenijad oleksid teisest mullatükist loodud kui pererahvas, siis ehk saaks ka läbi. Aga peretütar ostab enesele siidrätiku — teenija ka; peretütar käib värvilise jaki-kurgualusega — teenija ka; ja vaata — sedasi läheb kõik see raha, mis saadud! Paljuge teda siib saab?“

„Kes käsib nõnda uhke olla!“ hässitas Mari.

Liisule oli säärane tõmbamine niisama vastumeelt nagu enne Antonile Madise targeldamine, aga ilma et ta suurt seletama oleks hakanud, ütles ta:

„Ei tea, mis pärdik see teenijagi on, et ta ennast teistmoodi peab riidesse panema kui peretütär?“

„Kust saavad nemad peretütärde vastu!“ hüüdis Vokikeps toast.

Naised lõpetasid töö ja asusid kambrisse, kus nad olid söönud, sest peremees tahtis misjonitööst lugeda. Ta oli kolmekuningapäeval kiriku juures käinud ja köstri käest lehe saanud, mis aga sel päeval lugemata jäi, sest pühapäevaõhtul pidi varemalt magama mindama, et järgmisel tööpäeval õigel ajal jalul olla. Seepärast jättis peremees oma lehe ühes „Misjoni-lehega“ ikka teise laupäeva jaoks, mil oli õhtul rohkem aega. Lugemisaeg pidi ju teenijailt tulema, et nende hinge kallal kosutavat tööd teha!

Köster oli lehte kätte andes Oheliku Madisele juba ütelnud: „Lugege see tähelepanemisega läbi, seal on üks väga südantülendav ja ajakohane kirjatunnistus sees, ja tulge siis tuleval pühapäeval kirikusse, et oma andi ka Issanda viinamäele ohverdada.“

Oheliku Madis oli küll lugemise poolt, aga ohverdamisega ei olnud ta just mitte nõus. Tema meelest oli seda, mida nõuti, ikka natuke palju. Kuid ta andis siiski, sest vastutõrkumist pidas ta saadana tööks, kes tema südame kõvaks tegi nagu vaaraol, kui see iisraeli rahva Egiptusest välja pidi laskma. Ta andis ning ohkas, aga mispärast ta ohkas, kas südamekalkuse või raha pärast, seda ta ei teadnud.

Ja homme päev oli üks neist, kus jälle misjoni jaoks raha korjati. Õiguse järgi pidi selleks küll kolmekuningapäev olema, aga koguduses oli moeks saanud, et kolmekuningapäeval pidas jutlust köster, kuna kirikhärra siis abikogudusele jumalasõna käis kuulutama. Nõnda võidi alles järgmisel pühal misjonipüha pidada. Et ennast nõudekohaselt ette valmistada, selleks tahtis Oheliku Madis „lehest“ lugeda.

Lehes oli sel korral juttu misjonitööst Indiamaal. Keegi nimetu asjatundja ehk oma nime häbenev ühetähetark rääkis elaval keelel Indiamaa suurest vaimuhädast.

„Noh, lapsed,“ ütles Oheliku peremees, kui naised köögist kambrisse olid tulnud ja seal aset võtnud, et misjonitööst kuulda, „noh, lapsed, pange nüüd raamat käest, seda võite homme jälle vaadata, ja kuulake, mis jumalasõna räägib!“

Pisuke Hans tõmbas näo natuke vingu; aga kui öde Juuli talle paar laaket sõna oli ütelnud, jäi ta esiti tõlbilt laua äärde seisma, jooksis siis ema juurde, pistis pea tema sülle ja jäi sinna sedaviisi vagusi seisma, kuni ta sealt natukese aja pärast jälle teiste juurde läks.

Jukut-Juulit jäid laua äärde lambi juurde, kuhu ka isa asus. Ka Vokikeps arvas paremaks laua äärde valgesse nihkuda, nagu ta ise ütles: „Ma tikun ka valgema poole. Kuuleb paremini!“

„Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel!“ algas Madis.

Misjonilehe lugemisi hakkas ta ikka nõnda peale, nagu ta seda vimulikkude käest oli kuulnud, kui need oma toimetusi algasid. Seesugust algust pidas ta ilusaks ning kõlvuliseks. Ilusaks sellepärast, et nõnda algasid kõik tema nähtud targemad mehed; kõlvuliseks, et selle läbi teistele head eeskuju anda ja et kõik töö Issanda nimel sünniks. Võlgnes ta ju oma Issandale ka palju tänu. Talusulasena oli ta elu alanud; paarisaja rublaga oli ta Oheliku talu ostanud ja selle paari aasta jooksul peaaegu ka välja maksnud, sest Issand laskis sel ajal linad just Madise kasuks, nagu ta seda kindlasti uskus, kõrges hinnas seista. Seda tundis Madis väga hästi, sest omast väest ei oleks ta iialgi nii kaugele võinud saada. Nüüd katsus ta küll ka kokkuhoidlik olla, aga pooltki seda raha ei jäänud järele, mis enne. Selle vea põhjuseks pidas ta noorte inimeste

ulaelu, kelle peale on taevas pahane ja nende kõrval ka Madist nuhtleb.

„Tänane lugemine on meil siis,“ rääkis Madis edasi, „misionitööst Indiamaal.“ Ja ta luges: „Armas kallis lugeja! Täna tahan ma sind, kui sa seda lubad, vaimus kaugele maale viia, mida nimetatakse Indiaks (Madis luges küll „Indiia“). Jumal on seda maad väga õnnistanud: seal kasvavad kõige paremad viljad, kõige kallimad kivid, nagu timmandid, smaragdid (Madis luges ja veeris „ismaraagid“), toopasikivid ja muud sellesarnatseid võime sealt mulla seest leida, ka kuld ning hõbe (Madis luges „hõbe“) on seal igapäevane asi saada, aga mis seal mitte leida on, see on meie Õnnistegijat. Ja sellepärast peavad nad hukka minema. Selle rahva teod on hirmsad, mis nad teevad. Neil on seal valeprohvetid olnud, kes ennast oma liha-arpuses kõrgemaks on seadnud kui Õnnistegija. Nad õpetavad rahvale küll ka Jumalast, aga oh hirmsat asja: nad ütlevad, et inimene võib iseene tegude läbi õndsaks saada! Ja sellepärast katsuvad nad iga moodi oma liha piinata. Nad käivad nende meelest pühade kohtade peal rändamas; üks mees kandnud suurt kivikotti seljas, et selle läbi oma hinge päästa! Aga see kõik on hirmus pettus!

Õndsad oleme meie, et meile kallis evangeeliumi valgus on paistnud! Aga sa vaene India rahvas!

Nad on nii pimedad, et emad oma lapsi jõkke viskavad, et Jumalat heaks teha. Iseäranis vilets on seal aga naiste käekäik. Mees on seal naiste jumal. Mehe nimi on seal nõnda püha, et naisterahvas teda mitte suhugi tohib võtta; seda nime peab ta sedamoodi austama, nagu meie Jumala nime või Juuda mehed Jehoovat. Mehel on aga täis jõud naiste üle antud. Naine peab oma meest orjama; mees ütleb, et naisel on ühtegi aru peas. Naine peab seal kõik mehe töö ära tegema ja siis selle söögiga ennast rahuldama, mis mees oma laualt temale võtab järele jätta. Meeste au on seal nõnda suur, et poeg võib

emale oma rusikaga vahel kõrva pihta anda, teda söimata ja rumalad sõnad temale ütelda, aga ema tohib oma laps mitte noomida, veel enam peksta. Mõtles, armas, missugune hirmus rahvas, kes oma lapsele nii suurt voli võtab anda! — Rikastel aga on luba terve kari naist pidada. Juba nelja-aastaselt paneb isa seal oma tütre mehele. Aga mis on seal siis naiste elu rikka juures. Üks hirmus asi järgest! Naised peavad seal ühes majas elama, kus jäle õhk ja lämmatanud luhvt aset võtab. See tuba on nende vangikamber. Ja kambril on üks väikest viisi tehtud aken seina sees, ja häda sellele võõrale meesterahvale, kes julgeb oma pead seal sisse pistma vaatamiseks nende vangide peale! Isegi tohter tohib mitte haiguste korral haiget naist vaatama! Jah, hirmus, väga hirmus asi on seal. Mõtles, armas vend Issanda sees, kui sina seal oleksid ja oma armast Liisat, või Leenat, või Juulat niisuguses põrgu onnis vaataksid, mis võtaks su süda sees teha? Kas ta ei hakkaks viha pärast tuksuma, kui üks haamer võtab taguda sepa peos alasi pihta, ja sa läheks ja tooks oma tütart, oma Liisat või Leenat või Juulat ja annaks neile suud ja nutaks pisarad, mis silma seest tahavad välja tikkuda! Oh, armas Eesti ema; oh armas Eesti tütar, oh neitsi, oh lesk! Ja sina oled vaba! sa oled inimene! Kes on sulle seda teinud? Ma hüüan: kuulge, kel kõravad on kuulda, see kuulgu: Seda on meie kallis ristiusk teinud oma valge lillega Saaronist! Sellepärast, armsad Eesti õed ja vennad, tänagem teda!

Aga mis aitab meie tänu üksi, kui sa käega ei võta tahta adra külge kinni hakkama? Mis aitab meie ohkamine? Tööle, vennad! Vaatage, mis võtavad teised teha? Saksamaal on isegi vagad naised juba teele läinud, neile vaestele armuõpetust viima, neid saatana käest päästma. Kas sina halvem tahad olla?! Ei, kogunisti mitte! Eesti ema meel on ikka üpris helde olnud, Eesti isa käsi tugev abi andma!

Kui meie igaüks poolegi kopikat anname, siis saab sellest

niisugune suur summa, et meie rohkesti töölisi Issanda viina-
mäele võime läkitada. Tööle kõik! Ärge ütlege: las teised tee-
vad!! Aga kui Taevakuningas võtab viimsel päeval ütelda:
Ei, laske teised taevasse, eestlased ei saa! Mis siis on?

Ärge kuulge nende raipekullide kraaksumist, mis meie näp-
pude ohvrid Issanda altari pealt oma häbemata nokaga, mis
terasest on ja mis üpris kõver on, tahavad ära röövida ja Juuda
moodi võtavad ütelda: „Mistarvis on see raharaiskamine, seda
võiks vaestele anda!“ Ma ütlen: need on Juudad, nad kuku-
vad maha ja lähevad oma uhkusest lõhki, ei — nad on teps
maha kukkunud ja lõhki läinud ja neil on hais juures, mis
vistist üpris hirmus on.

Küll Issand võtab neid lüüa!

Oi, Issand on väga vihane! Ta võtab nendega kõvasti sõit-
leda. Meie peame uskuma niisuguse mehe kohta, et püha käsk
sellesarnast keelab, on tema üsna ununud.

Kes Jehoova poolt on, need võtku oma raha ja mingi, viigu
ja ärgu vaatagu tagasi, et parem käsi ei teaks, mis pahem teeb!

Lööge tagasi, Juuda mehed, need raisakullid oma terasnok-
kadega meie ohvri kallalt, et neil sulgede puru taga on!

Ja kui pühapäeval su õpetaja sulle ütleb: lõikust on palju ja
lõikajaid vähe, siis tea, mis sul teha on ja ära pane oma süda
kinni! Häda on suur: tulge appi! Aamen!“

4.

Selsamal ajal, kui Oheliku Madis „Indiast“ luges, valgustas
pisi ke plekklambike saunatoakest, kus asus Kiisa Tooma pere-
kond. See maja oli vanasti tõesti saun, nüüd ei olnud seal
peale sauna Tooma pere keegi end pesnud. Et maja oli va-
nasti ilma kivi-alusmüürita tehtud, siis olid alumised palgid
sootuks kõdunenud ja üksteise sisse vajunud, misläbi maja

märksa madalamale oli langenud, nõnda et üsna küürakil sisse pidi minema.

Väljastpoolt oli saunakesel väga õnnetu, kaebavvilets nägu. Nagu mõni vana inimene, keda jooksjatõbi kurnab, kelle liikmed kokku kistud, selg küürus ja jalad kõverad, nõnda seisis ta. Katuseks olid ära katkenud tolgendama läinud mitme-ealised õled, nõnda et see mõnest kohast hall, valge ja must paistis. Harja rõhusid kivid, lauätükid ja puurondid, et tuul sealt viimast õlenatukest ära ei puhuks. Siit ja sealt vahtisid roovilatid välja, nagu otsalõppenud hobuse küljekondid.

Seda viletsam oli saun aga seestpoolt.

Neli seinat, nurgas suur lava moodi ahi — kõik läikivad mustad nagu viksitud saapad. Seinat ääres pisuke laud, ühes nurgas vana kapp ilma lukuta, räsakil uksega, siin ja seal tolgendavad riidehilbud seinat löödud naelte ja puuvarnade otsas — see oli kõik maja ilu ning vara. Aknal, mis kõigest vaevalt paari ruutjala suurune oli, valgustas tuba suitsev pisuke plekkklambike ja hämardas teda kollakas-halli uimastava uduga, andes majale veel kurvemat jume ning ummistades temat kinnist õhku lambiõli vänge lõhnaga.

Niisuguse lämmatava õhuga majas elas juba mitu aastat Toomas Kiisk naise Juula ja nelja lapsega — Sassa, Toodi, Robi ja Leeniga, kellest kõige vanem kaheteistkümnepäevane, kõige noorem vaevalt kaheaastane oli. Toomas asus Ohelikul juba üle aasta, maksis peremehele renti, tegi päevi ja käis talvel vahel, kui aega sai, väljas tööl.

Toomas, kõva töömees, püüdis peret kõigest jõust toita. Üks viga oli Toomal: ta jõi vahel ja oli siis äkiline ning riiakas.

Naist Juulat tunti aga hädise inimesena, kes käis küürus ja pikkamisi; viimase lapse ajal oli ta enese ära rikkunud. Sealt siis tuligi, et Juula ei saanud pere toitmisel enam palju kaasa aidata, olgu et laste järele vaatas ja süüa valmistas.

Kuid laste järele vaatamisega ja söögi valmistamisega oli

Juulal kõige suurem õnnetus. Nii vastik kui see asi oli, oli see ometi tõsi.

Juula oli laste vastu pehme ning järeleandlik. Ja ilma et ta ise seda arugi oleks saanud, olid need tast üle kasvanud.

„Oh jumal, jumalukene, on see meestesugu ka riikas rahvas!“ kaebas Juula alati, kui ta vahel poegadest jagu ei saanud.

Kui aga lapsed ta ära pahandasid, siis ajas ta kõik süü Tooma peale, kellelt lapsed kõiksuguseid rumalusi õppivat. Juhtus Juula neid vahel nuhtlema, siis jooksid lapsed isa juurde ja see ütles: „Vaata saadanat, või tema tahtis sind peksta! Oota, oota, küll ta saab!“ Poiste silmad hiilgasid, kui isa säärast ülemeelikut juttu ajas. Nõnda läks lugu nii kaugemale, et poisid suuremaks saades hakkasid ema enne sõimama, pärast koguni lööma, sest isa ise oli heaks eeskujuks.

Kõik see aga ei ajanud Juulat nõnda mõtlema kui söögi valmistamine. Lastega sai ikka veel läbi, kuigi vahel kisklemisi ette tuli, aga mida pidi ta söögiga tegema, kui seda polnudki valmistada! Sügise poole oli Juulal ikka veel võtta, aga kui jõulud mööda läksid ja ka lehm kinni jäi, oli häda suur. Seda suuremaks tõusis viletsus, kui Toomas vahel tööle ei läinud, kodus sõi ja pärast kuhugi kadus ja mõneks nädalaks sinna jäi. Siis tuli nii suur puudus kätte, et Juula mäele, Ohe-liku pererahva juurde laenule pidi minema.

See õnnetus oli Juulal ka praegu käes. Jõulud olid viimse viinud, mida oli majas hamba alla panna. Toomas pidi peale uusaasta kohe töösse minema. Juula läks toarahva juurde ja laenas suvise töö arvel külimitu jahu. Peremees Madis oli küll ütelnud, et ei tohi anda, sest Toomas ei taha tööd teha ega teise kohta minna linu harima, aga kui Juula hakkas jumala keeli paluma, lubas peremees, noomis aga Juulat, et ta ei valitse Toomast.

„Oh jumal, mis mina teen; vaata, et ise peksta ei saa,“ ohkas

Juula ja silmad hiilgasid veest. „Kas seda kõike pidi tarvis olema?“

Juula valmistas leivad, andis ühe Toomale, teise pani pojale kooli kaasa ja kaks jäid nelja inimese jaoks.

Toomas lubas küll varsti peale kolmekuningat koju tulla ning raha tuua, aga kolmekuningast oli juba ligi nädal möödas — ja Toomast polnud ikka veel. Juula katsus küll kokkuhoidlik olla, tõmbas leivale iga päeva jaoks ristid peale, aga midagi! Leib lõppes näpu vahel veeretamisel otsa. Ta keetis leivaleent taariga, aga lapsed sõid seda veel rohkem.

Juula sai pahaseks nähes, kuidas lapsed toitu hukkasid.

„Issand Jumal,“ pahandus ta laupäeva õhtul, mil toit üsna lõpukorraks oli jõudnud, „just kui näljased! No, õgige, õgige, küll tuleb peenike pihku!“

„Ema, anna süüa! ema, anna leiba!“ hüüdsid Toodi ja Robi. Leeni oli natuke vaiksem.

„Ei ole!“ kurtis ema; „isa või Sassa tuleb koju, siis saate.“

„Anna kohe leibä-ä!“ karjus vanem, Toodi, väga pahur ja riiakas poiss.

„Pea ometi lõuad!“ äigas ema käega, kui Toodi ema käest kinni hakkas; „mine ometi, metsik, natuke kõrvale; sööb silmad peast nagu kaaren! Kust ma sulle leiba tõmban?“

Poiss sai eemalelükkamise pärast vihaseks; ta pühkis nina, mis tal talv otsa tilkus, kuuekäisega puhtaks.

„Leiba anna, leiba anna!“ hakkas ta korraga pirisema, kusjuures ta emale rusikaga vihaselt külje pihta virutas.

Ema haaras poisil kõrvast kinni ja raputas teda.

Poiss pistis suure häälega karjuma, ise kahe käega kõrvast kinni hoides: „Ema, sa, pagan, tõmbasid mu kõrva peast ärä-ä-ä!“

„Kas sa pead oma lõuad!“ põrutas ema; „just kui hundikut-sikas! Ei tea, kust ma selle leiva tõmban! Sähke, sööge, viimane kild!“ Ja ema viskas leivapõhja poisi kätte.

See jäi küll vait, aga nüüd hakkasid kaks pisemat möirgama: „Emä, ma tahan leibä-ä jälle-e-e!“ vingus Robi, ja Leeni nuttis nii, et vesi üle pälete maha jooksis.

„Issakene,“ kaebas ema, kes oma jõu laste vastu võideldes sootuks otsas tundis olevat, „et see Sassa ka ükskord ei tule!“ ning astus uksest välja vaatama, kas isa või poeg kord juba ei tule.

Vanem poeg Aleksander ei olnud veel koolist kodu, ehk ilm küll juba pimedaks oli läinud. Ema hakkas kartma: ehk on Sassa haigeks jäänud? Ta lootis, et poeg koolist koju tulles leiba toob. Ikka oli ta poega õpetanud: kui teised koorukesed järele jätavad, siis korja sina nad kokku ja too kotis koju! Need oleksid head olnud lehmale anda, aga häda ajal oleksid võinud nad ka mujale kõlvata. Aga poiss ei tulnud!

Saunas möirgasid lapsed edasi.

„Issand Jumal!“ ohkas Juula. Ärgu ometi keegi inimene mehele mingi ja veel sellele, kes on vaene! Muud ei näe, kui häda ja häda! Ja mis siis, kui haigus tuleb?“

Ta oli oma lastele ilusad nimed pannud, lootes, et see aitab. Aleksander, Theodor, Robert, Helene — need pidid lastele midagi head tooma. Aga hea jäi tulemata.

Juula ei püüdnudki lapsi just õpetada. Esiteks oli tal enesel segane, kas kõlbab last käskida ülejäänud kannikaid koju vedada või mitte, kui need olid teistel maha visatud ja üle jäetud. Kes oli Juulale seda kõik selgeks teinud? Ta oli niisama üles kasvanud nagu ta lapsed. Ja teiseks: sunnitud hommikust õhtuni oma ihu eest muretsema, puudusid tal aeg ja isu lastele midagi seletada, neid õpetada.

Kui ta oli Toomale mehele läinud, oli elu veel hoopis raske-
maks muutunud kui tüdrukupõlves. Vaevalt sündis laps, kui Juula jälle põllule töösse pidi minema. Esiti vedas ta ühte, siis kahte ja viimaks kolme last enesega ühes, kes teda töö juures hirmsasti segasid, aega viitsid ja surmani ära väsitasid. Juula

nägi, et lapsed on talle nuhtluseks, aga mitte õnnistuseks, ja tihti, kui mõni neist haiglane oli, mõtles ta: „Anna küll, Jumal, patud andeks, aga...“ ta jättis lause pooleli ja luges nagu iseeneses „Issameie-palve“.

Elu oli Juulalt palju võtnud, aga andnud üksnes joodiku ning riiaka mehe, neli pahurat last ja jääva sisemise haiguse.

Külm õues ajas ta otsalõppenud liikmed värisema. Ta tahtis tuppä minna, kuid sinna oli vastik astuda: lapsed lõugasid ühtelugu suure häälega.

Ta silmade ees, umbes veerand versta eemal, kõrgema mäeseljandiku otsas mustas Oheliku talu, kust kumas virvendav tuluke. Juula ohkas. Selles ohkamises polnud kadedust ega viha, ehk küll Juula perenaise Anuga ühes külas enne tüdrukuks oli olnud... Ta oleks veel kaua õues seisnud, aga külm sundis tuppä minema.

„Hurjah, hundid tulevad!“ hüüdis ta järsku toa ust selja taga kinni visates.

Lapsed kukkusid korräga vait. Kui nad äga ema näost nägid, et seal hirmu jälgegi polnud, hakkasid nad uuesti kiusakalt lõugama.

Emä kahvatu nägu välkus vihast; ta kannatus lõppes. Lapsed tundusid talle piinajatena, ja korräga andis ta Toodile, kes kõige rohkem mõirgas, mööda kõrvu.

Poiss kukkus lõögist nagu uimaseks, lõi siis äga pea järsku tagasi ja langes nagu pisuke kass emä kallale.

„Kurat, kurat, kurat...“ kisendas ta ja virutas rusikaga emä.

„Tere õhtust ka, siitmaja rahvas!“ kõlas korräga jäme, pahane meesterahva hääl kisendamise ning kära sekka. Anton astus sisse.

„Mis sõda siis teil siin õige ees on?“ küsis ta. „Tulin ka teie peret vaatama. Teie üsna kisute!“

Lapsed vaikisid. Ema oli pisut kohkunud, võttis siis ta terve vastu ja ütles: „Ei minu, nõrga naisterahva jõud küll enam aita. Kisuvad silmad peast välja! Just va Tooma pojad! See Toodi on just kui kull! Ise vaevalt kaheksa-aastane, aga peksab vanainimese läbi!“

„Tohoo, Toodi!“ tõreles Anton. „Sa saad peksa!“

„Ise saad peksa!“ urises Toodi südametäiega.

„Ena poissi!“ pilkas Anton, „või annad mulle üsna naha peale?“

Ja ema käest küsis ta: „Mis talud teil siin jagada on?“

„Talusid kedagi! Aga poiste kõhud on tühjad: Toomas ära, leiba ei ole, riidlevad seal viimase põhjakannika kallal!“

Anton jäi mõtlema. Vist tuli talle midagi omast elust meelde. Seal oli niisama vaene ning vilets olnud kui Juulalgi. Väiksenäoline oli ta ema kaotanud ja isa kolmeteistkümnepäevaseks, kui ta poolteist talve juba kihelkonnakoolis oli ära käinud. Sealt peale oli ta võõraid teeninud, küll paremaid päevi lootnud, aga neid mitte näinud. Ta seljas seisid väike vend ja õde, kelle ülevalpidamiseks ta kõike oma jõudu tarvitas. Eluraskused olid ka temale mõjunud, küll natuke teist viisi kui Juulale. Loomu poolest terane, hakkas ta ümbrusest varsti aru saama ja märkas peagi, et elu pole nalja-asi. Oma varakult küpsenud peas lõi ta enesele maailmavaate, mis teda teiste, iseäranis Oheliku Madise meelest vastikuks, pahuraks tegi. Anton märkas seda ja see tegi talle head meelt, et ta ometi ühel teel võis maailmale kätte maksta seda head, mis ta temalt oli saanud. Oheliku Madis oma rasvase, jumalakartliku näoga oli Antonile alati vastumeelt olnud, iseäranis aga tema ohkamised teiste eest, mis kõik enda kasuks tehti. Madise vagadus oli Antonile jälk, sest et ta Madise vagadusest, peale sõnade, mitte midagi muud ei näinud. Ja sellepärast katsus ta pere-meest, kus aga sai, oma sõnadega nokkida. Madis ei pannud seda alati tähele, vaid pidas oma pühaks kohuseks niisugust

hukkaminevat maailmalast õigele teele juhatada, mis Antonile aga palju nalja ja head meelt tegi.

„Kas Madis enam ei anna?“ küsis Anton Juula ohkamise peale.

„Ta ehk annaks ka, aga mul on häbi sinna minna! Vana võlg alles maksmata. Oh Jumal!“ kaebas naine edasi. „Ära sa, Anton, naist võta! Ei sealt saa peale viletsuse midagi. Tööd ei saa teha; Toomas joob! Katsusin ka Üleaia Annale kedrata. Oh Issakene, ei kedagi! Nii suur valu südames mis hirmus! Lase pikali, aga kus need kaarnad: ema, ma tahan seda; ema, ma tahan teist! Oh Jumal! Ei must ole õige enam midagi!“

Selged pisarad vilksatasid üle Juula palete.

„Ema, ma tahan leiba jälle!“ urises Robi ja vaatas ema otsa.

Ei siin jõudnud Anton enam kannatada. Ta teadis väga hästi, mis on puudus. Ta oli peale sauna oma uue vesti selga pannud, millega ta möödunud pühal kirikus oli käinud. Seal taskus oli tal pool rubla raha. Ilma et ta iseenesega kaua oleks võidelnud, pistis ta käe vestitaskusse ja nagu häbelikult ulatas ta raha Juulale:

„Säh, siin on 50 kopikat; mine, too Madise Anu käest jahu ja keeda leent, et lapsed süüa saaksid.“

„Ei, ei ma võta ühtigi,“ tõrkus Juula; „oh, millal ma selle hulga raha sulle ära jõuan maksta!“ Aga see ütlemine oli enam kombe kui tõe pärast.

„Võta aga peale,“ kinnitas Anton, „küll Jumal maksab!“

„Oh, ole sa terve, hea laps!“ vastas Juula ja ta otsalõppenud näo üle käis värske naer, niisugune naer, mis tunnistab, et inimene julgeb veel elada, veel lootata, veel oodata.

„Aga, lapsed, olge nüüd vagusi! Ma lähen mäele ja ostan jahu. Siis teeme tule üles ja keedame rokka, sööme kõhud täis ja läheme magama.“

Säärane jutt ajas lapsed naerma . . .

„Ma võin seniks ka ju siia jääda,“ arvas Anton. Juula läks.

Pererahvas oli piiblitunni lõpetanud ja arutas „Indiamaa“ seisukorda. Tükk näis kuulajaisse mõjunud olevat. Madis oli õige tõsiseks läinud, niisuguseks, nagu siis, kui keegi talt raha tahtis laenata, aga tema kopikatki anda ei tahtnud. Ta süda kiusas teda ja kohustas midagi ohverdama. Ta oli koguni ärritatud. Mari pühkis lugemise ajal mitu korda silmi; Anu nuuskas põlleotsa sisse nina; Liisu kuulas hoolega ja kui lugemises kõiksugustest ohvritest ja kullidest räägiti, siis ohkas ta kõvasti; see võis kole olla; maha kukkuda ja lõhki minna!

„Küll on seal aga ka vilets elada,“ arvas peremees Madis „Misjonilehte“ käest pannes ja piipu toppima hakates.

„Või seal tohib laps ema söimata ja lüüa?“ imetles Vokikeps, kes ka oli piibu võtnud ja selle kallal nohistas. Näha oli, et ta peremehelt hea meelega tubakat oleks tahtnud, aga ei julgenud küsida.

„Ja jah, see tuleb sellest,“ arvas Mari, „et inimestel ei ole usku; küll võib seal halb elada olla! Ega neil ole ka vist kirikut?“

„Kust see kirik neil võtta on, kui seal kõik püstipaganad on!“ seletas perenaine.

„Aga, ema,“ ütles pisuke Juuli arglikult sekka, „ema ae, siis on nad sihukesed nagu saunarahvas!“

Vanad inimesed vaatasid üksteise otsa, pidid esiti naerma hakkama, aga kui ema nägi, et see ei lähe, sest Vokikeps võiks teises peres rääkida, kuidas nemad oma lapsi halvasti kasvatavad, siis ütles ta kaunis kurja häälega: „Kas sa pead oma suu! Või vanainimese jutu vahele rääkima!“

„Küll on aga terane laps!“ imetles Vokikeps. „Vaata ikki, missugused sõnad!“ ja vaatas jälle piibu põhja.

Pisuke Juuli sai nagu hoogu sellest, et sant teda kiitis, ja ütles täis õigusetunnet: „Juku kuulis ja nägi ka, kuidas sauna

Sass mineval suvel oma ema sõimas, aga niisuguste hirmus rumalate sõnadega, et kole; ja kui ema Sassa kallale läks, siis sai veel lüüagi; ema lubas Toomale kaevata, aga Sassa ütles: „Las ma kasvan aga suureks, siis saate mõlemad mu käest pooki!“

„Noh, mis sa neid räägid, need on ju päris hundikutsikad; vaata ikka, need hakkavad võõralegi ninasse kinni, ei tea, mis omast veel rääkida!“ arvas Mari.

„Mis sa tobist vahid?“ küsis peremees, kellel halb oli sää-rast juttu kuulda, et tema maa peal on nii hullud lapsed, kuna ta ise on kirikutilitaja.

„Siin ikki oli, ikki oli tubakat sees,“ vastas Vokikeps, „aga nüüd pole enam!“

„Säh, võta minu kotist!“ Peremees ulatas tubakakoti sandi kätte, kes tänades ja õnnistades hakkas suitsuriista laadima.

Sandi õnnistamisajal tuli saunanaine sisse. Ta teretas arglikult, kui ta nägi soojas toas seda söönud perekonda, kes praegu mingi tähtsa asja üle näis aru pidavat. Tal oli iseeneses halb neid jutu pealt segada.

Teretamise järel jäi ta vait, hoidus ukse äärde, nagu sooviks ta silmapilk välja minna, aga ometi ei tohi seda teha. Toas ei tahtnud keegi juttu alustada. Peremees mõtles: „Kus sa hundist räägid, seal ta ka on!“ ja küsis, kui keegi jutu hakatust ei teinud: „Noh, mis head on siis saunamal rääkida?“

Juula nagu häbenes ütelda, vastas aga segaselt: „Oleks pererahvaga natuke rääkida olevat.“

„Eks räägi siis peale!“ julgustas Madis, kuna ta käega sooja higi otsaesiselt maha tõmbas ja pükste külge pühkis.

Juula ei tahtnud peale hakata.

„Kas mõni sala-asi?“ küsis perenaine.

„Mis sala-asja minul on?“ ohkas Juula kibeda naeruga. „Ega häda anna häbeneda: ma oleksin pereisa-ema käest na-

tuke jahu palunud. Toomas ei ole veel kodu ja lapsed tahavad süüa; ka lehm ei lüpsa veel.“

Oheliku Anu vaatas Madise otsa, nagu tahaks ta sellele midagi meelde tuletada. Madise nägu läks õige laiaks ning tõsiseks, siis ütles ta järsema häälega kui muidu: „Kas need jahud, mis pärast jõulu saite, on juba läbi kere lastud?“ Ja et seda tõsiasja kindlaks tunnistada, ütles ta otsa: „On teil aga ka lõõrid keskel läbi tehtud!“

Juulal oli vastik säärast ülemealset juttu kuulda, siiski pidi ta rahul olema: häda ei anna häbeneda!

„Palju sa nüüd jälle tahad saada?“ küsis ema.

„Et niipalju, kui viiekümne kopika eest saab.“

„Raha eest?“ päris Madis uudishimulikult; ta hää lüü läks natuke rõõmsamaks: „Aga vana võlg?“ küsis ta jälle kurjalt.

„Oleks hea, kui pereisa kannataks,“ rääkis Juula, mis tema keeles palvet pidi tähendama.

„Kannatab, kannatab?“ urises Madis. „Kaua ma kannatan? Teie teete võlga võla peale; sööte, nii et suud peas vahutavad; magate ja vedelete kodus! Mina pean tööd tegema, vaeva nägema! Mina ei tea, kuidas kõike korda seada! Mul jookseb juba kolm higi mööda selga maha, kui teie alles magate! See ei lähe, selle moega katsuge aga jüripäevaks uus koht muretseda!“

Ja niisama kurjalt küsis ta: „Kus Toomas on?“

„Toomas läks Laiapärale linu harima.“

„Kust sa siis selle raha said?“

„Mul oli veel vanast,“ vastas Juula.

„Saunaema, kas Sassa oli juba kodu?“ küsis Juku sekka.

„Ei olnud veel.“

„Ja juba pime!“ rääkis pisuke Juuli kaastundlikult.

„Sedasama tahtsin minagi küsida: toalapsed, kuhu meie Sassa jäi? Ei tea, kas ta haige peaks olema?“

Toalapsed vaatasid küsivalt teineteise otsa.

„Siis jäi ta ehk kinni?“ küsis ema.

„Jah, koolmeister jättis ta enese juurde,“ vastas väike Juuli.

„Aga mis ta nii kaua seal peaks tegema?“ päris ema.

„Ei tea,“ sõnas Juuli.

Saunaemal oli piinlik.

„Kui palju pean ma jahu andma? Saunaema tahab veel midagi teha kah,“ küsis perenaine mehelt.

Mees arvas pisut ja pühkis jälle otsaesist.

„Mina arvan, et anda ei tule midagi, ja anna ka viiskümmend kopikat siia — vana võla eest!“

„Oh, kulla, pai pereisa!“ hakkas Juula paluma, kuna ta vägisi esiletikkuvaid pisaraid tagasi hoidis. „Lastel ei ole midagi enam suhu pista! Ma maksan teile puha ära, teen kas viisu- või pastlapaelu, kui perenaine tahab, aga lubage ikka! Ma läheksin ehk Arule, aga mu süda ei luba: siis arvate, et kui raha on, toon mujalt, aga laenul käin siin!“

„Noh, palju siis viiekümne kopika eest saab?“ arvas Madis, kes ka järele hakkas andma, enam häbi pärast Vokikepsu ees kui just heast tahtmisest. „Sitvärk maksab nüüd 9 rubla, vakk — kolm, külimitt 75 kopikat. Anna talle siis natuke rohkem kui pool külimittu! Ja raha?“ küsis ta kätt välja sirutades.

„Siin on raha,“ ütles Juula ja pani poolerublase Madise ette lauale.

Anu ja Juula läksid toast välja.

„Mis sel Sassa seal ees oli?“ küsis isa Jukult.

Juku vaatas Juuli otsa ja pisut kahtles vastata.

„Ära hoiu ühtigi,“ kurjustas isa, „vaata, et veel püksi peale ei saa! Tegite ehk kahekesi mõne viguri valmis?“

„Ei, mina ei teinud midagi.“

„Koolmeister jättis Sassa sinna,“ seletas Juuli, kes jutustuse enese kätte võttis; „nädala sees kadus Lehtmetsa Annil püütleiva-pätsike ära. Küll otsiti, aga ei leitud ühtigi. Meie hakkasime koos koju tulema. Sassa võtab oma pealuse padja ligi

ja tahab koju viia. Olime juba mõni süld tee peal, siis kutsus koolmeister Sassa tagasi. Sassa pistis jooksmas. Koolmeister järele. Viimaks sai ta teise koolimaja ukse eest lepikust kätte, tõi kraedpidi välja ja küsis: „Mis sul seal padja sees on?“ Sassa ütles: „Ei midagi!“ Koolmeister käskis patja näidata. Katsus teise kõik läbi ning ütles: „Aga mis kõverad asjad siin sees on?“ Sassa oli vait. Koolmeister kiskus padja lahti ja leidis leivakannikad ja -koorukesed seest. Ta läks vihaseks, sest lapsed peavad ju kõik koorukesed ja ülejäänud kannikad temale jätma, tema loomadele, ja kes ei jäta, see jääb kohe tema viha alla.“

„Sa oled varas!“ ütles koolmeister.

„Ei ole!“ vastas Sassa.

„Tule tuppa!“ käskis koolmeister. — „Küllap ta peab teda seal praegugi veel kinni.“

„Siis Sassa ikka varastas Lehtmetsa Anni leiva ära?“ küsis isa.

„Ei tea,“ arvas Juuli.

„Kes ta siis võttis?“ ütles Juku. „Tal polnud sel nädalal muud toitu kaasas kui paljas leib ja natuke rasva; talle ei anna ka teised, sest ta on hirmus hull ja riiakas poiss.“

„Sassal pole viga midagi!“ vastas Juuli. „Aga ise olete temaga poolhullud. Ikka üks:

„Kiisa Sassal kilgid kõhus,
Kiisa Sassal kakku netu!“ “

Ja Juuli pidi juba nutma hakkama. „Ei tea, mis teine seal peab tegema? Ajate ise teisel südame täis; ei tea, mis Sassa peab tegema? Annil kadus leib ära — kõik Sassa kallal:

„Sassa tahtis saksasaia,
Sassal tarvis pehmet leiba!“

ja ise mõirgate kui hullud!“

„Sina ka!“ kargas Juku Juuli peale. „Seda ma ütlen: Sassa on varas ja karmantsik!“

„Pole hea ühtigi,“ arvas Madis iseeneses, „et see Juuli selle Liisuga na alati ühes on. See on Liisu temp, et Juuli sauna-
laste eest nõnda seisab.“ Ta vaatas kurjalt tütre otsa ja pani piibu põlema.

Ema tuli tagasi.

„See oli ikka asjata, et sa Juulale jahu andsid,“ rääkis Madis; „niisugusele vargapesale on tarvis tuli otsa panna!“ Ja Madis jutustas Sassa loo perenaisele, kindlasti arvates, et Sassa on varas.

„Võib olla,“ arvas Anu; „Juula nuttis ja rääkis, et neil ole-
vat kõik otsas.“

„Küll ma kuulan asja järele,“ vihastus Madis, „ja kui kool-
meister arvab, et Sassa varas on, lähevad nad siit mis virinal: Oheliku Madis vargaid ei salli!“ lisas ta kindlalt juurde.

„Ja jah,“ aitas Vokikeps kõrvalt, „ei tea, kes vargaid kan-
natab!“

Jutt pöördus aga varsti jälle Indiamaa peale. Kahetseti naiste seisukorda ja Anu arvas: „Küll on hullud inimesed, pa-
nevad tütreid nii noorelt mehele!“

„Eks ta ole hirmus asi!“ kaebas Mari. „Need lähevad küll otsekohe põrgusse! Mis sa arvad, kui praegu meie Juuli vä-
gisi pandaks mehele ja veel niisugusesse onni, kus on kõik nii kole! Ei, selle üle peab süda küll haledaks minema!“

Mari hääl pehmenes.

Pisuke Hans tõstis pea ema rinnalt ja sosistas tasa: „Mali-
tädi nutab!“

„Jah, mis seal teha,“ arvas Madis, „eks igal maal ole oma hädad, ja üks igaüks kratsigu oma kärnad!“

„Aga meie kohus on küll aidata,“ nuuksus Mari; „kuidas me muidu ristiinimesed oleme? Mina annan homme kümme kopikat misjoni heaks.“

„Mina arvan, isa, et ka meie peaksime midagi andma,“ tähendas Anu ja vaatas mehe otsa.

„Aga kes annab minule?“

„Jumal!“ vastas õde Mari ette heites.

„Ma arvan, et igaüks meist peaks andma,“ seletas ema. „Raha on kallid asi, aga nagu sa lugesid, on häda suur. Ja Jumal annab meile jälle ega jäta oma lapsi maha.“

„Jah, ega tema teid maha jäta!“ laulis sant pereema jutu järgi. „Siitmaja rahvas on ju rikas, ja rikkus tuleb Jumalast.“

Sant koputas piibu vastu pöidla küünt tuhest tühjaks.

Madis laskis suust suitsu. Raha seisis alles laual. Madis mõtles ja võitles enesega. Sandi jutt meeldis talle. Ta lõi silmad lahtise lehe, siis raha peale ja ütles häält alla lastes: „Selle raha anname homme misjoni heaks,“ ja vaatas Anu otsa. Anul oli selle üle väga hea meel. Peremees sülitas.

Seal tuli ka Anton tagasi.

„Kus sina siis olid?“ küsis peremees. „Jäid nüüd ilusast misjonisõnumist ilma.“

„Ma käisin misjonit tegemas,“ viskas Anton pahaselt vastu, kuna ta silmad rahale langesid. Siis laskis ta enese raskelt ning ohates seina äärde asemele ja hakkas urisema:

„Küll on külas kümme nalja,
Kümme nalja naljakamat...“

„Sul ikka oma koeralaulud!“ vihastus Madis. „Tõuse üles ja loeme õhtupalve ära!“ ega lasknud Antonit edasi laulda. Anton ajas enese üles, et üldisest palvest osa võtta.

Silmapilk, kui Juuli koju jõudis, pandi pada tulele, et rukki-jahurokka keeta. Oh, kuidas nüüd pisuke pere ema avitas! Täksiti kirvega, taoti peenikesi laaste kuiva puuhalu küljest lahti, et nendega tulele hoogu anda ja pajale ruttu teha. Varsti oligi saunakere täis suitsu, mis oma vesihalli keele üle ukse pealmise paku ajas, kust ta ilusa ühetasase keeruga üles räästa alla pugis.

Selsamal ajal tuli ka Sassa koolist. Tal oli süda väga täis, ja ilma et ta oleks teretanudki või sõnakestki ütelnud, kiias ta tühja leivakoti akna alla lauale, sülitas ja viskus siis mis prantsatas pikali asemele.

Pisuke Robi jooksis Sassa juurde ja hüüdis:

„Sassa, Sassa, meie teeme lahulokka!“

„Kasi minema!“ vihastus Sassa ja lükkas Robi eemale.

Ema vaatas kurjalt Sassa otsa. Kui aga see nagu surnu asemel pöönutas, küsis ta osavõtlikult: „Kas sa haige oled?“

Sassa ei vastanud musta ega valget.

Natukese aja pärast läks ema Sassa juurde, pani käe ta otsaesisele ja küsis veel armsamalt: „Kas su pea valutab?“

Ka pisuke Leeni küsis: „Kas Sassa pea valutab?“

Toodil ja Robil ei olnud aega Sasset vaadata: need olid paja kallal ametis.

„Ära päri!“ vastas Sassa läbi hammaste ja ajas ise kurja suust; „mu süda on nõnda täis, et sööksin ta, näraka, ilma soolata ära!“

„Mis sul viga on?“ küsis jälle ema, ilma et ta sellele isäralist tähelepanu oleks pööranud, et poeg nõnda ilusasti suud oskas pruukida.

„Ma ütlesin sulle: ära päri! Pea suu ja anna süüa!“ käskis Sassa just nagu mõni vana inimene, kellel palju vaevalist elu juba seljataga. Niisuguse vanamehe-jutu pärast kiitis isa

teda alati, ja Sassa katsus ka kõike vanameeste sõimu ja muid sõnu jutusse punuda.

Ema jättis poja rahule. Aga just seda ei jõudnud Sassa välja kannatada, ja nagu iseenesele rääkides hakkas ta vandumas: „On aga see ka hobune! Just kui mäeltrahva vana ruun! Ja sihuke peab au pärast veel koolmeister olema! Just kui jamps!“ Jälle pani Sassa jutule vandesõna kinnituseks.

„Mis ta suga tegi?“ küsis korruga Juuli poolehoidlikult.

„Piinab just kui neegrit, saadan niisugune!“ siunas poisi-jõmpsikas edasi, ilma et ema teda oleks keelanud. „Kuradi krae! Või mina tema varas?! Nädal otsa piinab nagu timukas! Ise läheb Tomingale külla. Mina ootan, ootan... läheb juba pimedaks — kedagi! Viimaks tuleb. Ta, vana ruuna-unenägu, unustanud ära, et ma nurgas seisin! Tuleb sisse: „Oo, Sassi!“ ütleb närakas, „sa ikka alles siin! Mine nüüd koju; esmaspäeval õiendame lood ära.“ Aga seda ma ütlen: mina kooli enam ei lähe, löögu kasvõi maha!“ Ja poiss hakkas kiusakalt nutma.

Ema kuulas. Süda hakkas sees peksma. Ta tundis selgesti, et pojale oli ülekohut tehtud, — muidu ei oleks see nõnda rääkinud.

„Ema, Sassa nutab,“ ütles Leeni. Ka Toodit-Robit jäid kuulama.

„Eks lõiganud mööda molu!“ õpetas Toodi kõrvalt.

Sassa nuttis edasi.

„Mis sa lõugad, Sassa!“ julgustas ema; „ise juba pool meest. Mis sa karjud! Räägi, kuidas lugu oli. Isa tuleb varsti koju, siis kõnele temale; küll isa näitab, mis see tähendab, vaese rahva last jumalamuidu taga kiusata. Räägi aga puhas välja!“

Kui Sassa nägi, kuidas ema tema valust osa võtab, — teisi ei võinud see ju ollagi, sest ema teadis väga hästi, kuidas vaeste lastega ja vaestega maailmas ümber käiakse —, siis rääkis Sassa kõik üles, kuidas Lehtmetsa Anni rukkipeüli-leib ära

kadunud, kuidas poisid teda narrinud, kuidas koolmeister teda vargaks pidanud, kuidas ta vastu ajanud, nurgas seisnud, koolmeister tema järele varitsenud, poisse varitsema pannud ja mis viimaks laupäeval sündinud.

„Ja kuhu need koorukesed jäid, mis sa korjasid?“ küsis ema.

„Koolmeistri mokas! Eks ta õgi neid nüüd!“

„Küll on aga kaarnad!“ arvas ema, „mitte leivakoorukestki ei tohi võtta! Jumal teab, mis veel viimaks saab! Maa on peremeeste jagu, marjad ja linnud on sakste jagu, leivakoorukesed, mis lapsed maha pillavad, on koolmeistri jagu, — eks hakka viimaks loomaks: tusti maad; sügisel saad veel hästi süüa, siis aga marsi lauale! — Noh, kes selle Anni leiva siis ära võttis?“ küsis ema lõpuks.

„Toa-Juku, see Oheliku-onu paipoiss!“ irvitas Sassa. „Tema nahas ta on, aga kas minusugune tohib ütelda! Aga las ma saan suureks, küll ma talle saadanale näitan, kus on põhjatuul!“

Ukse taga oli kobistamist kuulda. Sassa jäi vait — ja sisse astus Toomas, kott õlal.

„Isa tuli!“ kisendasid Toodi ja Robi korraga, ka pisuke Leeni hüüdis: „Isa tuleb!“

Isa tuli koju ning tõi majja leiba ja muud toidupoolist; aga ta näis ka õige täis olevat. See paistis Juulale juba eemalt silma: Tooma nägu õitsis nagu tuliroos, sammud olid segased, keel pehme ja silmad kiirgasid salalikult naeratades.

Sinnasamma, kuhu Sassa oma leivakoti oli kiianud, viskas ka Toomas oma kandami, ilma et ta sealjuures sõnagi oleks kõnelnud. Ta vaatas saunas ümberringi ja, kui ta kõik omal kohal leidis, istus laua äärde puujärile.

Juula ei lausunud sõnagi, vaid tegi kolde kallal tegemist.

Lapsed olid isa tujudega harjunud. Nad teadsid väga hästi, et niisugusel korral, kui isa naeratava näoga koju tuli, ei olnud ta heas tujus. Nad hoidusid eemale. Leeni nägu läks tõsi-

seks; ta vaatas kord isa peale ja hakkas siis ema sabast kinni.

Toomas kõhatas. Juula lõi silmad Tooma peale: niisugune kõhatamine ei tähendanud head. Siis ohkas ta eneses: „Oh Issand Jumal!“

„Soo-oh!“ oli esimene sõna, mis üle Tooma huulte tuli; aga see tuli nii pilkavalt, nii põlgavalt. „Või sedasi võetakse isa vastu? Lapsed, tulge, teretage oma isa!“

Ükski laps ei liikunud paigalt.

Nad juba teadsid, et isa neid säärasel korral oma teretamisega otse vaevas, kuna muil korral seda ialgi tarvis ei olnud.

See laste vastutõrkumine tõi aga alati riiu majja. Toomas hakkas vägisi nõudma, lapsed karjuma, ja seda vihasemaks läks Toomas.

„Juula, tule siia!“ käskis mees vihaselt.

„Mis sa tahad?“ küsis naine hädise, tõrjuva häälega, millest kõlas tüdimus.

„Tule siia!“

„Heldekene, mitte söökigi ei lase valmis teha! Just kui meeletu!“ Ja Juula jäi kõigi oma lastega paja juurde.

Juula vastutõrkumine ajas Tooma ärevile. Ta teadis väga hästi, et naine tema tujusid ning nende tagajärgi teadis, aga temale ometi vastu pani, temale, kes noores eas tore, eeskätt poiss oli olnud, kes hoopis parema naise oleks võinud saada, kui Juula oli, kas mõne peretütre või koguni koduväiks minna! Ja kas Juula seda ei märganud, et tema just Juula pärast joo? Ja nüüd see Juula, see pahandab teda, ei austa põrmugi, ei võta teda vastu, seda Toomast, kes tundis enese päris tubli mehe olevat, keda peremehed hea meelega tellisid linu harima. Ainult Juula ei näinud tema väärtust tundvat. See ajas Tooma kopsu üle maksa.

„Ma ütlen, tule siia!“ karjus ta metsikult.

„Mis sa ometi mõirgad?“

„Käi siia!“ karjus korraga Toomas ja ta silmad kiirgasid nagu vihasel kassil.

Juula jäi oma kohale.

„Ma tahan katsuda, kas mul majas on veel mehe sõna või mitte. Ma ütlen sulle veel kord: „Juula, tule siia!““

„Issand Jumal!“ õhkas Juula. „Just kui hull! Elab mitu nädalat kottu ära, tuleb siis koju nagu metselajas: mõirgab, karjub, peksab! Isa, pojuke, püha ristike, sa lähed ikka peast segaseks.“

„Oh sa kurivaim,“ vandus Toomas püsti karates, „või minu oma naine ei kuule minu sõna! Ütle mulle, kurat, mis kirik-härra ütles, kui sa mulle naiseks tulid!“ Ja ise vastas ta: „Naised, kuulge oma meeste sõna kõigi asje sees!“ Kas sa kuuled: kõigi asje sees kui oma isanda sõna! Saad aru? Isanda sõna! Sest naised on oma meeste meelevalla all! Ja nüüd sina kurat ei kuule? Ma tahan katsuda!“

„Mis sa katsud, va metsloom!“ hurjutas Juula ja seisis paigal nagu post. „Aga ju ta sulle ka ütles: „Mehed, armastage oma naise ja ärge saage nende peale vihaseks!““

„Või, kuramus, suud pruukima!“ põrutas Toomas jalgu vastu maad ja kargas Juula kallale, haaras tal juustest kinni ja karjus hoope jagades ning tampides: „Või oma meest laste ees õpetama! Või õpetama! Aga kas sa ei tea, et naised peavad vait olema... sest teile ei ole luba antud õpetada... ega meeste üle... valitseda... nagu kiri ütleb; vaid teie peate alamad olema... ega mitte mehe üle... valitsema, sest mees ei ole... õuna varastanud... vaid naine!“ Ta lõi naisele pähe, selga, igale poole, kusjuures ta ise mõirgas: „Või sihukest luukonti peab mees armastama, ise nagu kärbes! Vaat, kus sõnakuulmine, vaat, kus on meelevalla all olemine!...“

Juula kannatas hoobid ilma suuremat häält avaldamata: oli nendega harjunud; ainult tasa ja häbenedes kaebas ta iga hoo bi puhul: „Ena, ena, mis hull teeb! ena, mis hull teeb!“

Lapsed karjusid kui ratta peal.

Toomas ei saanud aga Juulat, nagu harilikult ikka, veel maha tõmmatagi, kui Sassa asemelt üles kargas, isa turjast kinni haaras ning ta nõnda kõvasti tagasi tõmbas, et Toomas põlvili kukkus ja käed naise küljest lahti laskis.

Seda pilku tarvitas Juula ning jooksis nagu tagaaetud metsloom saunast välja.

Toomas oli selle uudise üle esiotsa üsna uimane ja kokkunud; kui ta aga näo selja taha löi ja seal Sassat nägi, siis kargas ta süda veel enam täis. Ehk küll joobnud ja väsinud, ajas ta enese ruttu püsti ja tõmbas poisi sülle. Algas äge vehklemine poisi ja isa vahel. Teised lapsed karjusid kui pöörased. Küll katsus isa poega kinni hoida, aga joobnud käed ei osanud niisugust elavat looma pihus pidada: Sassa rabeles lahti ja oli teisel pilgul samuti saunast väljas. Selle aja sees oli Toomas puuistme kätte saanud, mille ta kõigest jõust Sassale järele virutas.

Pisemad lõugasid edasi.

Toomas oli suurest sibamisest üsna väsinud. Vihaselt vahitis ta enese ümber; aga kui ta peale laste seal kedagi ei näinud, laskus ta laste poole poolkükakile, ajas suu pärani ja hakkas samuti täiest kõrist kisendama nagu lapsed, räpitudes sealjuures oma pead.

Lapsed kokkusid ja jäid vait. Toomas tõusis püsti ja laskus väsinult laua äärde akna alla oma endisele istmele.

Ärritusest ja võitlusest pojaga oli ta ära väsinud. Veel rohkem aga mõjus temasse see, et Sassa temaga nõnda oli ümber käinud. Ta hakkas arvama, et Juula hässitab lapsi salaja tema vastu.

„Hoidku ta ennast,“ ümises ta iseeneses, „ja oma nahka nüüd! Või juba mind peksma, isa maha tõmbama!“

Ta vaatas laste poole. Need olid vaikseks jäänud, kolde äärde kogunenud ja seisid seal hirmul ning kokkunutult.

Laste ahastus ning hirm tasandas Tooma viha. Ta nägi, kuidas lapsed teda kartsid, tema tugevuse ees värisesid. Nii oleks pidanud ka Juula end üles pidama, kui ta Tooma poolt armu oleks pidanud leidma. Juula aga ei teinud seda iialgi, rääkis vastu või ohkas nõnda, et Tooma süda kukkus täis.

Laste õnnetud näod ja ahastavad silmad tegid Tooma meele haledamaks.

„Mis see Juula teile seal keedab?“ küsis ta vaiksemalt.

„Lahu-lokka!“ vastas Robi ja pühkis nina.

Toomas võttis koti laualt ja otsis sealt midagi.

„Tulge siia ja lööge isale laksu!“ ütles ta juba kaunis lahedalt.

Kui ta aga nägi, et lapsed teda ikka veel kartsid, ütles ta kurjemalt: „No, tulge ikka, tulge! Ega ma teid ära söö!“ ja näitas koti suu-august saia.

Häbelikult ja pool kartes astusid lapsed isa juurde.

„Noh, Leeni, löö laksu!“ käskis isa.

Leeni pistis näpu häbelikult suhu.

„Võta aga, hea laps, sõrm suust ära!“ õpetas isa, tõmbas tütrel sõrme suust ja ütles: „Vaat sedasi; nüüd saab laps saia,“ ja ulatas Leenile kopikase saia.

See julgustas poisse, nii et nad, ilma et Toomas neid oleks käskinud laksu lüüa, oma pihud selleks valmis hoidsid. Kui Toomas ootavat Toodit enese ees nägi, ütles ta: „Kuule, poiss, pühi enne nina puhtaks, alles siis võid saia saada!“

Kui kõik olid saiad kätte saanud ja neid sööma hakanud, võttis Toomas põuetaskust pudelitäie viina ja hakkas selle korki pealt ära kiskuma. Punn oli aga nõnda kaela sisse läinud, et seda võimata oli kätte saada. Viimaks leidis Toomas maast horgi, vajutas punni sisse ja rüüpas paar head lonksu.

Viin mõjus. Toomas jäi ikka penhmemaks. Eriti pahandus ta, et lapsed sõna ei kuule, ähvardas Sassat ja ema maha lüüa, kui need sisse peaksid tulema. Kui aga Sassat-ema ikka

veel ei ilmunud, läks ta rõõmsamaks: ta nägi, et ema ja poeg teda tõesti kartsid.

Toomas rüüpas edasi. Ta võttis lapsed oma põlvile ja hakkas neile kõiksugust joodikujuttu ajama.

„Kas teie ka isa peksate, kui suureks saate?“ küsis ta lastelt, silmi vaevalt lahti ajades.

„Ei,“ vastas Robi.

„Miks sa ei anna Toomale tappa?“ küsis isa.

„Toomas lööb maha!“ vastas Robi.

See vastus meeldis Toomale. Ta lubas Robile mõisa osta, teda endaga ühes kõrtsi viia ja pakkus lastele viina, mida need ka katsusid.

Kui lastel said söödud, liuglesid nad isa põlvilt maha ja pugesisid nurka asemele, kus nad ka varsti magama uinusid.

Kaua aega istus Toomas veel laua ääres ja jõi viina.

Nagu näeks ta viirastusi, tõstis ta hallid silmad vahel lakke, lõi meelepahas rsikaga vastu lauda ja pomises endale habemesse, kusjuures ta pea iga kord alla vajus. Vist ei olnud ta viha veel täiesti lahkunud. Aegamööda jäi Tooma peatõstmine, mis paistis eemalt nagu kana joomine, ikka harvemaks, ja iga kord vajus ta uimane pea ikka madalamale ja madalamale, kuni ta viimaks norinal, pead allapoole hoides, magama jäi.

Seda pilku olid ema ja poeg just varitsenud.

Nad olid lehma juures hagerikus külma eest varju otsinud ja sealt kordamööda vaatamas käinud, mida teeb Toomas lastega. Kui ema nägi, et Toomas vaiksemaks oli jäänud, läks ta süda kergemaks, ehk ta esialgu küll oli ütelnud:

„Minu pärast löögu ta nad kasvõi maha, — saavad vaevast lahti!“

Kui aga Toomas juba tükk aega pead enam üles ei tõstnud, ütles Sassa: „Isa on juba üsna vedel!“, mispeale ema ja poeg mõlemad sisse läksid.

Ettevaatlikult võtsid nad Tooma istmelt maha ja veeretasi-
sid ta nagu koti nurka laste kõrvale. Vana kasuka viskas ema
talle peale, mille all nüüd pere-isa sügavat ning magusat und
hakkas noristama.

Seejärel asuti lauapealse koti kallale. Seal sees olid pudel
viina, tükk sealiha, pool pätsi leiba, rätiku sees toobiosa tangu
ja mõni sai.

„Aga kus ta raha peaks olema?“ päris Sassa.

Mindi Tooma juurde ja otsiti taskud läbi, kust kott kolme
rublaga kätte saadi.

Ema viis liha ära, tangud ka, leiva aga pani ta lauale.

Kõik korda seatud, hakkasid ema-poega sööma. Kui ema oli
rukkijahuleeme suure puuvaagnaga lauale pannud, asusid nad
teine teisele poole laua äärde ja hakkasid vedelat rokka hel-
pima.

Mõlemate kõhud olid õige tühjad. Mõne lusikatäie järel
küsis Sassa järsku:

„Kaua ma seda siin paljalt vihun? Lõika ometi ka leiba
juurde!“

Ema ei tahtnud seda hea meelega teha, sest kauaks pidi
poolest pätsist saama ja enne homset päeva ei saanud ka
juurt panna.

„Eks sa katsu niisama süüa,“ vastas ema vastuseisvalt.

Sassa lõi pahased silmad üles.

„Oo! — või söö niisama?“ vastas ta kurjalt; „või söö nii-
sama! Katsu, et sa leiba lahti lõikad! Nüüd ei taha leiba
anda, aga isa käest ära joosta oli hea küll?“

Sõna lausumata lõikas ema pisukese viilukakese lahti ja ula-
tas selle pojale.

„Ega ma su sant ole!“ pahandas Sassa. „Lõika ikka mehe-
viilukas! Mis sellest saab?“

„Sassa, teised tahavad ka,“ tuletas ema meelde.

Sassa mõtles natuke.

„Lõika teist niipalju veel!“ käskis ta uuesti, „mu kõht on hirmus tühi.“

Ohates ulatas ema veel teist niipalju pojale.

Poeg võttis selle vastu, murdis esimese viilukakese kokku ja laskis oma teravad hambad neist mõlemaist korraga läbi.

Ema ohkas. Natukese aja pärast küsis ta:

„Vaata, kuidas ma sind ilusasti toidan. Kas sa mind vanalt ka sedasi üleval pead?“

Sassa sõi edasi.

Ema ohkas jälle.

Järsku küsis Sassa: „Aga kus sinu ema on?“

„Juula ei vastanud midagi. Ta teadis, et see Sassal väga hästi tuttav on: vanaema asus valla vaestemajas.“

Ema söögi-isu kadus. Ta ohkas sügavasti ja pani lusika lauale.

Nõnda seisis ta küürus, nägu kahvatu, nuuskas nina musta põlleotsaga ja vaatas, kui poeg end täitis.

Kui Sassa oma kõhu oli täis söönud, läksid ema ja poeg magama. Nad magasid niisama rahulikult kui Oheliku rahvas, kes misjonitundi oli pidanud ja nüüd vaesest India rahvast, nende hirmsaist meestest, viletsaist naistest ja ülekateläinud lastest und nägid.

7.

Kirik oli inimesi puupüsti täis. Rahvast oli rohkesti kokku tulnud, sest täna pidi koguduse aastase seisukorra üle aru antama. Seda tehti harilikult küll näärpäeval, aga kirikhärra oli sel korral haige olnud ja nõnda jäi aruanne tänase päeva peale.

Ka Oheliku Madis oli oma Anuga kirikus. Täna ei olnud tema kord kirikus laulunumbreid üles seada ja küünlaid põlema

panna; sellepärast võis ta ühes Anuga julgesti, ilma eksitamata kirikotalitajate pingis istuda ja rahulikult kuulata.

Kirikhärra, noorepäranane eesti mees, pidas mõjuva jutluse misjonitööst paganate seas. Jutluse sisuks oli iseäranis naismisjon. Moodiläinud mõistulausetega ja ilusõnadega kirjeldas ta paganate häda. Ta võrdles kristlikku kogudust küll kundjatega, küll puuseppadega, põimis kõnesse sala-arvu seitset, pruukis mitmesuguseid vana-aegseid kõnekäände, et kuulajaile paganate häda paremini silme ette seada, nende südameis kaastunnet äratada.

Kõne näis ka mõjuvat: mõistulaused ergutavad enam inimese luulevõimet, kasvatavad inimese vaimus rohkem ärritust kui labaselt väljaöeldud sõnad, selgesti pihtakäivad laused.

Oheliku Madis kuulas hoolega ja katsus kõigest väest oma mõtet jutlusega ühes pidada.

Juba kirikuteel oli ta süda eilse helde lubamise üle kipitanud. Ta tundis, et oli eile kirjatüki ärrituse esimesel mõjul palju lubanud. „Ja võtku pagan Juulat,“ arvas ta eneses, „et see just 50 kopikat tõi! See on ju terve kapital!“

„Kõik maksud on suured,“ mõtles ta edasi, „sissetulek on pisuke, ja selle 50 kopika eest võiks palju saada: kevadel paar pange räimi Pärnu rannast — nendest saaks terve heinaaja süüa; paar tublisid parknahka pastlaid — nendega võiks sügise otsa käia; siis on need naised nii maiad värvi peale — ja selle raha eest saaks juba poole poodi tühjaks osta!“

Ja ta südamesse tõusis mõte anda vähem: „ega's perenaine sellest midagi tea, kui tema 50 kopika asemel viskaks kõigest 5!“ Kui aga jutlustaja nüüd vaeste paganate häda tõesti suureks seletas, kuidas nad saadana võrgus vaevlevad, kuidas nad oma naise sugugi ei austa; kui Madis nägi, kuidas Anu tema kõrval silmi hõõrus ja lauluraamatu ümber oleva ninarätiku külge suud ning nina pühkis, ja kui kirikhärra oli ütelnud: „Ai-

nult Jeesuse käsu pilkajad, südamest ja kõrvust ümberlõikamata patuorjad, ainult need, kelle kohta Jeesus viimsel päeval ütleb: „Ma olen näljas olnud, ja teie ei ole mulle süüa andnud; mul on janu olnud, ja teie ei ole mind jootnud; sellepärast minge ära minust igavesse tulle, mis on valmistatud kuradile, sest kurat paneb niisuguse suure häda eest südame kinni...“,“ kui jutlustaja oli hüüdnud: „Tulge appi!“ ja inimesi üles kutsus iseäranis naismisjoni heaks andma, siis tundis Madis, et ta teel väga hirmsasti oli mõtelnud, et ka tema kallal kujub saadan oma patuvõrku.

Ja juba kujutas ta enesele vaimus silme ette, kui hirmus see on, kui talle öeldakse: „Ma olen näljas olnud...“ — ja Madise mõttelõng kadus jutluse pealt, ja ta silma ees seisis korraga Juula, eilne Juula, seal tema toa nurgas, ukse taga, ja oli leiba küsinud... Madise meelest oli see nii kole, võõrastav! Kuidas võis Toomas oma perekonna nõnda kaugele hooletusse jätta, et Juulal leib otsa lõpeb!

„Aga see on see jumalakartmatu elu,“ mõtles ta; „küll Jumal õnnistab seda, kes tööd teeb...“ Ja jälle kõlasid jutluse sõnad ta kõrvu; jälle tuli eilne „lehe“-sõnum meelde ning süda ütles, et see sugugi palju ei ole, kui ta pool rubla ohverdab paganate kasuks. Tal oli hea meel iseenese üle, et kiusajast lahti sai, kes teda keelas head tegemast.

Kui Madis oma mõtteist lahti sai, kõlas kantslist edasi: „Tulge appi! Häda on suur!“ Köster hakkas üleval oreli ees noodiraamatuid kohendama ja registripulki lahti kiskuma. „Ajagem oma tuimus ja jumalavallatus enestest! Kui me selles tuimuses edasi elame, siis pean ma ütleva: kui kuskil mujal viimsepäeva märke ei peaks nähtama, siis on nad meie juures päevselged. Estlased toovad viimaks viimsepäeva välja!“

Madise kõrvad kukkusid kikki, — seda oli temagi mitu korda ise arvanud, et maailma ots nüüd enam kaugel ei ole: „Linad ei maksa midagi; viljahinnad on pisukesed; isegi või eest

makstakse peaaegu rasva hinda. Sedaviisi peab lõpp tulema: noored inimesed elavad ulaelu, hobusevargus tõuseb suuremaks ja kirikhärra kaebab kantslist, et usk langevat," arvas Madis.

Kirikhärra läks nüüd kihelkonna aruande juurde. „Mul on häbi teile ütelda,“ rääkis ta pärast sündinute- ja surnutearvu lugemist, „kuidas meie rahvas on langenud: viimasel aastal on meil koguduses 29 ilma isata last olnud.“

Koguduse seas oli tõsist kokkumist näha. Madis ohkas, ka Anu ohkas.

Kirikhärra tundis koguduse vaimuliikumist, ja et hingede langemist selgemais värvides seletada, ütles jumalamees kurjalt ning sügava häälega: „Ma pean ahastusega ütleva: meie koguduses ei ole enam ühtegi õiget tütarlast!“

Emad vaatasid üksteise otsa, nagu küsiks nad: „Kas see on ilmsi või unes?“ Neitsid löid silmad punastades maha; lõõbipoistele oli see aga nõnda võõrastav, et nende näod irvitama hakkasid.

See rumal naer ärritas aga jutlustajat. Viha täitis ta vaga südant, ja järsult karjus ta: „Teie naerate?! Kurat naerab teie sees! Aga kuulge, mis teile kõigile häbiks on: „Ühel õnnetul oli selle aasta sees juba kolmas sünnitada, ilma et tal isa oleks olnud ette tuua!“

Naistel lendas ahastuse-, meestel imestusejume üle palete.

Jutlustaja sai sellest uut hoogu ja ta seletas edasi: „Meie oleme kadumise teel! Kui Jeesus ise siia appi ei tule, siis läheme meie oma kurjusest haisma: alaealiste seas kasvab patt; leeritüdrukute suust olen ma kuulnud sõnu, mille üle saadan rõõmu pärast saba vihub! Mõtelge, inimesed, kui teil veel oma esiisade veri südames voolab, siis peaks meil häbi olema elada! Nemad olid paganad, ja nende seas ei olnud kombeelu langemist, meie aga oleme ristiinimesed, ja elame hullemini kui paganad! Meie paganast esivanemad pööraksid endid hauas üm-

ber, kui nad teaksid, missugused nende lapsed on! Häbi, häbi, häbi! Issand, halasta!“ Ja ta läks teiste aruannete juurde.

Oheliku Madis istus kui sütel. Tal oli niisugune tunne, kui perenaisel, kel lehm lüpsikutäie piima jalaga ümber lööb.

„Paganad elavad paremini,“ poolis Madis iseeneses; „meil on 29 ilma isata last; kihelkonna neitside au on lõppenud; vald on vaeseid täis, ja hiljuti, kui Madis oma poega kooli viis, oli koolmeister kaevanud, et kooliruumid olevat pisukesed, toad külmad, Nugise Juhani tütar külmetanud ennast magades ja saanud surmava kopsuhaiguse...“ Ja Madise silmi tuli jälle nende endi sauna Juula, see vaene Juula, kelle poeg oli Lehtmetša Anni püülipätsi varastanud, teiste koorukesi korjanud ja sellega kooliõpetaja viha alla sattunud, see vaene Juula, kes mehe käest pekša saab... Madis ohkas, ka Anu ohkas.

Ja Madis tundis, nagu oleks keegi 50 kopikat tema tasku põhja surunud. Kantslist kõlas aga Madise kõrvu: „Kurat käib ümber kui möirgaja lõukoer, ja tema on, kes usu teie südamest riisub ning südame kangeks teeb. Usk on aga see, mis armastab, Ka teie armastus on pisuke: lauarahva arv on vähenenud!...“

„Ja meie peame paganaid avitama!“ mõtles Madis, ja ta süda tundis iseeneses nagu rõõmu. Aga korraga ehmus ta oma rõõmu üle. Eks see olnud südame kõvakspanemine, eks see olnud tunnistuseks, et kiusaja varitseb möirgava lõukoerana ta südame ukse ees!

„Leerilaste seas oli 6 varast!“ kõlas kantslist.

„Küll on pöörane!“ mõtles Madis.

„Ja kui te tunneksite veel seda salapattu, mida õpetajahärra kaebavailt hingedelt kuulda saab, siis te ohkaksite: „Issand, jõua, Issand, tule, Issand, ära viibi mitte enam!““

Madis ohkas, Anu ka.

„Aga kui me nõnda kaebame ja ohkame,“ seletati edasi, „siis ta tuleb, ta tuleb meie juurde! Ja see ongi meie trööst, milles me vägevad oleme, mida aga paganail ei ole, mispärast nad ka

igavesti hukka peavad minema. Ja seda Issandat, kes meile kottatiivad võib anda, millega me patuporist välja võime lennata, teda neile viima — see olgu meie püha kohus!“

Jutlus oli lõpetatud. Oli kerget orelikella tilinat kuulda, siis lõõtsade oigamist — ja koguduse laul algas.

Oheliku Madisel ei olnud isu laulmiseks. Tal oli iseenesega väga palju tegemist. Ta süda ei tahtnud sellest töötatud 50 kopikast lahkuda. Selleks otsis ta jutlusest põhjusi. Aga parem hääl — vähemalt pidas ta seda paremaks hääleks — soovis, et ta ei peaks kahklema. Tema kahe vaidleva hääle kõrvale tõusis veel üks kolmas, kes käskis raha Juulale ja ta lastele tagasi anda ja soovitas ka vana jahuvõlga vähendada.

Aga esimene, hea hääl, sai kõigi teiste üle võimuse, sest Madis teadis, et kõike muud soovib tema kuri süda, kellele oli raha väga armas.

„Jah, jah, Issandat neile viima...“ ütles Madise parem tunne.

Taas otsis ta rahakoti taskust üles, võttis sealt lubatud anni välja ja pani ta kasuka taskusse, et tal välja minnes ei oleks ukse juures enam koti kallal nosimist.

Ja kui ta kiriku-uksest välja astus, pööras ta silmad teisale ja laskis Juula käest saadud raha vaskvaagnasse, mis tumedalt vastu kajas. Madis kuulis selles nagu Juula sõnu: „Et niipalju, kui 50 kopika eest saab!“

Anu aga mõtles: „Mu Madis on tõesti üks väärt mees! Ta ei vaatagi oma anni peale: parem käsi ei pea teadma, mis paha teeb!“

8.

Kiriku alt poest mööda minnes läks Madis sinna sisse, tubakat ja mõnd muud pisukest tarbeasja ostma.

„Oo, Oheliku-onkel!“ hüüdis kaupmehe-sell, kui Madis hakkas poest välja tulema.

„Mis on?“

„Kas lehte ka tellid?“

„Mul juba käib.“

„Mis?“

„Mu oma leht ikka,“ vastas Madis.

„Oot, oot,“ hüüdis sell, „säh, loe ka seda!“ ja viskas Madi-
sele ühe ilmliku lehe pihku, „see on muidunumber.“

Madis pistis lehe taskusse ja läks.

Kodus oli rääkimist väga palju. Anu ja tüdruk Liisu panid
väga pahaks, et koguduse neitsid nõnda oli teotatud; Mari
arutas sündinuid ja surnuid, ja viimaks kaldus jutt jälle mis-
jonitöö peale.

Peremees Madis ei võtnud jutust osa. Tema näis nagu mõne
tähtsama asja üle järele mõtlevat, mille selgust ta kuidagi ei
tahtnud kätte saada.

Paraja jutuajamise ajal visati uks järsku lahti, sauna Sassa
jooksis sisse ning hädaldas: „Toarahvas, tulge ruttu ja aidake
meid! Isa tappis ema ära!“

Kõik kargasid kohkunult püsti. „Mis viga?“ küsisid kõik,
nagu ei tahaks nad Sassa küllalt selgeid sõnu uskuda.

„Isa hakkas jälle jooma,“ nuttis Sassa, kusjuures ta oma krii-
mulisi, pesemata silmi hõõrus, „tõmbas enese täis ja kukkus
siis riidlema. Eile jäi tal võlgu. Ema oli aga vait. Hakkame
sööma, sealih ja tanguputru. Isa sööb liha suure pussnoaga,
millega ta teil enne jõulu sigu tappis. Ma ei tea, mis neil seal
oli; ema ütles paar sõna; isa kargas üles; ema välja... isa
vinnas pussiga takka järele... ja emale kohe sisse! Verd mis
hirmus!... Tulge ruttu appi: tapab hull ka teised ära!“

Peale perenaise, väikese Hansu ja Vokikepsu jooksid teised
kõik sauna juurde.

Juula oli pikali asemel, ohkas kangesti ja hoidis paljaks-
võetud õla üle sängiveere, mis oli haavast välja tilkuvast ve-
rest määritud.

„Nüüd ma suren, oh Jumal!“ ägas Juula.

Lapsed nutsid.

Toomas ise istus akna all toolil ja pomises: „Ma tahan näidata, kelle sõna majas peab kuuldama! Tappa kurjavaimule!“

Toarahva tulekuga vaikis laste kisa.

„Noh, Toomas,“ hüüdis Anton, „mis, sa oled värsket teinud?“

Toomas lõi silmad üles ja naeratas joojnult, nagu tahaks ta ütelda: „Ära narri! Näed ise, mis sündis!“

Kui ta aga Madist teiste selja taga nägi, mõirgas ta metsikult: „Kurat, Madis!“, laskis pea norgu ja sülitas.

Madis ei teadnud isegi, kas vastata või mitte. Ta astus Juula juurde ja küsis osavõtlikult: „Kas on valus?“

Juula ohkas endist soodu edasi.

Selle aja sees oli Liisu vett saanud ja Antoni avitusel haava pesema hakanud. Madis ja lapsed vaatasid kõrvalt. Kui kondiline, kui nälginud oli see õlg, kui siniselaiguline! Madisele tuli oma Anu käsi meelde. Ümmargune, lihav oli see, üsna võdises, kui külge puudutasid. Ja selle nälginud õla käest oli ta viiskümmend kopikat võtnud ja Indiamaaale saatnud! Madis tundis enesest häbi. Aga ta surus selle alla. See oli ju jahude eest saadud ja misjoni heaks antud.

Haava puhastusel selgus, et nuga ei olnud õlga mitte sügavasti riivanud. Juula isegi sai aru, et haav oli kerge, ja jäi oma oigamisega rahulikumaks. Toomas istus aga laua ääres hoidis pead norgus ja sülitas aeg-ajalt enda ette maha, kusjuures ta pomises, millest selgemini aga „kurivaim“ ja „tappa tahab“ välja kõlasid.

Madis tahtis Toomaga taplema hakata, aga arvas paremaks vaikida.

„Kui Toomas targemaks saab,“ ütles Madis lahkudes Juulale, „siis saada ta minu juurde.“

Juula ohkas ja ägas jälle valjumalt.

Kui pererahvas koju oli jõudnud, tekkis jutt jälle mitmest asjast. Iseäranis kaevati Tooma peale ja kahetseti Juulat ning lapsi.

Peremehele aga oli nüüd igasugune kõnelemine hirmus vastumeelt. Ta läks tagakambrisse, istus sinna laua äärde akna alla ja hakkas uudset ajalehenumbrit lugema, mis ta poest oli saanud.

Ta vaatas üht ja teist tükki ja hakkas viimaks pealkirja all „Väljamaalt“ lugema „Inglismaast“, sest Lõuna-Aafrika sõda huvitas tol ajal Madist välismaa asjust kõige rohkem.

Lehes seisis: „Ka uuel aastal arvab Inglismaa Lõuna-Aafrika sõda edasi ajada. Määratu summa on see vendade sõda ristirahva vahel juba ära söönud. Inglise valitsus arvas esiti, et 500 miljoni naela sterlingiga (1 nael on 10 rubla) läbi saab, aga nüüd on kaugelt rohkem ära kulunud. Teatakse kinnitada, et sõda olevat juba 2 tuhat miljonit naela kulu nõudnud. See võib väga võimalik olla, sest riigi ülem. raha-väljaandja ütles palatis, et iganädalane väljaminek kõigub 1 ja 1¼ miljoni naela sterlingi vahel, s. o. meie raha järgi enam kui miljon rubla päevas! Ja inimesi on seal surnud, nagu sõjaminister Lansdowne teatas, 664 ohvitseri ja 13 137 soldatit, peale selle veel haavatud. Inglise kaotus meeste poolest on aga umbes 60 000! Selle aja sees lähevad aga Inglise asumaades Indias katk ja nälg ikka suuremaks...“

Katkust ja näljast oli Madis ka ennemalt oma lehest lugenud.

Madis peatus lugemises ja mõtles. Ta vaatas veel kord ja ütles siis imeks pannes: „Ja jah, see on vist õige küll, et Indiamaa on Inglismaa all. Ja see maa raiskab sõja jaoks iga-päev enam kui miljoni ära!“

Ta ohkas, nagu tahaks ta ütelda: „Ja sinna läks ka minu and vett vedama!... Issand Jumal!“ mõtles Madis eneses: „Kui

need soldatid kõik oleksid Indiasse misjonärideks läinud ja ka kõik see raha nendega ühes, mis siis oleks?"

Ta kõrvus kõlasid korraga saunapoiisi endine „tulge appi!“, eilse misjonilehe „tulge appi!“ ja kirikhärra „tulge appi!“ ja selle kolmekordse kaja sekka tühises tema anni tume kolks kirikuvaagnasse!

Vastu tahtmist viskas ta lehe lauale. Ta silme ees seisis pealkiri: „Mõndasugust.“ Madis hakkas ilma suurema isuta lugema: „Väljaspool abielu sündinud laste arv on meie suurel kodumaal 107 000—117 000. Halb lugu on selle poolest suuremais linnades. Seal tuleb iga tuhande sündinu kohta 437 seasduksliku abieluta sündinut. Uskude järgi on see nõnda: katooliklaste seast 1000 pealt 130, evangeeliumiusulistest seast 90, juutidel 6, muhameedlastel ainult 3.“

Madis oli nagu pilvist langenud. Veel kord luges ta viimaseid arve. Ta silm otsis midagi, aga seda „midagi“ ta ei leidnud. Järsku tuli talle meelde, et kirikhärra oli ütelnud, et meie esivanemad, paganad, niisugust asja ei ole olnudki.

Ta silmad otsisid edasi ja jäid peatuma järgmisele kohale: „Üldse peab ütleva, et aruande järgi ei paku meie, kristlaste elu mitte ilusat pilti. Juuksed tõusevad püsti, kui kõike seda kuuleme, mis meie seas sünnib. Hukkaläinud naisterahvaid, keda inimesed loomadest madalamaks on teinud, on meie riigis 100 tuhat!“

„Oh, mu kallid Jumal!“ mõtles Madis ahastuses.

Ta luges edasi: „Veel koledamaks läheb pilt, kui me kuuleme, et $\frac{1}{3}$ neist on alla 16 aasta (12—16 aastat) vanad!“

Otsekui oleks madu Madist hammustanud, niisugust valu tundis ta. Ta pea hakkas ümber käima, ta vaatas välja.

Jälle luges ta edasi: „Ja kes on need inimesed nõnda kaugel viinud? Pisuke osa neist on vaimu poolest vigastena sündinud, nagu tõendab kuulus itaalia teadlane Lombroso; suu-

rem osa aga on kaasinimeste hooletuse, rumaluse või ka nälja sunnil —“

Madis jättis lugemise pooleli. Nagu vägisi tõusis tema silme ette sauna Toomas, see joobnud Toomas, selle pooltapetud naine haavaga õlas, nende lapsed, keda vanemad ise hundi-kutsikaiks ja põrgukasakaiks kutsusid. Üliselgesti kerkis Madise silmade ette pilt Sassast, kes nutust ärahõõrutud silmadega, mis mustad ja rāpased, tema toa-uksel seisis ja nii kokunult ning ärritatult kisendas: „Tulge alla ja aidake meid!“

Just niisama kui Sassa... Madisele tuli järsku vana-aegne misjoniraamat meelde, mida ta oma peremehel oli näinud. Selle kaanel seisis põlvili valgete silmamunadega must mees, ristis käed üles tõstetud, ja pildi alla oli kirjutatud: „Tulge alla ja aidake meid!“ Just niisama oli ka Sassa karjunud, aga hoopis tõsisemalt, hoopis loomulikumalt, sest must mees oli pildile väga puhtalt ning kenasti maalitud!

Madis lõi silmad lehele, kust ta luges: „Aga inimesed ei lepi mitte üksnes sellega, et nad neid siin saadanavõrku veavad; nad müüvad neid salaja välismaale, ja selle tarvis on Inglismaal, nagu Londonis ja mujal, koguni isesugused majad, täieliku raamatupidamisega ja hinnakirjadega!“

Ehk Madis küll pikavereline talupoeg oli, siiski ei jõudnud ta nüüd oma sisemist valu tagasi hoida, ja peaaegu kuuldavalt āgas ta: „Oooo — Jeesus, suure Jumala poeg, mis hirmsad asjad sünnivad meie seas!“

Ja jälle tärkasid talle Inglismaa ja India meelde...

Sel silmapilgul tuli perenaine Anu tagakambrisse ja ütles õige pahaselt ning äriliselt: „Kuule, isa, sa katsu selle Antoni üle ometi natukenegi valitseda! See läheb päris ülekatē. Ninas kinni nagu koer! Sõnagi ei tohi ütelda, kui mitte kaks vastu ei saa. Meie rāakisime seal pühadest asjadest. Ma ütlesin endi Juulile: „Kui sa mehele ei peaks saama, siis võiksid sa küll naismisjonāriks minna.“ Ja mis tegi Anton? Ta ütles

seepeale pilgates: „Saunarahva juurde! Kas see kõlbab?“ Peretütrele niisugune teotus, ja Juuli saab kõik aru, — ega ta enam pisuke ole?“

Madise näo üle käis vihapuna. Naiste eilne nõuandmine, jutlus, juhtum Juulaga, ajalehe-pala — kõik need olid Madise hingesse nõnda mõjunud, et ta kõik oma endise rahu oli kaotanud. Ta sai väga hästi aru, miks Anton nõnda oli ütelnud. Anton oli Madise valusamat kohta puudutanud. Kas pidi ta selle Antonile kätte maksmata jätma, sellele Antonile, kel alati oli nõnda suur suu põigiti nina all? „Niisugusest suure suuga poisikesest ennast lasta narrida!“ urises Madis ja tuli eestuppa.

„Kuule, Anton,“ ütles ta kurjalt, „sina ära lõõbi pühade asjadega! Kas on sul suu selleks põigiti nina all, et teisi pilgata? Sul on nagu Juudal süda täis, ja narrid nüüd siis ka pisukesi lapsi! Eks sa lähe ise saunarahva juurde! Meie ometi müüsimetalle, aga mida oled sina teinud, irvhammas?“

Madise suunurgad läksid pisut niiskeks, nagu ikka sääraseil kordadel, kui ta palju ning vihaselt rääkis.

Teised toasolijad pidasid hinge kinni. Kes tohtis siis veel iitsatada, kui peremees oli vihane!

Ka Antoni näo üle käis ärritusejume. Nagu vägisi surus ta oma meelepaha maha. Ta näost paistis, nagu ei tahaks ta midagi vastata, aga kui ta nägi, et Madis jäi vihaselt tema otsa vaatama, nagu ootaks ta teiste kuuldes Antonilt vastust, siis ei jõudnud sulane oma teravat keelt taltsutada, vaid vastas vagusi, nagu küsides: „Ju sa said Juula käest minu viiekümnekopikase!“

„Sinu?“ küsis Madis uskumatult.

Anton ei vastanud enam midagi. Tal näis sellestki kahju olevat, mis ta juba oli ütelnud. Peremehele seletas aga see Antoni tagasihoidlik vaikimine kõik. Talle kõlas, nagu oleks Anton ütelnud: „Pühi enne oma ninaalune puhtaks, siis mine

teise õue kasima!“ Ta vaatas esiti Antoni, siis Anu otsa, siis libises ta vaade Liisu peale, ja seal märkas ta tüdruku pisut tagasihoitud naeru jälgi. Ka Vokikeps kõhatas kahtlaselt. Poleks Madis mitte kiriku-korrapidaja olnud, siis oleks ta tõesti kurja suust välja ajanud, aga nüüd jäi see tegemata. Antonile tahtis ta midagi veel ütelda, aga tal ei tulnud midagi meelde, mitte variserlikku vaga salmigi. Ta kõhatas vähe, tegi niisuguse näo, nagu ei usuks, nagu ei kuuleks ta Antoni vastust, ja läks tagakambrisse tagasi.

Ta tundis, nagu oleks teda keegi just kui karjapoissi ninast vedanud, teda, vana inimest ning ausat kirikuteenrit. See kipitas nüüd. Kuid praegune valu oli südames. Ta läks akna alla ja vaatas välja, nagu tahaks ta oma pahameelt ja asjata pähe tungivaid uusi mõtteid lahutada, laiali ajada. Nagu kaks inimest oleksid ta südames töötanud, ja kokkudes aimas ta end seisvat kuristiku kaldal, kuhu ta ähvardas kukkuda. Juba ammu enimalt olid Antoni sõnad nagu läbi une ta südame pihta koputanud ja seal tundeid äratanud, mis ta maha oli surunud. Nüüd aga tõusid need seda suurema jõuga.

Madise silme ees laienes lumeväli nagu surnuvaip. Talvine päike seisis juba veerul ja süütas laial legendikul lamavad surnud lumekübemed veel kord põlema. Nende helk tungis Madise silmadesse, nii et ta tahtmata pidi silmalauge koondama.

Lumekübemete hüppav sätendamine tõmbas Madise mõtted enesele.

„Kena küll,“ mõtles Madis, „kuidas nad hiilgavad ning säraavad, kuid lund ei jõua nad soojendada! Kõik, mis päikesest saadakse, visatakse uhkelt ja kerglaselt laiali!“

Ta vaade langes keset õue seisva musta puupaku, vitsaposti peale. Madis oli selle sinna seadnud, et tema ümber vankrijuhtmeid väänata, kui need toas ahjus juba pehmeks on paistetud. Talle tuli meelde, et vitsaposti ümbert lumi alati enne ära sulas. Möödunud kevadel oli ta selle nähtuse põhjust kü-

sinud Antonilt, kelle peale ta praegu vihane oli, ja see oli vastanud, mida Madis veel praegu mäletas: „Koolmeister rääkis korra,“ seletas Anton, „et kõik mustad asjad võtavad päikese soojust enestesse rohkem ja lähevad seepärast ise soojemaks.“

„Ja, ja,“ urises Madis, „päikese soojuse võtab ta endasse, ei lase ühtegi kiirt edevalt välja, läheb ise soojaks ja soojendab ka teist!“

Madise meel läks nagu röömsamaks.

„Missugune lihtne, aga ometi imelik tõde: mine ise enne soojaks, siis soojendad iseenesest ka teisi!“

Aga ta silme ees sätendasid ikka veel need edevad lumekilud oma külma, uhke läikega. Madis pigistas silmad jälle koomale ja haigutas suure suuga, nagu tahaks ta nende valgust enesse tõmmata, seda alla neelata.

Ja ümbrust unustades hakkas ta näppudega kiiresti akna-ruudu pihta koputama, nagu ähvardaks ta neid kiirgavaid, surnud kristalle, nagu kutsuks ta õuest kedagi sisse! . . .

1901.

OHELIKU-ONU JÕULUNÄGEMINE

1.

Antoni lugemine huvitas.

Terve pere kuulas suure isuga. Vana Oheliku peremees istus ahjulõukal, õllekapp kõrval, piip suus, ja pani hoolega tähele, ilma et sõnagi sekka oleks ütelnud. Niisama tähelepanelikult võtsid ka teised inimesed osa. Perenaine istus keset tuba tooli peal ja hoidis pisukest last süles; vanemad lapsed pikutasid heintel, nokkisid vahel üksteist ja naersid; aga kui ema pöördus nende poole ja hüüdis kurjalt: „Lapsed!“, vaikisid nad, naeratasid salaja ja tegid, nagu ei läheks nende kõrvust midagi mööda. Tüdruk oli heinte peal aset võtnud ja kuulas sealt.

Ka Antonit ennast huvitas kirjatükk. Ta oli täna juba mitmed „Pühaderaamatud“ läbi lugenud, aga ükski neist ei olnud tema mõtteid nõnda ärevile ajanud kui praegune lugemispala. Kõigis jõululehtedes seisis midagi pühadekohast, aga see sobis jõuluajaks, nagu oleks ta selleks eriti tehtud. Palas räägiti kahest päris läbi ja läbi hobusevargast, kes olid jõuluööl näpanud kuskilt hobuse ja sõidavad nüüd kirikust mööda. Nad näevad valgustatud jumalakoda ja kokkuvad. Üks neist

annab teisele nõu minna kirikusse kuulama, mida seal räägitakse. Teine ei taha hea meelega nõusse heita; kui aga esimene peale ajab, lähevad viimaks mõlemad kirikusse, kust neile parajasti kõrvu kõlab: „Jumal on armastus“. Jõulujuttus liigutab neid, ja kui nad kirikust väljuvad, ütleb Kristjan:

„Kuule, Priidik, viime varastatud hobuse tagasi: mul on hirm . . . See ei lähe hästi.“

Priidik puikleb esiti vastu; kui aga Kristjan temale jõuluõhtu pühadusi silmade ette maalib, muutub teise süda, ja nad sõidavad hobust tagasi viima.

Anton ärritus lugemisest. Ta palged punetasid, hõõgasid, osalt küll laual põlevast lambist, mis tuba valgustas ja palet küttis, aga puna noormehe palges näis tulevat enam sisemisest ärritusest kui lambisoojusest, sest aegamööda muutus lugemine pikalisemaks, nii et ta sõnu nagu tõrkudes edasi ajas. Iga lausega hakkasid Antoni silmad enam ja enam hiilgama.

„Ja vaata,“ luges Anton otsekui nökkides, iga sõna pilkavalt rõhutades, „nad pööravad hobuse pea kodu poole, sest ka nendel on täna jõuluingel jää, patujää nende surnud südamete ümbert sulatanud . . .“

Järsku jäi ta vait — ja „Jõululeht“ lendas suurt vurinat ja krabinat tehes Madise jalgade ette, kes parajasti kapast õlut upitas.

„Ptüi!“ sülitas Anton, „ptüi! Maksa raha ja loe lori, jampsi inimese väljamõeldud lori . . . Pime, kirjuta kasvõi hotentotidest, siis ma ei tea, kas see on õige, aga et varas jõulujutluse pärast viib hobuse koju, seda ma ei usu, ei usu-u!“ hüüdis ärritatud Anton ja laskus selili laste juurde heintele.

„Pime, ehmatas mu üsna ära oma lehega,“ torises Madis, kappi suu äärest võttes, „kui saan nüüd kuhugi roosi ehk elitingi, kas sa sõnu mõistad? Mina ei pane tähelegi, seal lendab korruga mingi valge asi mu jalgade ette . . .“ Madis sülitas kergelt kolm korda nurga poole.

„Sa arvasid vist keerubit nägevat,“ pilkas Anton, „kes tuli Oheliku-onule jõulusõnumit kuulutama!“

„Ja mis oli sel jutul siis viga?“ küsis perenaine; „see on ilus küll, kuidas vargad ümber pööratakse ja teine oma hobuse kätte saab.“

„Jah, ilus on ta küll, aga — lori,“ vastas Anton. „Ja pealegi mitte üksi lori, vaid võimatu. Niisugune kirjutus on inimese mõtete, arusaamise, õige mõistuse suretamine ja pimestamine. Hobusevaras jätab sul, jah, hobuse võtmata. Oota seni!“

„Aga, mida siis sina tahad?“ küsis Madis. „Sina oleksid tahtnud, et peremees jääks ilma hobuseta, töö tegemata, sulaste palk maksmata ja majasse tuleks pankrott. Siis oleks sul hea meel ja sa ütleksid: „Vaat, kus jutt!“ Sa ei salli peremehi. Peremehed on su verivaenlased; aga laisad, koerad, hulgused — need on sinu pailapsed. Ime, et sa ka ise vargaks ei hakka!“

„Aga võib olla, et olengi varas?“

„Pole veel näinud sul võõra vara.“

„Võõra vara! Kust saadik on võõra vara ja varga piir? Usu järgi oleme ju kõik vagad ristiinimesed, üksteise vennad; aga mistarvis on veel need vaod ja peenrad põldude vahel ja kupitsad piirinurkadel? Ja kust sina tead, et see must hobune, kes on sul praegu sõidu tarvis, ei ole minu jagu? Ma võtsin ta sündides vastu, mina olen teda söötnud ja jootnud, suureks kasvatanud, kannan ta eest veel praegugi hoolt, — miks ta's ei peaks minu jagu olema? Ja ega's temas ole sinu liha ja verd?“

„Aga kelle heinad, kaerad?“

„Mina külvasin ja mina kündsin, mina niitsin, panin kuhja, ja sina aitasid kõrvalt!“ vastas Anton.

„Aga kelle maa?“

„Maa ostsid sa paarisaja rubla eest ja maksid hea linasaagiga kinni, mitte aga omast väest!“

„Siis tuleb viimaks välja, et Oheliku koht on sinu oma!“
naeris Madis kurjalt ja pilkavalt.

„Ja miks ei või ta minu oma olla?“ küsis Anton aeglaselt ja külmavereliselt; „miks ei ole lugu nõnda: ma teenin sind 30 aastat, annan sulle oma jõu ja saan selle eest natuke palka, ja siis annad sa koha mulle, nagu teeb sinuga krediitkassa. Sa maksad ju ka iga aasta üksnes protsente ja saad 45 aasta pärast koha enesele . . .“

Madis hakkas suure häälega naerma.

„Anton, sa oled hull või lähed hulluks! Ükski asi ei ole sinu meelest enam sedasi nagu teiste meelest; ma arvan, et oleks parem, kui niisugustele nagu sina —“

„Lihtsalt kivi kaela ja vette!“ naeris Anton Madist avitades.

„Ei ole ma hull sugugi,“ seletas ta natukese aja pärast; „inimene on ju mõistusega loom, ja kui sa seda va mõistust natuke liigutad, tulevad teisemad asjad välja, kui just ise tahad. Sellest aga näed sa, kui raske on teisi mõtteid paljalt sõnadega sinu sisse istutada, ja minu ilusad sõnad ei pööra sind mitte põrmugi. Samuti on lugu ka teistega. Mis sa arvad sellest, kui ma ütlen: Oheliku Madis, sul on 80 vakka rukkeid, ärgu olgu sul 80, vaid 70, et sul oleks anda 10 vakka nendele, kel on puudus!“

„Anton, sa ajad päris segast juttu,“ noomis perenaine.

„Aga need ei aja segast juttu,“ ja Anton näitas raamatule, mis maas lamas. „Niisugune jutt on sul ilus kuulda, kui öeldakse: ärge varastage enam, vaid saatke kätega head neile, kel on puudus! Aga, kas sa oled ka järele mõtelnud, kust tulevad vargad? Vaata, jutt ei tule tindist ega paberist, vaid inimesest, kes sulge liigutab; nii ei tule varas ka üksnes sellest, et maailmas on vargus . . . ega lahku ta ka valgustatud tubade ja ilusate kõnedega . . .“ Anton hakkas pilkavalt naerma.

„Mis siis viga oleks!“ rääkis ta edasi, „riputa aga aida lakke latern üles, pane küünal sisse ja lase mõne ameerika mõirga-

mismasina moodi alalõpmata hüüda: „Mehed, vennad: täna on jõulud, ärge varastage!“ Lase laulab veel „Au-kiitust“ takka otsa — ja hea küll: kõik vargad on kadunud!“

Selle jutu peale hakkas vana Madis magusasti itsitama.

„Sul on, Anton, ikka oma veidrad sõnad!“ arvas tüdruk.

„Mis seal veidrad või mitte, aga see on ju kõige odavam ja sa võid julge olla: kui röövel peaks hakkama masinat peksma, ega sinu nahk sel puhul ei kannata!“

„Aga mida sina teeksid?“ küsis perenaine. Kuidas teeksid sina selle maailma ümber?“

„Minu meelest on see maailma elu nagu soku lugu Loopre kõrtsi ukse ees,“ vastas Anton ja läks laua äärde.

„Ja kuidas see oli?“ küsis Juku heinte pealt. „Anton, kuidas oli see soku lugu?“

„Ah soku lugu?“ rääkis Anton tõsise näoga. „Ma teenisin sel korral Loopre kõrtsimeest karjasena, aastat 20 tagasi. See oli vist viimast korda, kui meie maalt karutantsitajad läbi käisid. Kord teede sillutamise ajal tulevad kõrtsi ette kaks karutantsitajat. Päike seisab keskhommikus ja sillutajad võtsid seal hulgana suurust. Karu oli enese keset õue maha visanud, seisis, pea käppade vahel, ja puhkas. Meil aga elas sel korral üks vana sokk, rahutu ja vallatu loomake. Teemehed olid ta poksimise peale nõnda välja õpetanud, et kui mõni teda ärritas või nokkis, sai ta soku käest varsti mürakaid. Sokk oli nüüd karu märganud ja seisis aupaklikus kauguses tast eemal, väärutas pead ja vaatas uurides. Seda oli teekubjas, vana Karsi Mihkel, tähele pannud, ja tema peas sündis isevärki plaan: Ta võttis sokul sarvist kinni, vedas ta karu ligidale ja lükkas sokku selja takka karu poole. Mehed pistid naerma. Ka Karsi Mihklil võdises keha naerust. Sokk jäi korraga kartlikult peatuma. „Kuule, sokk,“ naersid mehed õrritades, „küll sa näed!“ Aga ise soovisid, et sokk annaks karule hea hoobi. „Kuule, sokk,“ irvitas Mihkel ja lükkas teda põlvega. Sokk aga

sai meeste heast meelest nõnda aru, et need tema julguse üle naersid, ja vajutas sarved karu poole. Karu lamas rahulikult või teeskles, nagu magaks ta. Jälle lükkas Mihkel sokku ja itsitas: „Ole ettevaatlik!“ Soku sarved puutusid juba karu külge. Ka seda ei pannud karu veel paljuks. Soku ja meeste julgus tõusis, ja juba käis pisuke müks karu pihta. Mehed naersid, et kas küll saab, ja kiitsid soku julgust. Kuid nad ei pannud tähelegi, mida kõnelesid karu silmad: need välkusid vihast. Meeste lõbusast tujust julgustatult ajas sokk enese püsti, tegi suured silmad, virutas pea tagasi, väärutas sarvedega, tolgutas häbet, ajas veel kord pea hästi selga ja langes siis suure hooga karu peale. Enne aga kui sokk kolmegi sai lugeda, kargas karu üles, ja sedamaid oli õnnetu sokk seljapoolega karu rinna vastu surutud, metsiku käpad ümber rinna! Vaesel habemikul kukkusid silmad verest punaseks, keel tilkus tal karu hirmsast pitsitamisest suust välja, ja suurest valust karjus ta: „Me-e-e-ek-eh-heed!“ Minu, võib-olla ka meeste kõrvu kõlas soku kisendamine nagu appihüüd: „Meheed!“ Mehed seisisid ehmatuses nagu tolad ega võinud midagi teha. Soku surm oli silmaga näha. Siis tulid aga karutantsitajad kära peale välja, virutasid karule toobripuuga hea matsu selga ja päästsid õnnetu looma metsalise käest. Uimane sokk kepsis tee peal ja kaebas tasa, nagu noomides: „Me-e-hed, me-e-hed!...“

Jukule tegi soku hüüd väga head meelt ja naerdes osatas ta looma kaebehäält mitu korda järele. Ka tüdruk muiutas mokki.

Madis ajas silmad suureks, jõi kapast hea lonksu jõuluõlut ja ütles õlleseid huuli imedes: „Käsib sokku na loru olla!“

„Aga kes vedas soku karu selga?“ küsis Anton sügavasti hingates.

Peremees vaikis.

„Me-e-ehed!“ naeris Juku järsku vaikuse sekka ja laskis jõuluheintel kukerpalli.

„Nüüd on koolis „me-e-heed!“ kuni kevadeni poiste suus,“

arvas Juuli, mille peale keegi ei teadnud midagi ütelda. Piinlik vaikus kestis edasi.

„Kas laulame ka enne magama minemist?“ küsis korraga Madis.

„Laulame!“ vastas perenaine läbi nina.

Ja juba kõlas Oheliku rahva suust: „Ma tulen taevast ülevalt!“

2.

Pea hingas Oheliku pere jõulu-und värskete heinte peal, sest jõuluajal tahab igaüks „jõulude peal“ magada, nagu Ohelikul heinu kutsuti.

Aga vana Madis ei maganud. Ta oli heinte peale seina nälale küljeli laskunud ja suitsetas piipu, õllekappa peos hoides. Uus kupliga lamp valgustas tuba ja magajaid. Kui soe, kui hea, kui armas oli Madisel siin toas! Ta oli kuue seljast võtnud, saapad jalast tõmmanud, ja pikkamisi oma varbaid liigutades vaatas ta tuba nagu Nebukadnetsar omal ajal Paabelit. Aga ta mõtted olid toast eemal.

Viimasel ajal oli peremees hakanud elu üle rohkem järele mõtlema, iseäranis sellest ajast peale, kui ta oli joodik Tooma oma saunast välja ajanud? Ja veel kuidas välja ajanud? Toomas ei tahtnud minna. Madis kaebas Tooma kohtusse. Kohus mõistis Tooma ometi välja, kuid see ei läinud. Mis nüüd teha?

Madisel tuli siis tark mõte pähe: saun oli vana; Madis võis vana asemele uue ehitada.

Ühel päeval ütles ta Antonile: „Sa lähed homme ja lõhud Tooma sauna ära!“

„Seal elab ju Tooma naine lastega!“

„Mis ma sinna võin parata! Mine, tõmba katus ja lagi maha, küll nad kaovad!“

„Seda ma ei tee!“ vastas Anton külmalt.

„Miks?“

„See on ülekohus!“

„Ülekohus?“ küsis Madis vihaselt. „Kas mina ei või lõhkuda oma sauna ja ehitada uut, millal ma ise tahan? Küll ma näen!“

„Nad elavad ju seal sees!“

„Nad mõisteti välja, ja tähtaeg on ammu möödas! Nad nagu ei ela enam seal sees!“

„Aga ma ei lähe ometi!“

„Ah siis keegi Anton, keegi Toomas, mingi nälginud vargakarri peab minu üle valitsema?“ kisendas Madis vihaselt, tõmbas nurgast kirve ja sammus ise sauna juurde. Anton läks sauna otsa väljale äestama. Madis seisis natuke aega vagusi Tooma korteri ukse ees. Ta pidas aru, kas minna sisse või mitte. Võttis viimaks roika, pani selle ühe otsa aia peale, teise sauna räästasse ja ronis üles harjale.

Veel mõtles Madis. Siis pistis ta järsku käed harja külge ja — üks-kaks-kolm... katusele pandud rondid ja kondid, kivid ja kaikad lendasid... Vanad õled — takka järele... ikka edasi... ikka edasi...

Mõne minuti pärast ilmus väike poiss sauna õue, vaatas üles... ja kadus tупpa. Natukese aja järele tulid kolm last välja... vaatasid samuti üles... ja nagu komando käsul hakkasid nad suure häälega karjuma: „Toa-isa, toa-isa, sa lõhud meie maja ära!“

„Alt!“ hüüdis Madis, „muidu kaotate ninavõlvid!“... ja jätkas lõhkumist.

Kisendades kadusid lapsed tупpa.

Nüüd tuli laste ema, haiglane Juula ise, kolme lapsega välja. Ta toetus kepi najale; selg oli tal üsna küüru vajunud, palded sisse langenud, aga silmad sätendasid nagu tulesõed. Temagi vaatas üles, ja kui ta toa-isa tööd nägi, kisendas ta vaevalist rinda õhku täis tõmmates rögiseva, kriiskava häälega: „Madis, Madis, Jumal elab veel!“

Madis ei vastanud midagi, vaid lõhkus edasi.

Juula laskus istukile sauna ukse ette õlehunniku taha, mis oli katuselt maha aetud, pani käed silmade ette ja asetses nõnda seal.

Katuse üks külg oli juba paljas.

Juula tõusis kepi najale.

„Madis... olgu sa ära neetud!“ kisendas ta; „Jumal näeb kõik!“

Madis ei lausunud midagi, vaid purustas edasi.

„Madis!“ hüüdis Juula laste kisa sekka, „Madis, ka sinul on lapsed!... Oh Jumal, kuhu ma lähen!“

„Mine mu tuppa!“ hüüdis Madis alla.

„Mitte iialgi!“

Juula vajus mõttesse, tõstis sõrmed üles taeva poole ja ütles rahulikumalt: „Lapsed, lähme tuppa!“

„Toa-isa lõhub meie maja ära!“ kisendasid lapsed.

„Lähme!“ käskis Juula.

Nad kadusid tuppa.

Varsti pidi aga Madis oma töö pooleli jätma, sest vinge suits hakkas talle silmi ja mõne pilgu järele tõusis saunast paks suits.

„Ohks te saadanad!“ vandus Madis.

Ka seda oli Anton väljalt näinud ja jooksis sauna juurde.

Madis pidi maha ronima. Saun põles, aga keegi ei tulnud sealt välja. Mehed jooksid sisse; Anton tõi Juula, Madis lapsed välja, kelle oli vana Juula sāngi külge sidunud, et surra ühes nendega.

Saun põles maani maha. Teise pere saunamees viis Juula ja lapsed enese juurde.

Õhtul aga ütles Anton Madisele: „Madis, maarjapäeval, kui mu aasta täis saab, lähen ära!“

„Või nõnda!“

„Jah!“ kinnitas Anton.

Sellega lõppes nende jutt. Sellest tunnist peale ei rääkinud Anton Madisega peaaegu mitte midagi enam. Aga nüüd, jõulus, oli ta kirikust tulekul ostnud poest uue, jõuluks väljaantud raamatu, oli hakanud seda lugema ja pärast jutustanud soku loo. See andis Madisele arutada. Ega Anton seda lugu muidu rääkinud. Temale näis, nagu oleks Anton pidanud teda selleks meheks, kes tõukas soku karu selga, või ehk pidas Anton teda ennast sokuks, keda tõugatakse. Selles viimases veendus ta ikka enam. Tal oli enesest häbi ja tundis igatsust uueks, paremaks saada. Sarnaseid mõtteid oli tal olnud ennegi, aga vana Madis oli jäänud vanaks Madiseks.

„Kes mind siis peaks tõukama?“ küsis ta eneselt ja vaatas Antoni poole, kes puhkas rahulikult heinte peal. Hea meelega oleks ta tahtnud talt midagi küsida, mis oli talle arusaamatu, aga kui ta nägi, et sulane puhkas rahulikult, võttis ta lonksu õlut, imes mokki, ajas kihvad suu eest piibulipsuga kaugemale ja hakkas piipu imema, toetudes seljakile seina vastu. Ahju takka kostis kilkide ühetooniline jõululaul: „Kriiks, krii-iiks!“, ja see uinutas Madise.

3.

„Peremees,“ küsis Anton korraga, „kas läheme täna ka kirikusse?“

See tundus Madisele pisut veider. Siiski oli tal hea meel, — Anton teenis ju tema juures edasi, ja nüüd olid jõulud — ja sulane tahtis ühes peremehega kirikusse sõita.

Imeks pannes vaatas Madis Antonit.

„Kas siis täna ei ole jõulu laupäev, et vaatad nõnda imestudes?“ küsis Anton.

„On!“

„Siis lähme!“

Varsti oli Antonil hobune saani ees.

„Aga Anton?“ küsis peremees, kui nägi rakkes hobust täies ehtes saani ees: vööslemid peal ja telka seljas, rihmad ja pandlad küljes, ilusad nahkpäitsed peas. „Anton, kas sa hull oled, et hobuse nii toredasti oled rakkesse pannud!?“

„Aga jõulud, — mõtle ikka!“

„Just sellepärast!“

„Miks siis?“

„Aga nad varastavad ju riistad ära?“

„Kes?“

„Nemad!“

„Kes nemad?“ päris Anton. „Jõuluõhtul, mil kõik risti-inimesed Önnistegija sünnipäeva peavad! Mine ikka, peremees! Ära aja patujuttu!“

Peremehel oli häbi veel midagi vastata.

„Aga Toomas lubas mulle kätte maksta!“ kogeles Madis viimaks.

„Jõuluõhtul? Ei iialgi! Eks ole ju ka Toomas ristiinimene!“ julgustas Anton.

Nad sõitsid.

Ilus sätendav lumi kattis laiu põlde. Õhk oli niisama puhas nagu taevast langenud lumi, mida inimesed veel ei olnud jõudnud mustaks tallata.

Madise halb tunne hakkas kaduma. Ta oli rõõmus, kui Anton ilusa musta tākuga mööda kihutas teistest meestest, kes tõttasid kirikusse ilma ehteita hobustega: päitsed vanad, ohjad takused, look poolõigunud, telka naru, mehel mitte piitsagi peas, vaid suur pikk kasevits.

Sajad küünlad põlesid jumalakoja akende, altari, kantsli ümber ja täitsid kirikut virvendava, pūhaliku külma valgusega, kui nad jõudsid kiriku juurde.

Anton peatas hobuse üsna kiriku ligidal kadavikus. Peremees vaatas veel kord hobust, aga kui ta silmas Antoni tõsisit nägu, ohkas ta südamest ja läks kirikusse.

Kirik oli inimesi puupüsti täis; vaevaga said Oheliku mehed istet esimestes ridades.

Koguduse laul algas. Värisedes, virvendades, tuhandest suust ühendatult ja kivimüüride läbi kooshoitult tungis laul lahtisest uksest välja talvise külma kätte, ühines uinuva loodusega ja kadus jäljeta. Madise kõrval istus Anton ja laulis madala bassihäälega:

„Ja annab pojuke-e-e-e-est,
Ja annab pojukest!“

Iseäralik tundmus täitis Madist. Ta süda kees sees, tahtis minna nagu suuremaks, laiemaks, püüdis nagu mätta Madise enese alla, ja see tegi valu. Madis ohkas ja vaatas üles.

Kiriku laest paistsid otsipidi neli õhutoru, mis olid mineval aastal sinna pandud, et lämbunud leitset jumalakojust välja tõmmata: köster oli kaevanud, et oreli lõõtsad minevat mädanema ja torud pehkivat ära.

Madisele tundus, et koguduse lauluvägi poeb sealt neljast torust kiriku lae peale, läheb seal keerdu ja tast saab suur, vägev köis, mille ots ulatub kaugele, kaugele ja kaob seal ometi ära... Korruga tuli talle meelde: kui keegi tark mees laseks selle väe suure masina ratta peale minna... Madise silmade ees seisis sügisene rehepeksu-masin hoorattaga... vaat, selle peale võiks minna see jõud... Kui odav oleks siis rehepeksmine!

„Vist hoopis odavam kui auruga,“ mõtles ta.

„Kõik omaks alama-a-a-a-aks,
Kõik omaks alamaks...“

lõpetas kogudus.

„Vaata, ma kuulutan teile suurt rõõmu,“ kõlas hele, tugev hää üle vaikinud koguduse, nagu mineval aastal, ülemineval aastal, üleülemineval aastal, nagu alati ja ikka...

Korruga kuulis Madis hobuse hirnumist.

„See oli minu musta hääl?“ mõtles ta. „Tal on vist külm või igav. Oleks võinud heinu ette visata.“

„Aga ehk on seal Toomas-kurivaim,“ lendas Madisel peast läbi, „ja maksab mulle nüüd kõik kätte, mis lubas?“ Madis ohkas. Ta vaatas Antoni poole ja pidi ütleva: „Mine õige hobuse juurde ja vaata, mis tal viga on!“ Aga Anton istus vabasti ning rahulikult ja vaatas üksisilmi kõneleja otsa.

Madis katsus ka kuulata, aga see oli võimata. Silmade ette tõusis Toomas, kes kevadel, kui ta oli koju tulnud ja põlenud ahervarre eest leidnud, ütles: „Madis, Madis, sa hoia ennast ja oma vara! Madis, kurat!“ Ta oli hambaid kiristanud ja rusikaid teineteise vastu peksnud.

Ja Madise silmade ette tõusis pilt: Toomas on tema hobuse juures, suur noapuss peos, seesamane, millega ta mullu sügisel sigu tappis... ja lõikas uusi hobuseriistu katki! Vööslendid on juba purud, — need maksid 5 rubla 60 kopikat. Nüüd lõikab, saadan, telka rihma, nüüd päitseid, nüüd rangiroomi! Ja nüüd pääseb hobune lahti, katsub saani pealt heinu, läheb siis teiste saanide juurde, katsub sealt... nuusutab teist hobust, see kiunub südametäiega ja lööb jalaga... siis aga pöörduv must ümber ja pühib kodu poole... Tee peal tulevad hobusevargad vastu ja viivad tema ilusa musta ära... jõuluõhtul! Ja kõik tema pühad on rikutud!...

„Saadan võtku Anton ja kõik need jõulud!“ ahastas Oheliku Madis ja pöördus ümber, et välja minna: saab ehk mõne naabermehe hobuse ja kihutab mustale järele.

„Aga kuidas!“ imestas ta. Just tema selja taga seisis Toomas: vana kasukajupp seljas, krae üle kõrvade, habe härmatunud, ninaots sinine, käed rinnal risti, aga nõnda, et kindapesad, suurest puuraiumisest üsna katkised, olid väljapoole pööratud. Ja Tooma taga oli Juula, vana rätikuräbal ümber, ise kui surmavari: lõppenud otsa, kõssis ja küürus. Madis hä-

benes enese mõtete üle, ja rahulikumaks saades sammus ta tagasi.

„See võis mõni teine hobune olla!“

Ja Toomas rahunes.

Ta käänas näo altari poole, kus seisis kõneleja.

Kui rahulik, pühalik oli selle nägu! Jutlustaja palged olid punetama löönud, ja kenasti paistis see puna valge krae ja musta kuue seest.

„Kui jäme ta ise on!“ arvas Madis; „vist on tal hulk riideid ümber.“

Aga kõneleja sõnad võitsid Madise ilmlikud mõtted.

„Rahu ja rõõm on maa peal. Jumalik seitsmekordne rahu, viiruki ja mürri lõhnaga magustatud, seeravite ja keerubite salataevalise tiivakohinaga ja inglite imeheli laulukajaga ühendatud rahu on jälle maa peal. Püha, äraarvamata püha tundmus täidab meie kõikide hinge ja tõstab meid korraks üles sest igapäevasest porist...“

Madis vaatas ülespoole. Korraga tuli talle uus masin meelde, mille võiks leiutada keegi tark ameeriklane, ning Madise mõtted läksid laiali, kuni nad viimaks jälle peatusid musta peal.

Madis vaatas tagasi, et näha, kas Toomas peaks ikka veel oma koha peal olema. Tema vaate ees seisis tuhanded valged näod, mille keskelt vahtisid kaks silma Madisele vastu. Iialgi enne pole Madisel nii imelikku tundmust olnud kui nüüd. Enne oli ta näinud inimeste kogu kui niisugust, — ta oli ju kogudust küllalt tähele pannud, kui seda nõudis ametitalitus, nagu küünalde põlemapanemine ja muud toimetused; nüüd aga paistis talle neist silmist midagi iseäralikku vastu. Ta vaatas veel kord ja — kokkus: Seal oli Aru Kustase Kai, just roti nägu: nina ettepoole pikaks, teravaks vajunud ja kaks rahutut silma vilguvad teine teisel pool pikka nina, pisuke suu, millest lauldes külma välja hoovab, ja rotihambadki on suus näha. Kaie selja taga istub Aru Kustas ise, hundi nägu: lai suu, vere-

janulised silmad, ja Madis mäletas, et ta oli ennegi tähele pannud, et kui Kustas kirikus laulis, siis tuli tal helepünane verekarva keel selgesti nähtavale. Madis lõi oma kokkunud silmad veel kaugemale. Oh, mis nägusid ta nägi! Kassid, koerad, rebased, hobused, jänesed, isegi vana lõukoer, Selja Aadam, laia lõuahabemega, nosuninaga, paistis Oheliku Madisele silma. Ahastuse-, kartusevärin täitis tema hinge, ja ohtes istus ta Antoni kõrvale.

„Issand, Looja, kelle nägu peaksin mina olema?“ „Vist küll sea nägu,“ arvas ta ise, ja nagu iseenesest tuli talle pilt meelde, kus tema tuhnib katust, ja Juula vannub all.

„Aga,“ arvas Madis enda vabanduseks, „eks Aru Kustas olnud ikka küll päris hunt; lõhkus ta ju, ise vabrikuhärra kutsar, naise Kaie abil, kes teenis sel korral härraste juures toatüdrukuna, kontori alla augu ja viis jaaniööl raha ära . . . Kõik jäi saladusse . . . ja pärast võttis Hunt Roti ära! . . .“ Ja järsku tulid Madisele koguduse karude, rebaste, nirkide ja muude loomade teod meelde: kuidas Jõe Hindrek võttis naabri koha enesele; kuidas Külakoha Tõnis tapnud rikka harjuski ja asutas selle varaga enesele poe, pettis siis hästi inimesi ja ostis viimaks suure Külakoha talu; kuidas see määra näoga Juhkme Anu poetab villakraasimisel ikka teiste vara oma kotti; kord juba istus kinnigi, aga varastab ikka veel edasi; kuidas härja näoga Nuku Kaarel peksis isa majast välja, aga ise laulab nüüd nii südamest „pojakest“!

„Missugune imevägi on need loomad siia kokku ajanud?“ Sellest ei saanud ta jagu. Miks kuulasid nad seda armast meest seal kahe küünla vahel? Maksavad sellele rääkimise eest head raha ja on siis rahul, kui see püüab hästi kõnelda. Ja pärastpoole lähevad kõik koju, et mitte iialgi, mitte ainustki korda selle rääkimise järgi elada. Keda olid nad siia petma tulnud? Iseendid? Teisi? Seda armast meest kolme sooja kuue sees? Ja nad kõik laulsid, kõik ohkasid, kõik kõhisid . . .

ja Madisel hakkas külm! Vist olid käärkambri- ja suur-uks lahti, vist kiskus külm õhk alt läbi, mille tagajärjel tal külm hakkas.

„Unustagem paha!“ kõneles armas mees edasi. „Pühadus täitku meid, see tõsine pühadus, mis on magusam kui mesi, selgem kui kristallvesi, mis allikast hoovab igavesse ellu. Armsad hinged, mötelgem kordki eneste peale! Jätkem paha! Oh, võiksime meie jätta paha! Leppigem ära! Oh, võiksime meie leppida seitse korda seitse korda!“

Madis kuulis, kuidas Toomas selja taga kõhatas.

„Täitku vagadus meie hinge! Elagem, nagu kord ja kohus, nagu käsib kiri! Oh, elagem ometi jõuluski nõnda! Rikkad, tehke käed lahti ja jagage neile, kellel on puudus! . . .“

Madis tundis, et sellega koputati tema südame külge.

„Aga sina ise?“ küsis Madis eneses ja vaatas altari poole. Seal kõrval oli eraldatud paik, ja padja peal istus proua suures kasukas. Kui soe võis olla nii istudes! Ja selle kõrval asus vana härra. See oli nende valla pärishärra. Ka tema austas jõulujutlust oma kuulamisega.

„Küll oleks kena,“ arvas Madis, „kui kõik hulgakesi oma käed lahti teeksimel . . .“

„Aga, mida võis anda nüüdsel ajal? Igal pool on suur puudus! Katsu, et saad igapäevast leiba!“

Ja jälle hakkasid Madise mõtted hulkuma. Talle meenus must, kuid laul „Au, kiitus olgu“ sundis teda unustama. Natuke maad eemal istus üle kihelkonna kuulus Väsmaka Mihkel, vana ihnuskoil läbi ja läbi, ta ise oli suurest enesenäljutamisest kõverasse vajunud, otsa lõppenud, rinnad madalad, silmad koobastes, aga kriuksus:

„Meist meelega on Jumalal!“

„Ei tea, mis meelega võib Jumalal sinust küll olla?“ arvas Madis.

„Aga minust?“ päris ta eneselt.

„Noh, mul ometi ikka ilus nägugi,“ ütles ta enda vabanduseks, ja ta mõtted läksid jälle rändama.

Jälle loeti vagu salme, jälle lauldi, jälle loeti...

„Minu must?“ mõtles Madis ja süda värises.

Viimaks ometi lõppes teenistus.

Kui hea oli see Madisele. „Saab ometi kord hobuse juurde!“

Kiirelt tormas Madis läbi lume õue. Külm õhk pani ihu värisema, lõualuud paukusid teineteise vastu.

Madise süda hüppas rõõmu pärast, kui hobune alles oli ja riistad kõik terved.

Anton oli seda tähele pannud; ta naeris.

„Mis sa irvitad?“ küsis Madis pahaselt läbi hammaste.

„Nad on su vara terveks jätnud; mis sa neile jätd?“ küsis Anton.

„Aja hobune välja ja sõidame koju!“

Nad sõitsid.

Aga kui pikkamisi läks sõit! Suur rong hobusemehi seisis ees, nende seas jalainimesed. Need astusid tee kõrvale suure lume sisse ja vaatasid pahaselt läbi pimeduse möödasõitjaile... Jõuluõhtulgi aetakse nad külma lumme...

Korraga peatub hobuste rong. Üks saan, millel kell peal, jääb seisma.

„Mis on? Hei, hei, las käia!“

„Pea kinni! Pidage!“ hüüab hääl.

Madis kuulatab. See hääl on talle tuttav, see on seesama, kes noomis teisi jõulude pärast jätta paha. Madis vaatab läbi ööpimeduse, ajab kaela kasukakrae seest välja, nõnda et kael paljaks läheb ja külماجuga tema põue poeb. Anton peatab hobust, kes külma pärast edasi tikub.

„Toomas, kas sul on külm?“ küsib hääl eestpoolt.

„Oi, saksad, küll on külm!“ vastab Toomas.

„Kas sul on külm, Juula?“ küsib eest saanist õrn naisterah-

va hää! mis on Madisele tuttav; seda on ta ennegi kuulnud, kui ta kirikuviina järel käis.

„Oi, oi, kui külm!“ vastab Tooma Juula.

Ja mida näeb Madis!? Ta ei usu oma silmi. Kõneleja ajab oma suure kasuka maha ning annab Toomale, tema abikaasa teeb sedasama ning annab oma rõiva Juulale.

„Ei, ei, teil enestel hakkab külm!“ tõrgub Toomas.

„Toomas?!“ hüüab hää. „Rahu maa peal . . . inimestest hea meel . . . Õnnistegi ja on maa peale sündinud!“ vastab pühalik õrn naisterahva hää! saanist.

„Ei, ei ma seda tee!“ piiksub Juula ja ei taha pakutud kallist kasukat vastu võtta. „Külm võtab teid ära!“

„Armastus on soojem kui külm!“ vastab õrn hää.

Juula tõrgub . . .

„Võta ikka, rumal, vastu!“ arwab Madis.

Aga hobune kipub minema. Anton peab jõu kokku võtma, et hobust kinni pidada.

„Toomas, kas sul läheb ka hobust tarvis?“ küsib teine hää järgnevast saanist.

Madis tunneb ka selle hääle ära. See on suure kasukaga mehe oma, kes istus kirikus isekohal.

„Küll läheks!“ vastab Toomas.

„Võta see endale!“ käsib hää.

„Kallid jõulud!“ hüüab Toomas.

Ja inimesed ümberringi hakkavad laulma:

„Meil' annab poju-ke-e-e-eest,
Meil' annab pojukest!“

Selle aja sees oli keegi Toomale ree andnud, ja Toomas seadis kingitud hobust aiste vahele. Juula istus ree peal, uus kasukas seljas.

Soe! . . .

Ka Madis tunneb eneses midagi iseäralikku.

„Tule siia, Toomas,“ hüüab ta. „Säh, siin on minu piip! Võta see pisku endale, ehk teised annavad tubakat!“ Ta kat-
sub võtta piipu, aga käed on kohmetunud ja piip on suus
kõvasti kinni.

Aga ümberringi laulavad inimesed:

„... ee-ee-ee-e-eest!“

ja veel nii hirmus valjusti!

See „ee-eest“ läheb aga ikka valjumaks ja muutub Madise
kõrvale viimaks „ii-ii-iks“. Toomas astub Madise juurde, tei-
sed karjuvad. Madis sirutab kaela ettepoole, ta rind läheb
külmemaks, ikka külmemaks. Toomas ajab käe välja, et Ma-
dise kinki vastu võtta. Veel hoiab Madis piibulipsu mokaots-
tega kinni... Viimaks...

„Iii-ii-iks,“ laulavad inimesed... Kõps!... Sulin...

„Iii-ii-iiks!“ kuuleb veel Madis.

*

Madis lööb silmad lahti. Vaatab enese ümber. Teised maga-
vad norinal. Kilgid karjuvad:

„Kriiks-ii-iiks, iiks, kriiks!“

Õllekapp on käest põue ümber kukkunud ja rinna märjaks
teinud. Piip lamab ta ees maas, natuke tuhka veel põrandal.
Madise nägu lööb muigele.

Kas tuli see muidu heast meelest või nägemisest, aga ta nae-
ratas ja ohkas.

„Ja, kes lükkab sind?“ küsis ta eneselt, särki rusikaga kui-
vaks pühkideks ja teisega piipu üles võttes. „Kes lükkab?“

Aga kilgid tõmbasid ahju vahel jõululaulu nii rahulikult, nii
argipäevaselt:

„Kriik, kriik — kriiks!“

SISUKORD

	Lk.
Ühe härja elulugu	5
Marjad silmas	35
Issanda kiituseks	75
Tulge appi!	163
Oheliku-onu jõulunägemine	213

Puulõiked valmistanud Märt Laarman.

Vastutav toimetaja Paul Ambur.

Korrektor Ene Ambur.

Ladumisele antud 19. IV 1945. Trükkimisele antud 14. VI 1945. Paber 56:79 cm ¹/₁₆. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 34 160. Trükipoognaid 14,5. Arvutuspoognaid 12,28. MB-03030. Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn,

Pikk tänav 42. Tellimise nr. 808.

На эстонском языке.
Эрнст Сяргава. Нарывы.

Rbl. 5.—

A #
15615

213463

